

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

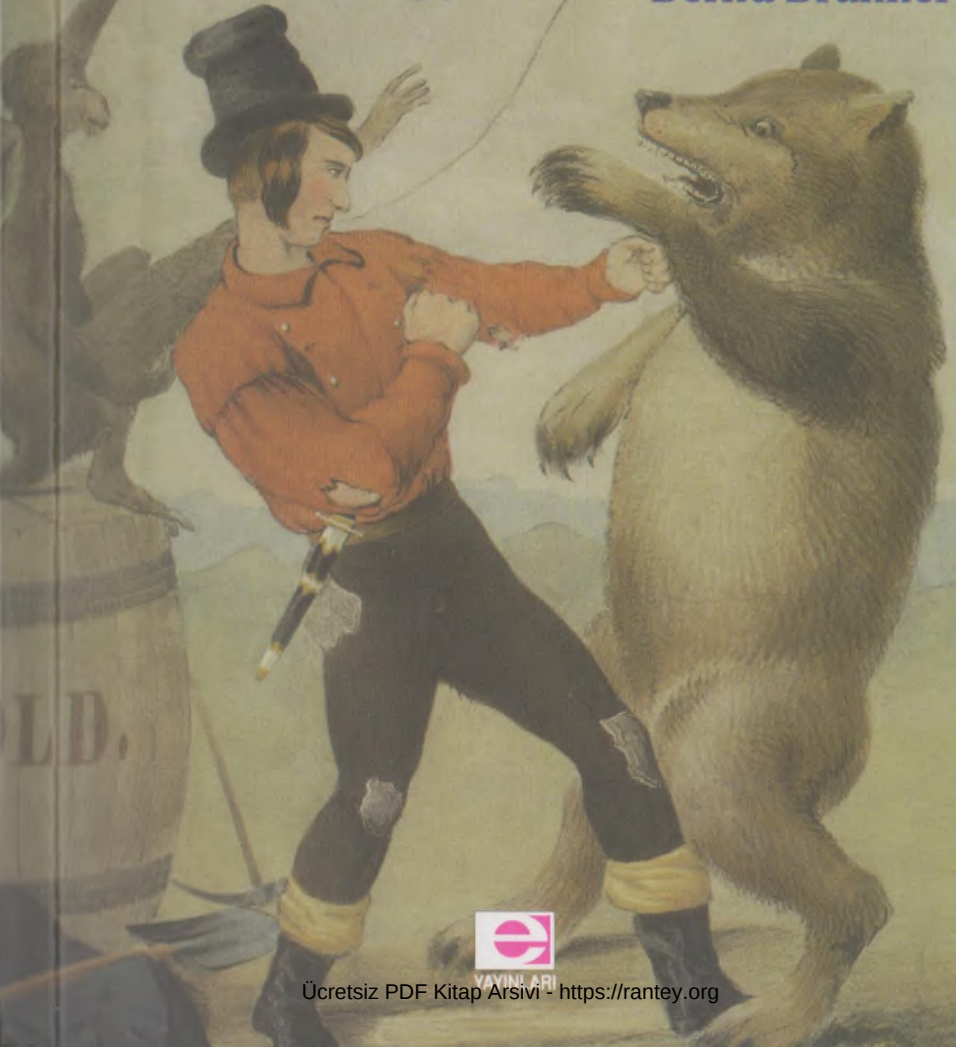
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ayılar

Kısa bir tarih...

Eski Dostum! Yeter artık. Uzun zamandır başıma dert açıyorsun. Şimdi suratının ortasına bi tane yapıştırıyorum!!

Bernd Brunner

VAVINI ARI

**bazıları
kitap
sever**

BELGE-İNCELEME-ARAŞTIRMA DİZİSİ

**kitap
deyince**

YAYINLARI

Çatalçeşme Sokak No: 54 Kat: 2 34110 Cağaloğlu/İstanbul

Tel: (0212) 526 89 17-18 Fax: (0212) 526 89 19

bilgi@eyayinlari.com www.eyayinlari.com

BERND BRUNNER

AYILAR

Çeviren:

Servet Yeşilyurt

AYILAR
BERND BRUNNER

Çeviren
Servet Yeşilyurt

Bears: A Brief History by Yale University Press
adıyla İngilizce yayınlanmıştır.

Yayın Hakları
Bu kitabın Türkçe yayın hakkı AnatoliaLit Ajans aracılığıyla alınmıştır.
Copyright Bernd Brunner, 2008
© E Yayınları 2008

Kapak Düzenleme
Ahmet Söğütüoğlu

Baskı ve Cilt
Özener Matbaası

Birinci Basım
2011

ISBN 978-975-390-285-4

BERND BRUNNER

AYILAR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
1. Bölüm: Ayların İzinde.....	15
2. Bölüm: Transformasyonlar.....	23
3. Bölüm: Mağara Ayısının Gizemi	39
4. Bölüm: Hatalı Adımlar.....	49
5. Bölüm: Egzotik Keşifler.....	61
6. Bölüm: Ayının Kişiliği.....	73
7. Bölüm: Sesler, Duyular, İşaretler	85
8. Bölüm: Evcil Hayvan Olarak Aylar	95
9. Bölüm: Doğu Sibirya’da Bir Gözlemci	107
10. Bölüm: Yüz Yüze.....	113
11. Bölüm: Avcılar ve Avlananlar	127
12. Bölüm: İnuit Halkı ve Kutup Ayları.....	141
13. Bölüm: Yakından da Yakın.....	149
14. Bölüm: Gösteri Ayları	159
15. Bölüm: Masallar ve Oyuncaklar	181
16. Bölüm: Ayı Paranoyası.....	191
Son Söz	199
Kaynakça	203
Dizin.....	210

GİRİŞ

İnsan ile ayının ilk karşılaşması nasıl oldu acaba? Belki de, tarih öncesi-nin bir avcısı, arka ayakları üzerinde dikilen bir ayıyı, saklandığı yer-den izledi. Daha önce böyle dikilen başka bir hayvan görmüş müydü? Ayılar dışında yalnızca birkaç kemirgen türü, çok garip gelecektir ama bir de baykuşlar insan gibi dik durabilir. Ayıyı gözleyen bizim o eski av-cımız büyük olasılıkla, bu hayvanın ön pençeleriyle meyvelere ustalıkla uzanmasına hayret etmiştir. Ayının patileriyle kendi ellerinin arasında-ki farka da dikkat etmiş olmalı. Ayıların başparmağı olmadığı için, pen-çedeki beş “parmağın” her biri eşit önemde. Ayrıca, ayının büyük bur-nuna karşın, gözlerin neredeyse frontal düzlemde bir hizada durduğu yüzü de ona yakın gelmiş olabilir. Ayakları da neredeyse insanımsı gö-ründüğü için, ormanda daha önce gördüğü izleri hangi hayvanın bırak-tığını fark etmiş olmalı. Ayının uzun pençeleriyle, kendi el tırnakları arasında benzerlik kurmuş olabilir. Hayvanı öldürüp derisini yüzdü-ğünde, bedeninin ne kadar ince, kürkünün altında derisinin ne kadar açık renkli olduğunu görmüş, kendisine ne kadar çok benzediğinin ay-rımına varmış olmalı.

İnsanlar, ayıları tanımaya başladıkları ilk dönemlerde, gerek kopar-dıkları ot, etli ve kabuksuz meyveler, kazıyıp çıkardıkları kökler olsun, gerek avladıkları sincap ve diğer küçük hayvanlar ya da avladıkları ba-lıklar olsun, bu hayvanların kendileriyle aynı şeyleri yediklerini kavra-mış olabilirler. Hatta ayılar, bal kaynaklarını bulmalarında insanlara rehberlik etmiş olabilir. Zaman zaman, insanlar ve ayılar mağara se-çimlerinden dolayı mutlaka çatışmışlardır. Zamanla, eski insanlar ayıla-rı iki şekilde algılamaya başladılar: kendilerine çok yakın bağları olan

Norveç ayısı, Etienne Geoffroy Saint-Hilaire'nin yaptığı resim (1824).

bir hayvan, ama ayrıca ciddi bir rakip olarak. Uzun dönemde, yalnızca ilkel silahları ve rakipleri kendilerinden hayli güçlü olsa da kazanan insan oldu. İnsanlar, ayıların bölgelerini giderek daha içlerine kadar girdiler ve ekim dikim için bütün bir ormanı kesip bu utangaç hayvanları dışarı sürdüler.

Hem Avrasya hem de Kuzey Amerika'da ayılar, eski kültürlerde belirgin ve benzersiz bir yer tuttular ve insanlarla özel bir ilişkileri oldu. İnsanlarla ayıların yakın çevrede yaşadığı her yerde, insanlar hep aynı kararsız davranış içinde oldular: Ayılar, bölgelerinden sürülseler, avlansalar, öldürülseler de insanlarla olan göreceli benzerlikleri ve müthiş dirençleri bizde saygı uyandırdı. Bu çelişki, Amerikalı kültür antropoloğu Irving Hallowell'in 1926'da basılan *Bear Ceremonialism in the Northern Hemisphere* [Kuzey Yarımküre'de Ayı Töreni Kuralları] isimli çalışmasının köşe taşını oluşturdu. Hem Avrasya halkları hem de Amerikan yerli kabilelerinin kutladığı bayramlar bölgeden bölgeye değişse de, Hallowell hepsinin temelinde aynı güdünün olduğunu buldu: Ayı, görevi adaleti yerine getirmek olan ormanın efendisi ya da yüce hükümdarın oğlu olarak şerefendiriliyordu. Hallowell'in iddiasına göre, coğrafi açıdan birbirinden çok uzak olan topluluklar, av sırasında öldürülen bir ayının yeni bir hayata başlayacağı inancını paylaşıyordu.

Çeşitli kültürlerde ayılardan söz etmek için kullanılan örtmecelerin benzerliği, bu hayvanın bütün o kültürlerde benzer bir rolü olduğunu gösteriyor. Hatta çoğunlukla, "ayı" sözcüğünü kullanmanın kötü şans

Germanya'da eski dönemlerde ayı avı.

getireceğine inanılıyordu, bu nedenle de bu sözcüğü kullanmak tabuydu. Holloway'in bildirdiğine göre Abenaki, Tsimshian ve Tahltan Kızılderilileri ayıya “kuzen”, Penobscot halkı “büyükbaba”, Plains Cree halkı “dört ayaklı insan” ya da “şefin oğlu” diyordu. Sibiryalı Ket’ler, ayıya “kürk baba”, “yaşlı pençe adam” ya da “güzel hayvan” isimlerini bahşetmişti. Yine Sibiryalı bir halk olan Samoyed’ler, ayıya “yaşlı baba”, Estonyalılar “geniş ayak”, Karpatlı Huzullar “küçük amca” ya da “kıllı büyük kişi” isimlerini takmıştı. Son olarak, Laponyalılar ayıya “kürk giysili yaşlı adam” derken, İsveçli komşuları “yaşlı adam”, “altın ayak” ya da “on iki adam gücünde” isimlerini kullanmışlardı ayı için. Eğer bu takma isimler bugün bize romantik geliyorsa, şunu bilmeliyiz ki bunlar

hayvanlar alemiyle tamamen farklı bir ilişkiyi yansıtıyor. Ayı, hayvanlar alanında insanlara benzeyen ve insanlarla yarışan tek büyük hayvanı temsil ediyordu. Kuzey Yarımküre’de, maymunların bizle olan kalıtsal yakınlığı şöyle dursun, varlığı bile bilinmiyordu.

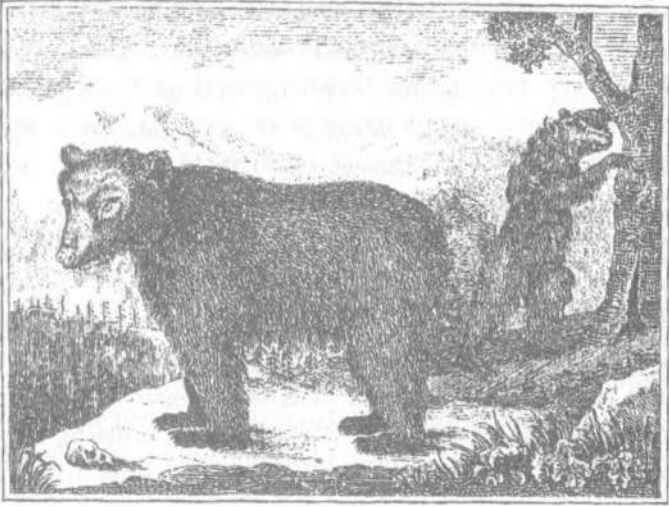
BU KİTAP, insanlarla ayların ortak tarihini inceliyor. Bu tarih birçok öyküden oluşuyor. Bu öykülerin bazıları kayıt altına alındı, bazıları yitip gitti. Bazı öykülerse o kadar çok yeniden ve yeniden anlatıldı ki, olguyla kurgu arasındaki sınırlar silikleşti ve bunları birbirinden ayırmak ya çok zorlaştı ya da olanaksızlaştı. Tarih boyunca insanlarla ayların ilişkisi karmaşık olageldi, çünkü zıt kutuplar arasında sonuna kadar oyunu sürdürdüler ve görünüşte uzlaşması olanaksız zıtlıkları hemen her olası şekilde birleştirdiler. Diğer bir deyişle, bizim aylarla etkileşimlerimiz karışık duygularla doludur: Atalarımız bu hayvanları kutsal saydı, öldürdü, okşadı, işkenceden geçirdi, eğitti, yedi; onlara hem saygı gösterdi hem de onları hor gördü. Bazı durumlarda, bu çelişkili davranışlar tek bir kültür içinde bile görülebilir. İnsanlar ayrıca görece yakın zamanlarda ayları bilimsel ilgi nedeniyle incelemeye başladı. Bu rasyonel görünüm sıklıkla, atalarımızın aylarla ilgili daha duygusal hatta manevi ilişkisinin yerini almış gibi görünebilir. Atalarımızın eski dünya görüşlerine dönmek olanaksız ya da istenmeyen bir şey olabilir, ama daha yakından bakacak olursak, ayların üzerimizde güçlü ve görünüşte anlaşılmaz bir büyümlü etki yaratmayı sürdürdüğünü görebiliriz.

Bununla birlikte aylar hakkında yazmak tehlikeli bir iş. Aylarla ilgili birçok zevkli öykü, bunlar kadar çekici olmayan öykülerin önemini görmezlikten gelmemize yol açabilir. Sanki herkes bu konuyla çok ilgliymiş gibi görünebilir: “oyuncak ayı” (*teddy bear*) severler, biyologlar, avcılar, kaçak avcılar, hayvan hakları savunucuları ve diğerleri... Yani

öyle ya da böyle aylarla bir ilgisi olan ve konuya kendi yaklaşımını getirmek isteyen herkes. Aylarla ilgili “doğru bakış açısını” belirlemek-tense, kültürel ve doğal tarihin kesiştiği yerlere odaklanarak bu birbirine karışan kesimlerin yaklaşımlarını ortaya çıkardım. İnsanların ve ayların bazı öykülerini anlatacağım ve belirli anahtar konuları ve sorunları inceleyeceğim. Ele aldığım birtakım örnekler İngilizce konuşulan dünyanın sınırları dışından derlendi. Bu kitapta Amerika’daki ayların destanı önemli bir yer kaplarken, Rusya ve Japonya gibi ülkelerde ayların karmaşık tarihleri eşit derecede büyüleyici ve ilgimizi yöneltmeye değer. Aynı zamanda, ele aldığımız konunun güçlüğü, aylarla ilgili hiçbir kitabın kapsamlı olamayacağı anlamına geliyor. Bununla birlikte, yalnızca “ay” deyip geçtiğimiz bu olağanüstü hayvanlarla, birçok çeşidi, hayat alanları ve davranışlarıyla ilgili zengin içeriğe ilişkin bir fikir vermek istiyorum.

Çeşitliliklerine ve şanlı tarihlerine karşın ayların günümüzdeki durumu çok çarpıcı. Bir zamanlar bol sayıda olan bu hayvanlar büyük oranda hemen hemen hiç uygarlığın olmadığı bölgelerde kapalı yaşamaktalar. İnsanlar ve ayların ortak bir alanı paylaşmaları hiç olanaklı mı? Hemen aklımıza gelen karikatürler olmadan bu olağanüstü hayvanları düşleyebilmek neden o kadar zor geliyor bize? Ayların nasıl hayvanlar olduklarını, ne hissettiklerini biliyor muyuz? Aylar “çok tehlikeli yırtıcı hayvan” şöhretini hak ediyor mu? Eğer öyleyse, peki bu günlerde kim kimi avlıyor?

Aylar, saygıyı hak eden güçlü, zeki ve büyüleyici hayvanlardır. Tarih içinde aylarla olan bağlantılarımızı incelemek, onlarla günümüzdeki ilişkilerimizi anlamamızı geliştirecektir. Ayıdan başka hangi hayvan insan düşleminde daha fazla yer kaplıyor? Aylar, eğlence ve reklam sektöründe, sanatımızda ve edebiyatımızda, halk bilgeliği ve yaygın öz-deyişlerimizde yer alırlar. Aylar, dünyanın büyük bölümünden silinmişlerse de kişisel ve kolektif düşlerimizi doldurmayı sürdürüyorlar.

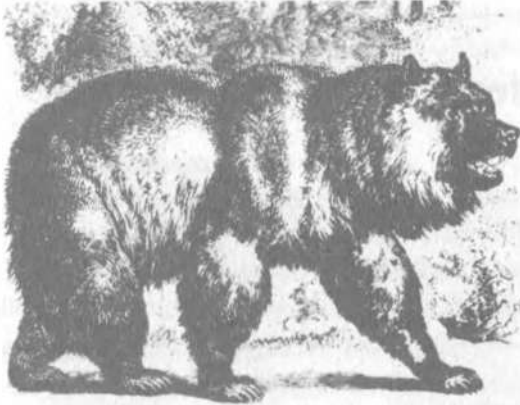

Sınıflandırma sistemi henüz yalın olduğu dönemde: boz ayı ve beyaz ayı.

1. BÖLÜM

Ayıların İzinde

Çoğu bilim insanı dünyada sekiz tür ayının olduğunu kabul eder. Boz ayı (*Ursus arctos*), bazen uçları gümüşü renkte olan kahverengi, sarı hatta siyah renkte tüyleri kabarık postu ve omuzlarının üstünde büyük bir kas tümseğinden tanınabilir. Kuzey Yarımküre’de en geniş alana yayılmış ayı türüdür. Kutup ayısı (*Ursus maritimus*), Kuzey Kutbu ve çevresinde yaşar. Beyaz ya da krem rengi kürkü ve soğuktan korunmasını sağlayan kalın bir yağ tabakası vardır. Bunlardan çok daha küçük olan Amerikan siyah ayısı (*Ursus americanus*) ya da *baribal*, Kuzey Amerika’daki en yaygın ayı türüdür. Gözlüklü ayı ise (*Tremarctos ornatus*), yalnızca And Dağları tropikal kuşağında yaşar. Bu ayının ismi, yüzündeki ayırt edici açık renk lekeden dolayı verilmiştir. Açık renk leke şekilleri, bu ayının göğsünde de görülebilir. Gözlüklü ayı, göğsünde ayırt edici bu renk lekeli olan birkaç ayı türünden biridir. Beyaz renkte hilal şeklinde büyük bir beyaz lekeli olan Asya siyah ayısı (*Ursus thibetanus*), İran’dan Japonya’ya kadar uzanan bir hattın üzerinde bulunur. Güney Asya’da yaşayan tembel ayının (*Melursus ursinus*) uzun kıllı kürkü ve beyaz renkte V şeklinde bir damgası vardır. Uzun ve eğri pençeleri, böcek yemesini sağlayan özel biçimli ağız nedeniyle önceleri yanlışlıkla dev bir tembel ayı olarak nitelendirilmişti. Kısa ve parlak kürkü ve üzerinde nal biçiminde sarı damgası olan güneş ayısı (*Helarctos malayanus*) ayı ailesinin en küçük üyesidir ve Güneydoğu Asya’nın yağmur ormanlarında yaşar. Son olarak, Orta ve Güney Çin’in yerli hayvanı dev panda (*Ailuropoda melanodeuca*), siyah ve beyaz postuyla ayırt edilir. Diğer bugünkü bütün ayı türlerinden en farklı olanıdır.

Grizzly ayısı.

GÜNÜMÜZDE YAŞAYAN BÜTÜN AYILAR, *Ursavus* ya da “şafak ayısı” ismindeki ortak bir atadan türemişlerdir. Yaklaşık yirmi milyon yıl önce yaşayan bu ayı, hemen hemen bir teriyer köpeği büyüklüğündeydi. Evrimsel tarihinin bu erken noktasında bile *Ursavus*’un çenesi belirgin bir biçimde köpek çenesinden farklıydı. Zamanla, bu ilk ayı türü kümelere bölündü. Yeni, daha iyi çevrelere ve besin kaynaklarına uyum gösterdikleri çeşitli hayat alanlarına girdiler. Her küme kendi evrim sürecini yaşadı.

Dev panda, yaklaşık on milyon yıl önce bu kümelerden evrimleşen ilk ayı türlerinden oldu. Diğer bir kümeysen sonunda, Güney Amerika’ya boz ayı (kahverengi ayı) ve siyah ayıdan çok önce ulaşan ayıyı üretti. *Ursus minimus* olarak bilinen bir ayı ilk kez, birkaç milyon yıl sonra Pliyosen döneminde, ortaya çıktı. Ayıların atalarından olan *Ursus minimus*, *Ursus etruscus*’a evrimleşmeden önce, başka kümelere ayrılıp en sonunda Amerikan siyah ayısı, Asya siyah ayısı, tembel ayı ve güneş ayısını oluşturdular.

Bir buçuk milyon yıl önce yaşayan *Ursus etruscus*, hem mağara ayısı hem de boz ayı ve kutup ayısı olacak ayıların atasıydı. Bu ayı, Avrupa'dan Asya'nın içlerine göç etti. İlk insanlarla aynı dönemde yaşayan devasa mağara ayısı, yalnızca on ila yirmi bin yıl önce yok oldu. Kutup ayısına gelince, bütün ayıların en son türeyeni olarak kabul edilir. Uzun süre bilim insanları boz ayı ve kutup ayısının büyük ölçüde farklı zamanlarda evrimleştiğine inandı. Ama kalıtsal çözümlemeler, bu iki ayının yakın akraba olduğunu gösterdi. İki ila üç yüz bin yıl önce ilk kutup ayıları Kuzey Amerikalı boz ayılardan evrimleşti.

“AYT” KAVRAMI BİZE kendiliğinden anlaşılan bir kavram gibi gelse de, bir ayının neye göre belirli bir kümenin parçası olduğunu ve her birini diğerlerinden neyin ayırdığını belirlemek için yapılan araştırmalar, bilim tarihinin uzun ve karışık bir kısmını oluşturuyor. Tabii ki, ayı türünü kategorilerine ayırma çabası, bu hayvanlarla paylaştığımız tarihin de bir parçası. Aristoteles, (MÖ 384-322) hayvanlar alemini ilk kez kategorilere ayırmaya girişen bu düşünür, araştırmasını avcı, balıkçı, denizci, çoban ve çiftçileri gördükleri hayvanlar hakkında soruşturarak yaptı. Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan *Hayvanların Tarihi Üzerine* isimli eseriyle taksonomi disiplini kurdu. Ama sınıflandırma sistemi henüz olgunlaşmamıştı. Aristoteles hayvanları, bizim bugün omurgalılar ve omurgasızlar sınıflandırmamıza denk gelen, kanı olan ve olmayanlar olarak ikiye ayırmıştı. Ayılar, kanı olan hayvanlar ve “*vivipar quadruped*”ler ya da memeliler sınıfına giriyordu. Büyük olasılıkla yalnızca boz ayıyı bilen Aristoteles, bu türü farklı alt türlere ayırmadı. Bilim insanları, büyük keşif yolculukları sürecinde diğer ülke ve kıtalardaki ayılardan haberdar oluncaya kadar söz konusu ayrımlar yapılmadı. Bununla birlikte, bu çeşitlilik büyük bir karışıklığın tohumlarını ekti. Farklı ayı türlerini birbirinden ayırt etmek için gerekli yetki ve bakış açısı kimde vardı?

İnsanlık tarihi boyunca, her bilim insanı sınıflandırma sistemini yaşadığı süreçte elde ettiği ancak kısıtlı bilgiye dayandırabilirdi. Albertus Magnus (1200-1280) üç ayı türünü biliyordu: siyah, boz ve beyaz. Conrad Gessner (1516-1565), “birincil aylar” ve “kaya ayları”nı kapsayan bir ayırım getirdi. Ayrıntılı resimleriyle tanınan hayvan ressamı Alman Johann Elias Ridiger (1695-1767), ayların görünümlerindeki bütün farklılıkların hayvanın yalnızca yaşlarına bağlı olduğunu öne süren tamamen alışılmışın dışında bir yaklaşım seçti.

Büyük Fransız doğabilimci Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon’a (1707-1788) gelince, o daha özgül bir sınıflandırma yaptı: Boz ayı; siyah ayı, *Ursus americanus*; iki beyaz ayı *ours blanc terrestre* ve *ours blanc maritime* diğer bir deyişle kutup ayısı. “Taksonominin babası” Carolus Linnaeus (1707-1778), yalnızca *Ursus arctos* ve *Ursus maritimus* olarak iki çeşit ayı olduğunu kabul etti. Bu örnekler, bilim insanlarının, taksonomi bulmacasına ürettiği yaratıcı çözüm çeşitlerini ortaya seriyor. Yirminci yüzyılın şafağından birkaç yıl önce ayının sınıflandırılması çalışmalarının tarihi üzerine bir tanıtım yazısı yazan Alman Rus biyolog Carl Grevé, eski karışıklıkları düzelterek, ayıyı kesin bir biçimde sınıflandırmanın zamanının geldiğini düşünmüş olmalı ki bu konuda kollarını sıvadı. Vahşi doğada ya da hayvanat bahçesinde gördüğü hiçbir ayının bir diğerine benzemediğine karar verdi ve bu nedenle Avrupa’daki ve Kuzey Amerika’daki bütün ayların *Ursus arctos* ismi altında tek bir türün üyesi olduğu çözümünü getirdi. Bu geniş bölgedeki birçok farklı ayı türünün, birbirinden uzak çeşitler olmadığını, yalnızca “yerel soylar” olduğunu savundu.

Grevé, aylarla ilgili çalışmasında, çarpıcı bir ayı türü olan *grizzly*’ye (Kuzey Amerika boz ayısı) yalnızca kısaca değinmişti. Belli ki Grevé, 1815 yılında doğabilimci George Ord’un bu hayvana *Ursus horribilis* ya da hatta bazı durumlarda *Ursus horribilis horribilis* ismini vermesiyle,

Ursavus'un temsili resmi.

zoolojik nomenklatürde *grizzly*'nin korkunç imgesinin çoktan takdis edildiğini bilmiyordu. En azından, taksonomik bir isimde böylesi bir olumsuz değerlendirme olağandışıydı. Bu türle ilgili bilimsel bilgideki boşluğu, yirminci yüzyıl başlarında *grizzly*'leri kılı kırk yararcasına sınıflandırmaya yıllarını veren memeli uzmanı Clinton (C.) Hart Merriam (1855-1942) fazlasıyla doldurdu.

D.C. Merriam elinde büyütecisi, Washington'daki Doğa Tarihi Müzesi'ndeki her ayı dişini ve kafatasını adamakıllı inceledi. Sonunda *Ursus horribilis*'i, Montana'daki Absaroka *grizzly*'sinden (*Ursus absarokus*), Wyoming'deki Yellowstone Park *grizzly*'sine kadar en az seksen altı alt türe ayırdı. Bu isimlerden de da anlaşıldığı gibi, Merriam'ın isimlendirmeleri genellikle ayıların yaşadığı bölgeleri gösteriyordu. Merriam bu kadar büyük sayıda alt tür olduğunu öne sürmekte herhangi bir tuhaflık görmüyordu ve “doğabilimcinin işinin türleri yaratmak ya da görmezden gelmek değil, ama Doğa'nın kaç tane tür tesis ettiğini ortaya çıkarmaya çabalamak” olduğuna kesinkes inanıyordu. Ancak, Merriam'ın sınıflandırma sistemi zamana yenik düştü. Bu sistem artık, aşırı taksonomik ayrımın klasik bir örneği olarak kabul ediliyor. Günümüzde, *Ursus horribilis* ya da *Ursus arctos horribilis* isimleri çok az kullanılıyor. Bu isimler, *grizzly*'nin nasıl da şeytanlaştırıldığını ve Kuzey Amerika'nın birçok bölgesinde soyunun tükenme noktasına kadar itildiğini

anımsatıyor. Kalıtsal çözümlemelere dayalı son zamanlardaki sınıflandırmalar, Kuzey Amerika boz ayısını farklı beden ölçüsü, kafatası yapısı ve kürk rengine göre iki ila yedi alt türe ayırıyor. Buna bir örnek, kladların evrimsel tarihini korunmasını yönetme ve doğal çevrenin korunması açısından Kuzey Amerika boz ayılarının 3 alt türü (ESU, belirgin evrimsel birim) olduğu yaklaşımı verilebilir.

SINIFLANDIRILMASI SON DERECE ZOR bir hayvan olan dev panda konusuna dönelim. Bu tür uzun süre büyük ve küçük ayılarla ilişkilendirilmemiş ve çok daha küçük kuzenleri olan rakun benzeri kıvılcık pan-dalarla aynı sınıfa sokulmuştur. İlk bakışta, pandalar bedenlerinden ötürü büyük ayılara benzer. Ama hem kafatasları hem de çeneleri rakuna benzer. Pandalardan çıkan ses olsa olsa tıslama ya da melemeyi andırır; boz ayının kükreyişiyle ortak hiçbir noktası yoktur. Evrimsel tarih açısından, pandalar büyük ayı ailesinin en uzak akrabalarıdır. Bu etkenlere karşın, zoologlar kalıtsal nitelikleri nedeniyle pandaları büyük ayılar sınıfına sokar.

TÜRLERİN YOK OLUŞUNU BELGELEMEK artık günümüzde bilim insanlarına düşen üzücü bir görev, ama evrim kuramı bize yeni türlerin de ortaya çıkabileceğini öğretiyor. Acaba bu gelişimsel süreçler yeni bir ayının oluşmasına yol açar mı? Charles Darwin, çığır açan çalışması *Türlerin Kökeni*'nin ilk baskısında ayıların bir gün tamamen suda yaşayan yaratıklara dönüşebileceği tahmininde bulunmuştu. Darwin bu çarpıcı hipotezini, on sekizinci yüzyılın sonunda Kanada'nın batı sahilini dolaşan Kuzey Kutbu kâşifi Samuel Hearne'ün bir yorumuna dayandırmıştı. Hearne, bölgedeki siyah ayıların, ormanda böğürtlenlerin henüz olgunlaşmadığı yaz başında, ağızlarını kocaman açarak yüzüp su yüzeyindeki çok sayıdaki böcekleri yutarak karınlarını doyurduklarını yazmıştı. Böcek popülasyonunun değişmeden kaldığını ve başka hayvanla-

rın bu böcekleri yemek konusunda siyah ayıdan daha iyi uyum göstermeyeceği varsayımı altında Darwin şunu öne sürmüştü: “Doğal seçim yoluyla, bir ayı türünün kendi yapıları ve alışkanlıkları içinde, ağzı daha da büyüyerek bir balina kadar irileşene kadar, giderek daha fazla suda yaşayan bir hayvana dönüşmesinde hiçbir zorluk olduğunu düşünmüyorum.” Evrimin babasının, bu kadar hayal kurduğu için daha sonra pişmanlık duyduğu belirtiliyor. Ama suda yaşayan ayı düşüncesi görüldüğü kadar olanaksız mı? Kışlar kısaldıkça, kutup buzları her yıl daha hızlı eridikçe kutup ayları suda, buzullarda olduğundan daha fazla vakit geçirmeye alışmak zorunda kalacak. Çevrenin değişim hızını veri alırsak, hayvanların yeterince hızlı uyum gösterip gösteremeyeceği kuşkulu.

Dev ayı-balinasının ortaya çıkması pek olası değilse de, ayı evriminin sürdüğü görülüyor. Çiftleşen bir *grizzly* ile kutup ayısının yavrusu olabileceği uzun zamandır biliniyor. Hayvanat bahçelerinde bu tip melezlemeler meydana geldi. Kanada’nın Kuzeybatı Bölgeleri Çevre ve Doğal Kaynaklar Departmanı, 2006 başlarında bir avcının Kanada kutup bölgesinde bir *grizzly* ve kutup ayısı melezi avladığını duyurduğunda bilim çevreleri şaşkınlığa uğramıştı. Söz konusu ayının, *grizzly*’ye özgü nitelikler olan kambur bir sırtı ve uzun pençeleri, kutup ayısının şeffaf ya da sarımsı beyaz değil de açık kahverengi kürkü vardı. Ayının görünüşü, kutup ayısı avlama izni olan Jim Martell isimli avcıyı şaşırtmış ve büyük olasılıkla kaygılandırmıştı. Bu ayının kutup ayısı ve bir *grizzly*’nin yavrusu olduğu, kalıtsal testlerle kanıtlandı. Vahşi doğada böylesi bir melez ayının varlığı, her iki türün birbirine karşı vahşice davrandığı düşünülürse özellikle çok şaşırtıcıydı. Çünkü bu iki ayı türünün karşılaşmasının, melez bir ayının doğmasıyla değil, bir kavgayla sonuçlanması daha olasıdır.

Ayının Göbeği, Arikara kabilesi. Edward S. Curtis'in çektiği fotoğraf (1908).
Kutsal ayı postuna sarınmış, kabile hekimi birliğinin bir üyesi.

2. BÖLÜM

Transformasyonlar

Irving Hallowell'in derlediği, neredeyse sevecen ayı isimleri, insanların bir zamanlar kendilerini diğer birçok hayvanla olduğu gibi, bugün bize gizemli gelecek bir biçimde aylarla da bağlantılı gördüklerini gösteriyor. Atalarımızın doğayla olan belirgin bağlantısı, hayvan türleriyle ilişkileri hakkında hayal ürünü spekülasyonlar yapmamıza kolaylıkla yol açıyor. Tabii ki, birçok mit ayların ilk insanların zihinsel ve tinsel hayatlarında önemli bir rol oynadığı izlenimini güçlendiriyor. Ama bu öykülerin binlerce yıl içinde kuşaktan kuşağa geçtiğini ve bu süreçte birtakım değişikliklere uğradığını unutmamalıyız. Mitlerin özgün biçimleri ne olursa olsun, insanların doğayla bir bütün oldukları dünya görüşü artık geçmişin bir parçasıdır. Bunda kısmen, bilimin ilerleyerek doğayı demistifiye etmesinin payı var. Ama Hristiyanlığın, pagan halklarının eski doğa dinlerinin silinmesinde daha büyük bir rolü oldu.

İnsanla doğa arasında akrabalık olduğuna ilişkin pagan anlayışını, belki de başka herhangi bir hayvandan daha çok cisimleştiren ayı, erken Hristiyan söylencelerinde anahtar bir rol oynadı. Saint Ursula, ismini, on bir bin bakireyi aylara karşı başarıyla savunduğu için almıştı. Masum Hristiyanları, doğa tapımının tehlikelerinden korumayı betimleyebilecek bir marifet... Misyoner Korbinian gibi diğer azizler güçlerini, ayları evcilleştirerek gösterdiler. Roma'ya bir hac ziyaretindeyken vahşi bir ayının atını öldürmesinden sonra bu aziz, ceza olarak eşyasını ayının sırtına yükleyerek yoluna devam eder. Bu kutsal insan Roma'ya varır varmaz, ayıyı serbest bırakır.

AYILARLA İLGİLİ GÜNÜMÜZE kadar kalan birçok öykü insan düşleminde ayların oynadığı çeşitli rolleri gözler önüne seriyor. Aylar kimi zaman insanlığın düşmanı kimi zaman da insanların koruyucu ruhu olarak kabul edildiler. Bu öykülerin en göze çarpan ve sürekli olanlarından birine göre, ayların ve insanların yakından ilişkili oldukları varsayılıyordu. Bu akrabalık kimi zaman yalnızca simgesel gibi görünse de, kimi zaman da bu anlatılanların altında, ayların bizim “o kadar uzak olmayan” akrabalarımız olduğu inancının yattığını sezebilir. Tabii ki çağdaş bakış açımıza göre bu paye maymunlara aittir. Ama Kuzey Yarımküre’de çoğu halkların maymunları varlığından yalnızca son birkaç yüzyıldır haberdar olduğunu düşünürsek, birçok efsane ve mitin bir ayı-insan bağlantısını kurgulamasından dolayı şaşırmamalıyız. İlk Avrasyalı ve Amerikalılar’ın karşılaşabileceği bütün hayvanlar içinde insana en çok benzeyeni ayıydı. Öyle görünüyor ki, insanların çoğu kez aylarla aralarındaki sınırın geçirgen olduğunu farz etmelerinin nedeni fiziksel benzerlikler olabilir.

Bu tür bir öykü, dişi ayların anneliğin simgesi olarak işlev gördüğü antik Yunan’dan kuşaktan kuşağa günümüze kadar geliyor. Güzel *nympha* Kallisto, bekâret yeminini bozar ve Zeus’un birçok sevgilisinden biri olur. Zeus ile ilişkisi sonucunda hamile kalır. Durumun ortaya çıkmasıyla öfkeden deliye dönen av tanrıçası Artemis, Kallisto’yu ayıya dönüştürür. Ayıya dönüşmesine karşın, Arkas isminde insan bir erkek çocuk doğurur Kallisto. Ama Arkas anasından ayrı büyür. Yıllar sonra, Arkas avlanırken, ayı olan annesi Kallisto’ya rastlar. Tabii ki Arkas, ayıya dönüşmüş olan annesini tanımaz. Arkas, annesine nişan alırken Zeus, Kallisto’yu kurtarmaya ve sonsuza kadar gökyüzünde kalmasına karar verir. Böylece Kallisto gökyüzünde, dünyanın büyük bölümünde “Büyük Ayı” olarak bilinen “Büyük Kepçe” takımyıldızı olarak yerini alır. Zeus, gayrimeşru oğlu Arkas’ı ise, çok parlak bir yıldız olan Arktu-

ros'a dönüştürür. Büyük Ayı'nın kuyruğunu oluşturan çizgiyi izlediğimizde Arkturos'u buluruz.

Aylara insan biçimi kazandırmak eğilimi özellikle Amerikan yerlilerinde güçlüydü. Aslen, bugün Amerika'nın Georgia ve Alabama eyaletlerinin bulunduğu bölge ile Ohio ırmağı arasında yaşayan Çeroki'ler, ayların biçim değiştirmiş insanlar olduğuna inanıyordu. Bir zamanlar bu insanlar, atalarının insan olarak sürdürdükleri zor hayatlarını tasasız aylarinkiyle değiştirdiklerine ve aylarla soylarının ortak olduğuna kani olmuşlardı. Bununla birlikte bu akrabalık, Çerokiler'i ayları avlamaktan alıkoymuyordu. Çerokiler, avlarına yaklaşabilmek için tahtadan masklar takıyor ve ayı kürkü giyiyordu. Önceleri Batı'da, sonraları Güneybatı'da yaşayan Kiowa'lar da ayları ataları olarak kabul ediyordu. Kiowalar bu ailevi saygınlığa karşın yine de bu hayvanlardan çok korkuyordu. Öyle ki, büyücü hekimlerin bile ayların yıkıcı güçlerine karşı güven altında olmadıklarına inanıyorlardı. Buna karşılık, Amerika-Kanada sınırındaki Büyük Göller Bölgesi'nin Ojibway yerlileri, insan soyundan saydıkları ayları kutsal kabul ediyordu. Onlara göre aylar, sonsuz hayatın habercileri olan büyücü hekimlerdi. Aynı zamanda, kendi türüne saldıran bir ayının aslında insandan dönüşmüş olduğuna inanıyorlardı: Eğer saldırıya uğrayan ayı, kendisine saldıran ayı biçiminde dolaşan büyücüye dokunur ya da onu yaralarsa, saldıran ayı eski insan biçimini yeniden alıp öldü.

Bugün Arizona eyaletinin bulunduğu güneybatıda yaşayan Yavapiler'e göre ise, insanlarla aylar arasındaki tek fark, insanların ateş yakabilmeleriydi. Bu nedenle ayları avlamıyorlardı ve iddialara göre bunun sonucunda aylar bu insanların yerleşim bölgelerinin hemen yakınında yaşıyorlardı. Pueblo'larda da benzer bir durum söz konusuydu. Kendi türünden birini yemeyi yasaklayan kural ayı etinin tabu olması anlamına geliyordu. Kuzeybatıda yaşayan Tlingit'ler, bir zamanlar bir kadının

Kallisto'nun eli ayı pençesine dönüşüyor.

bir *grizzly* ile evlenip ondan iki çocuğu olduğuna inanıyordu. Siyah ayı-ları avlamalarına karşılık bu nedenle *grizzly*'lere zarar vermekten kaçınıyorlardı.

Çeşitli Amerikan yerli kabilelerinin, ayıyla gizemli ilişkileri olan ayı klanları vardı. Hatta bazıları, ayıyı totem kabul ediyorlardı. David Rockwell'in anlattığına göre, Birleşik Devletler'in güneydoğusunda yaşayan Yuchi Yerlileri Ayı Klanı üyeleri aylardan türediklerine inanıyorlardı ve bu hayvana dua ediyor, Yeni Yıl törenlerinde onuruna dans ediyorlardı.

Birçok kabile, ayların biçim değiştirerek insan, diğer hayvan, hatta nesneye dönüşebileceğine inanıyordu. Güney Yukon bölgesinde yapılan etnografik bir araştırmada Catharine McClellan, Tlingitler'in "(ne kadar uzak olursa olsun) ayların insan konuşmalarını duyma gücü olduğu için, insanların ayılar hakkında her zaman dikkatli konuşmaları gerektiği; bir kişi dikkatsizce birkaç laf mırıldansa bile ayların öc alacağına inandığını" kaydetmişti. Araştırmaya göre, Tlingit şamanlarının *grizzly*'lerle "bir olduklarını" anlatan özel şarkıları vardı; hatta bu şamanların ayıya dönüşebildikleri düşünülüyordu.

Kuzeybatı Pasifik'te yaşayan Kwakiutl yerlilerinin evlerindeki ayı simgeleri.

İnsanların aylarla akraba oldukları düşüncesi yalnızca Kuzey Amerika'da değil Avrupa ve Asya'da da önemli bir rol oynadı. Bir kuzey Rusya efsanesine göre ilk ayı, bir orman ruhu ile yarı insan yarı hayvan bir kadının ilişkisinin ürünüydü. Batı Sibiryalı bir halk olan Ket ve Vogul'ların yüzyıllarca eskiye dayanan efsaneleri de, ayının kökeni hakkında birtakım kuramlar ileri sürüyor. Bazı öykülerde ayların ataları insanlar olarak gösterilirken, diğerlerinde ayların kahramanlar ya da dişi orman ruhlarından ya da tam tersine kahramanların kızlarından ve erkek ruhlardan geldikleri belirtilir. Bazı öykülerde, ilk ayının babasının, annesince beddua edilen bir adam; annesinin ise bir kahramanın dişi ayıya dönüştürülen kızı olduğu ileri sürülüyor.

Diğer bazı öykülerde, insanların talihsiz bir ağaca tırmanma olayının ardından ayıya dönüştükleri anlatılır. Bir öyküye göre, adamın biri ormanda yolunu yitirir, yosun kaplı bir ağaca tırmanınca, bedeni de yosunla kaplanır ve ayıya dönüşür. Bir Ket efsanesinde ise, yine adamın biri ormanda soyunur ve bir ağaca tırmanır. Bu arada birisi adamın elbiselerini çalar ve ardından adamın derisi ayı postuna dönüşür. Ondan sonra hayatı boyunca bir ayı gibi görünse de, insan dilini anlar.

Ayıya benzer kimi insan öyküleri de İskandinavya’da anlatılır. Efsaneler rivayet eder ki, bin yıldan fazla bir zaman önce Norveç Krallığı’nın kurulmasından sonra çok güçlü adamlardan oluşan bir ordu yaratılır. “Berserker”ler olarak adlandırılan bu korkusuz savaşçılar, Odin olarak da bilinen ulu tanrı Wotan’a hayatlarını adamışlardır. “Berserker” sözcüğü, büyük olasılıkla eski Norveççe’de ayı anlamına gelen “beri” ve gömlek anlamına gelen “serkr” sözcüklerinin birleşiminden oluşuyor. Motomot çevrildiğinde “ayı donuna girmiş” anlamına geliyor. Antik Germen metinlerine göre, normal koşullarda berserkerler sıradan insanlardan ayırt edilemiyormuş. Ama harekete geçtiklerinde, dişleriyle bir kalkanın çemberini sökmek, kor halinde kömürler yutmak ya da yanan ateşin içinde yürüyüp geçmek gibi inanılmaz marifetler gösteriyorlarmış. *Heidrek’s saga*’da anlatılan bir öyküye göre, Holm’lu Arngrim’in erkek kardeşleri ve oğullarından oluşan on iki berserkerin, cücelerin yaptığı kılıçları yalnızca savaşlarda değil, sanrıların etkisinde ağaçlara ve kayalara karşı da sallarlarmış.

Sıradan bir ölümlünün öfkeli bir berserker karşısında çok az şansı varmış. Ama bunlara karşı bir yol varmış: bir berserker kendinden geçip patlamadan hemen önce kısa bir süre uyuşmuş, bu da onu bağlamak için bir anlık fırsat verirmiş. Bir berserkerin “berserk olması” için çeşitli tetikleyici nedenler varmış: karanlığın basması, hiddet ve saldırganlık gibi güçlü duygular, şiddetli acı, çiğ etin tadı ya da İzlandalı Odd’un durumunda olduğu gibi kan görmek. Odd, babası ve erkek kardeşini öldüren kutup ayısını ölünceye kadar döver. Bundan böyle Odd, bildik bir berserker olur: çabuk parlayan, insanlardan uzak ve son derece güçlü. Bir başka efsane, Dufthak ve Storolf isimdeki berserkerleri, günbatımında ayı ve boğa biçiminde dövüşürken gören birini rivayet eder. Ertesi sabah, kavga yerinde ıssız bir krater görülür. Bu sagalar günümüzde büyük ölçüde unutulmuştur, ama berserker imgesinin çizgi roman ve video oyunlarında yaygın bir kullanımı var.

On birinci yüzyılın sonu gibi geç bir döneme kadar, soylarının ayılardan geldiğine inanan aristokratlar vardı. Buna iki örnek, 1055'te ölen Northumberland Kontu Siward ve Danimarka Kralı Svend Estridsen (1047-1074). Siward'ın babasının ayı kulağına benzer kulakları olduğu da söylenir.

Ayıların, Çingeneler'in kültürel imgeleminde de önemli bir rol oynadığı şu efsaneden anlaşılıyor: “Bir gün genç bir kadın, hiçbir erkekle ilişkisi olmadığı halde hamile kaldığının farkına varır. Utancından kendini nehre atmaya karar verir. Ama kadın nehre ne kadar yaklaşırsa, nehir de ondan o kadar uzaklaşır. Sonra nehirden bir adam çıkar ve ona şöyle der: ‘Utanma, çünkü bir insan gibi çalışacak bir hayvan doğuracaksın.’ Eve dönen bakire, bir ayı dünyaya getirir. Ayı büyüdükçe Çingeneler ona dans etmeyi ve gülünç hareketler yapmayı öğretir. O zamandan beri, insanlar ve ayılar dünyayı birlikte gezerek insanları eğlendirirler.”

İnsan soyunun ayılardan geldiği ya da tersi düşüncelerine ek olarak folklor ve mitolojide, insanların ayılarla soy birliği olmadığı ama ayıların insanları evlat edinip büyüttüğü birtakım öyküler anlatılır. Benzer yabani evlat rivayetleri dünyanın her yerinde bulunabilir. İster bu üvey anne babalar Hint cangılında kurtlar, Uganda'da maymunlar ya da ister Rusya'da vahşi köpekler olsun, bu tip çocukların kaderinin uyandırdığı tiksinti ve merak karışımı, bu öykülerin birçok gezi kitaplarında yer almasını sağladı.

Sözgelimi Johann Daniel Geyer, 1735'te yazdığı denemesi “Miskin Yolculuklar Hakkında Keyifli Düşünceler” Litvanya'nın “ayı insanlarını” anlattı. Denemesinde, rahibelerle birlikte yaşayan, su ve odun taşıma işine koşulan bir “yaratık” gördüğünü bildiriyordu. Bu dişi yaratık insana benziyordu, ama ne zaman evcil bir ayı görse taşıdığı ne varsa bira-

kıp dört ayak üstünde ayıya doğru koşup oynuyordu. Geyer, daha da ileri giderek uçsuz bucaksız ormanda başka bir “ayı insan” ile karşılaştığını ileri sürdü. Bu seferkinin “ayılığı” kendini çiğ et, bal ve meyve tercihinin yanı sıra iki ayak yerine dört ayak üzerinde yürüme alışkanlığında gösteriyordu.

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında, Polonya Kralı’na hekim olarak hizmet eden bir İrlandalı olan Bernard Connor, bir Alman ormanında bulunan ve Varşova’ya getirilen on iki yaşında bir erkek çocuğun benzer bir öyküsünü anlatır. Connor’ın yazdığına göre, ayınıninkine benzer sesler çıkaran bu çocuk, ayılara korkusuzca yaklaşır. Ayılarsa, büyük olasılıkla kendi gözetimleri altında olduğunu kabul ettikleri çocuğa zarar vermez. İlk başlarda, çevresindeki insanlar bu erkek çocuğa acıyıp tam bir insan gibi davranmazlar, ama çocuğun ayılara ne kadar yakın olduğunu gördükten sonra çocuğa mitolojik varlıkmişçasına saygı göstermeye başlarlar.

Bazı Türkler, 1930’ların sonlarında bir ormanın derinliklerinde dört ayı-insan gördüklerini ve bunlardan üçünü yakaladıklarını iddia ettiler. Bu yaratıklar çıplaktı ve bütün bedenleri kılla kaplıydı. Dolayısıyla insan soyundan oldukları yalnızca yüzlerinden anlaşılıyordu. Aynı bölgede sekiz yıl önce, sırtında çocuğunu taşıyan köylü bir kadına yakacak odun toplarken bir dişi ayı saldırır. Kaçarken bir yaşını doldurmamış oğlunu yitirir. Ayı-insanlar ortaya çıkınca, bunlardan birinin o yitik çocuk olduğu ve ayının çocuğu emzirip büyüttüğüne inanılır.

Bu tip öykülerin yaygınlığına ve çekiciliğine karşın, bir hayvanın fiziksel olarak bir çocuğu taşıması neredeyse olanaksızdır. Köpek, kurt ya da ayı yavrusunun tersine insan yavrusu yetişkin bir hayvanın çeneleri arasında hareketsiz kalmaya programlanmamıştır, dahası o durumda insan yavrusu büyük bir güçle karşı koyar. Çocukların vahşi hayvan-

İki yavrusunu ve bir çocuğu emziren ayı (1605).

larca büyütülebileceği inancı, bazı anne hayvanların başka türlerin yavrularını emzirmeleri gerçeğinden kaynaklanmış olabilir. Bundan özellikle hayvanat bahçelerinde yararlanılır. Eğer dişi bir ayının, yavrusuna tehdit oluşturduğu görülürse yavru ayı bir sepete konularak bir anne köpeğin yanına bırakılır. Aslında, köpeklerin yalnızca yavru ayıları değil yavru aslan, kaplan ve kedileri de evlat edindikleri biliniyor.

Birçok kültürün masallarında erkek ayılar kadınları baştan çıkaran varlıklar olarak gösterilir. Bu imge, ayıları genellikle yalnız dolaşan ve insan kaçkını olduğu betimlemelerine ters düşmektedir. Bunların en ünlüsü, kimi Roman dillerinde anlatılan “Jean de l’Ours”, “Juan del Oso” ya da “Gian dell’Orso” isimleriyle anlatılan masaldır. Hangi dilde anlatılırsa anlatılsın masalın konusu aynıdır: Ana karakter –yani ayı– bir kızı ya da genç bir kadını kaçıır ve sonra onun gönlünü kazanmayı başarır. Bu ilişkiden doğan çocuk, hayvan babası kadar güçlü, insan anası kadar zekidir. Konusu buna benzer masallarda, doğan sıra dışı

“Kar Beyaz ve Kırmızı Gül”den bir sahne: “Bu ne sürpriz.” (1911).

çocuğun ismi ayı kökenini ortaya koyar: Bearsson, Hans Bear, Little Bearhans, Peter Bear, Marthis the Bear ya da Bearsear. Yaygın bilinirliği olan “Kar Beyaz ve Kırmızı Gül” isimli masalda güvey, ayı biçiminde görünür.

Diğer masallarda, kadınlar kocalarının ayı olduğu gerçeğini evlendikten sonra anlarlar. Eski bir Fin-Ugor Votyak masalında ünlü bir büyücünün uğursuz evliliği anlatılır. Bir gece, büyücü uykusunda bir ayı gibi inlemeye başlar. Karısı “Niye inliyorsun?” diye sorar. “Bir şey yok. Avluda volta atarım geçer,” diye yanıtlar büyücü. Avluya çıkarken tuhaf bir şekilde elbiselerini çıkarıp kilere atar. Arkasından sessizce çıkan karısı, çıplak kocasının ormana doğru yürüdüğünü, bir üvez ağacına tırmanıp ayıya dönüştüğünü görür. Daha sonra kocası ormandan çıkar, köye gidip büyü yapar. Kadın dehşet içinde eve koşar ve kilerde saklanır. Bir süre sonra ayı eve döner. Kaftanını bulamayan ayı kapıyı çalar ve elbiselerini ister. Kadın, ayıya dönüşen kocasının sesinden öyle çok korkar ki ağzından tek bir sözcük bile çıkarmaz. Sonunda büyücü kükler ve ormana döner. Hayatının geri kalan bölümünü ayı biçiminde tutsak kalarak geçirir.

"Beauty and the Beast" (Güzel ve Çirkin, 1842).

Rönesans döneminde insanlar, “içimizdeki hayvan” düşüncesi ve insanların hayvan biçimine girme olasılığıyla meşguldüler. Hayvan maskaları, ahlakçıların kınamasına karşın –ya da belki de bu yüzden– çok revaçtaydı. Bu tip masklar, insanlarla hayvanlar arasındaki doğal ayrımı bozmanın ve hatta bu eğlenceyi dokunulamayacak derecede kutsal sınırlarla kutlamanın bir yolunu sunuyordu. Sonra, sıradan insanlar Batı ve Orta Avrupa’da ilkbahar şenliklerinde ayı biçimine –en azından simgesel olarak– bürüneceklerdir. Birçok yerde Karnaval Ayısı, yani kurutulmuş bezelye kabuklarından yapılma bir kostüm giyen bir adam, Telli Yortusu ve Kül Çarşambası arasında sokaklarda törenle dolaşırdı. “Ayı” ve eşlikçileri para toplardı. Daha sonra bu para tavernada vur patlasın çal oynasın harcanırdı. Bu ayin ilkbaharın gelişini simgelerdi, çünkü ayının temsil ettiği kış mevsiminin gücü, ayları inlerinden çıkarıp önüne katarak ve yapay ısıyla bezelyelerin tohum zarfından çıkmasını sağlayarak kırılabilirdi.

Yüksek dağlarda genç ve yetişkin erkekler ayı kılığına girer ve köknar ağacına benzemek için saman kullanırdı. Yumurtlamalarını sağlamak amacıyla tavukların yuvalarına ya da kuluçkadaki kazların altına yayılması için samanların yolunmasına izin verirlerdi. Şimdi Polonya’nın bir parçası olan Silezya’da benzer bir figür vardı: Bacakları samanla kaplı bir adam, ona solunda ve sağında eşlik eden genç aylarla dolaşırdı. İsviçre’de doğanın yıllık uyanışı, yaklaşık 120 cm yüksekliğinde, ilk yeşil sürgünlerle örülmüş, çiçek ve rengarenk kurdelelerle süslü arı kovanı biçiminde bir konstrüksiyon olan “Mayıs ayısı” ile müjdelenirdi. İçine gizlenen bir adamın hareket ettirdiği, yeşilliklerden yapılma bu canavar, İsviçre köylerinin sokaklarında, ardında çan ve zil çalan çocuklarla koşardı.

Eğer şeytana uyup eski kuşakların garip görünen bu inançlarına için için gülümseyecek olursak şunu bilmeliyiz ki hâlâ günümüzde bazı in-

Biçim değiştiren prens ve sevgilisi (1911).

Bir Doğu Avrupa ayı festivalinden kostümlü adam.

sanlar yarı insan yarı ayı yaratıkların yeryüzünde dolaştıklarına inanıyorlar. Himalayalar'da gizemli "kar adamları" ya da "Yeti" yalnız Nepal'de değil bütün dünyada insanların düş gücünü harekete geçiriyor. Yaygın rivayetlere göre, Yeti'lerin çıkık kaşları ve uzun saçları var. Genellikle dik yürürler ve barınmaya elverişli mağaralarla dolu dağların kayalık uçurumlarında yaşarlar. Nepallilere göre iki Yeti türünden biri olan "Chuktey", "Mhetey"den daha az saldırgan. Bu yaratıkların insanlara çok benzediğine inanılıyor. Dolayısıyla Nepal'de yaşayan bir etnik topluluk olan Gurung'ların dilinde "mhe"nin "insan" anlamına geldiğini öğrenmek bizi şaşırtmamalı. Yerel öykülere göre bir Mhetey bir gün, kendi türünden hasta olanları iyileştirmesi için bir şifacıyı kaçırmış. Bununla birlikte Nepalliler, Yeti'lerin ayıdan başka bir şey olmadığına inanırlar. Nepal, Tibet ve Bhutan'da on iki yıl boyunca "kar insanlarını" gözlemlediğini öne süren Japon araştırmacı Matako Nabuka da buna inanıyor. Tirol'lu bir dağcı olan Reinhold Messner'in "Yeti" diye sergilenen bir doldurulmuş Himalaya ayısı ile karşılaşmış olması bu kurama daha da ağırlık kazandırıyor.

Karnaval Ayısı, (Almanya, 14. yüzyıl sonu).

Tirol Ayı Festivali (yaklaşık 1925)

Ancak Nabuka'nın yurttaşı kriptozoolog [kimliđi belirlenmemiř ya da var olduđu ileri sűrűlen tűrler űzerine uzman dođabilimci] Yořiteru Takahařı bu gűrűřlere hiř aldırmıyor. Yeti'lerin hem insanlardan hem de aylardan uzak varlıklar olduđun inanan Takahařı, ısı duyarlı kızıl űtesi kamera ve hareket alarmı donanımlarıyla Himalayalar'da bu varlıkları usanmadan aramayı sűrdűrűyor. Birřok kez Yeti'lere ait olduđundan kuřkulandıđı ayak izi gűrdűđűnű ileri sűrűyor. Ne yazık ki, bir kar adamıyla yűz yűze geldiđi her defasında kamerası ona ihanet etmiř.

1890'larda bir ressamın Taş Devri hayali.

3. BÖLÜM

Mağara Ayısının Gizemi

Şimdi, ilk insanların ilk kez bir ayıyla karşılaşmalarını düşlediğimiz o sahneye dönelim. Ayılarla insanlar arasında süren uzun dramın açılış bölümlerinde ne tür bir ayı başrol oynadı acaba? Asla kesin olarak bilemeyeceğiz ama bunun bir mağara ayısı olması olası. Son mağara ayısı bundan on bin yıldan daha fazla bir zaman önce yaşadı, ama soyu tükenmiş bu devlerle ilgili belirsizlikler son iki yüzyıldır araştırmacıları büyülüyor. Mağara ayılarıyla insanlar arasında nasıl bir ilişki vardı? Bazı kanıtların verdiği izlenime göre mağara ayılarıyla insanların hayatları gerçekten iç içe mi geçmişti? Eğer öyleyse, ayılar insanların rakibi miydi, yoksa av mıydılar, yoksa yaygın bir kültün saygı gösterdiği kahramanlar mıydı? Bu güçlü ve büyük hayvanların tamamen yok olması ne ne yol açtı?

Alman rahip Johann Friedrich Esper, 1774 yılında “yeni keşfedilen bilinmeyen dört ayaklı hayvan fosili” üzerine kitabını yayımladığında bütün Avrupa’da bilim insanları Almanya’nın güneydoğusunda Franconia’nın dağlık bölgesinde bulunan mağaralarda yakın zamanda bulunan büyük kemiklerle ilgilenmeye başladı. Başlarda, bilim insanlarının düş gücü sınır tanımıyordu; kemiklerin tek boynuzlu atlara, hatta ejderhalara ait olup olmadığını ciddi ciddi tartıştılar. Esper, kemikleri diğer memeli türlerin kemikleriyle karşılaştırdı ve “bu yaratıkların kesinlikle primat ailesine ait olmadığı” sonucuna vardı. “Dolayısıyla maymun olmaları olanaksız” diye sürdürdü vardığı sonucu ve “köpek ve akbabaları kurt ve sırtlanların altı ya da yedi azıdışı olması bu hayvanları

da tümüyle olasılık dışı kılıyor” diye ekledi. Dahası “kedi soyundan ne aslan, ne kaplan ne de leoparlar herhangi bir benzerlik gösteriyor.” Bu titiz araştırmacı eleye eleye en sonunda “yalnızca ayıların üzerinde daha fazla durulmayı hak ettiği” sonucuna vardı.

İleri görüşlü bir çözümlemeydi, ama yine de geriye birçok soru kalmıştı. “Bilinmeyen yaratık” sıra dışı büyüklükteki kemikleri nedeniyle boz ayı olarak sınıflandırılmazdı. Esper, bunların kutup ayısı olmasının daha olası olduğuna inanıyordu, ama bu da tam uymuyordu. Yirmi yıl sonra söz konusu kemikleri inceleyen Christian Rosenmüller, yeni bir alt türe ait olduklarını ortaya attı. Hayvana *Ursus spelaeus* yani “mağara ayısı” adını verdi. Kabul görmesinin ardından kendi ismini de ekledi, böylece *Ursus spelaeus rosenmüller* bilimsel literatüre girdi.

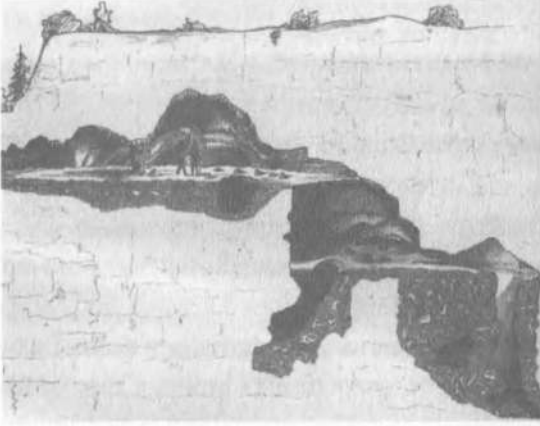
Aslında Leipzig Üniversitesi’nde anatomi profesörü olan Rosenmüller, her boş anını gerçek tutkusu “mağara ayıları”na adadı. Mağaraların “gezegenin bütün yüzeyine işlediğine ve altını oyduğuna” olduğuna inanır ve “dünyanın iç organları” olduğunu düşlerdi. “Olağanüstü mağaralar” üzerine 1805 yılında yayımladığı kitabı, Portekiz’den Sibiryaya kadar birtakım gizli yerleri mecazi anlamda gün ışığına çıkardı. “Mağaralarda, kısmen sanat eserlerine olan yanıltıcı benzerliklerden dolayı, kısmen de kendi yüce kuruluşlarından dolayı, bütün dikkatimizi yöneltmemizi gerektiren binlerce nesnenin farkına varırız” diye yazan Rosenmüller, gerçekten saplantılı bir tutkuyla, çalışma nesnelerinin harikulade gizlerle dolu olduğunu düşünüyordu ve yazısına şöyle devam ediyordu: “Dolayısıyla, korku ile dehşet ve diğer gerekler bizi bir kez daha bu nesnelerden uzaklaştıran kadar, eğer bizler, sonsuz gece ve ölümcül sessizliğin egemen olduğu bu ürkünç yeraltı mezarlarında unutulmuş yaratıkların kemiklerinin yanında dururken, canlılar dünyasından koparak kendimizi düşlerimizin görüntülerine verirse ve sonsuzluk ile Cennet’in anıtsal giriş kapılarında durduğumuza inanırsak,

bu bağışlanabilir bir şeydir.” Bu öteki dünyaya ilişkin sözler aşırı süslü gelse de, Rosenmüller’in mağaralar üzerine görüşleri bu alanda gelecekteki bilimsel düşüncenin altyapısını oluşturdu.

Ama –yer altında hareket etmeye tahminen daha az elverişli olan– ayılar hem de büyük gruplar halinde neden böyle mağaralar aradılar? Rosenmüller’in bazı çağdaşları, yükselen suların bu hayvanları geniş yeraltı açıklıklarına çekilmeye zorladığı kanısındaydı. Kemikler üzerindeki kil tabakası bu varsayımı destekler görünüyordu. Esper de “derinliklerden yükselen seller” ya da “okyanusun sınırlarından taşması” gibi “şiddetli bir olayın” hayvanları bir araya getirmiş olmasının olası olduğunu düşünüyordu. “Deneyimler, doğal felaketler sırasında kendilerini kurtarmaya çalışmak için en vahşi hayvanların bir araya geldiğini göstermeyi sürdürüyor” diye öne sürüyordu. “Birbirlerine yönelik çağrılar ve tanımlanamayan bir içgüdü aynı soy ya da türün yaratıklarını kendilerinden olan diğerlerine katılmaya yanılmaksızın sürükledi.”

Rosenmüller, ayıların yalnızca barınmak amacıyla mağaralarda yaşadıklarını öne sürerek diğer heyecan veren kuramlara bir son verdi. Bununla birlikte, Mısır’daki “olağanüstü kemik mağaraları” üzerine çalışmalarına olan tepkilerinin de gösterdiği gibi, fosil buluntuları kendi düş gücünü başka bir yöne kışkırttı. “Eğer bir Mısır mağarasında bulunan 100 bin köpek kafatası bu hayvanların kutsal sayıldığını kanıtlıyorsa, bizim ayı kemiklerinin aynı şekilde insan eliyle mağaralara getirildiği ve bunların pagan bir inancın kalıntıları ya da bu hayvanlara gösterdiği derin saygının kanıtı olduğu düşüncesinde hiçbir inandırıcı olmayan bir yön görmüyorum” diye yazıyordu.

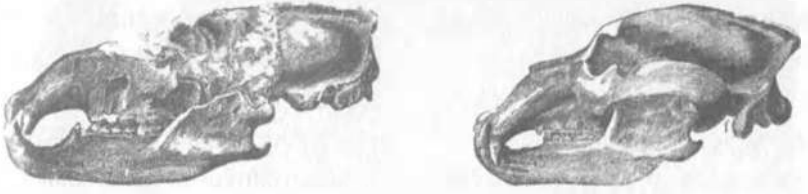
Rosenmüller, kemikleri bir araya getiren insanların bu hayvanları hiç canlı görmediklerini varsayıyordu, ama ancak daha sonraları bilim insanları ilk insanların, mağara ayılarının ve soyu tükenmiş diğer hayvanların aynı dönemde yaşamış olmaları gerektiğinin farkına vardılar.

Gailenreuth kemik mağarası.

Yine de, hayvanların hangi koşullarda bir arada var oldukları belirsizliğini koruyor. On dokuzuncu yüzyılın başında bilginler, kürklere sarınmış ve baltadan başka bir şey kullanmayan atalarımızın, omuzlarında kocaman yağ tümseği olan 3-3.5 metre boyunda ayılarla sürekli mücadele ettiklerini tasavvur ediyorlardı. Bu bölümün başındaki resim tam da böylesi heyecan uyandırıcı (ama ne yazık ki bilimsel olarak temelsiz) bir sahneyi gösteriyor.

Şaşırtıcıdır, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın başında araştırmacılar ortaya çıkardıkları dağ gibi ayı kemiklerine çok az ilgi gösteriyordu. W. E. A. Zimmermann'ın 1880 yılında betimlediği gibi, kemik buluntular o kadar çoktu ki “vagonlarla taşınıyordu.” Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Güney Amerika'dan getirilen martı gübresine ulaşımın kesilmesi birçok yerde değerli fosfat gübresi kıtlığına yol açınca, bunun yerine ayı kalıntıları nedeniyle fosfattan zengin mağaralardan alınan toprak kullanıldı. Bu dönemde Avusturya'daki “Dragon Mağaraları” talan edildi. Yalnızca kafatası ve bacak kemikleri saklandı.

Mağara ayısının ve boz ayının kafatasları.

İsviçreli paleontolog Emil Bächler'in "Ejderha Çukuru"nu araştırmasıyla bu alanda büyük bir sıçrama oldu. Bu tip geniş yeraltı açıklıklarının, halkın düşleminde hep ejderhalarla ilintilendirilmiş olduğu bu mağara isminde açıkça görülüyor. Deniz düzeyinden yirmi iki metreden fazla yüksekte ve yüz seksen üç metreden fazla bir uzunlukta olan bu mağara Tamina vadisinde bir uçuruma uzanıyor. Bächler, orada iyi korunmuş kafatasları ve kemikler buldu, ama asıl heyecan yaratan bulduğu dolmenlerdi. Araştırmacı, bu dolmenlerin taş ve kemiklerden alet yapmak amacıyla ilk insanlarca kullanıldığını öne sürüyordu. Ayrıca, mağara ayısı kafataslarının ve bacak kemiklerinin dikkatlice sınıflandırıldığını ve özel "taş kutulara" dizildiğini betimledi. Bächler, bu etkinliklerin bir kurban etme kültürünün üyelerince yapıldığını varsaydı ve bu hayvan başlarının "av tılsımı" olarak kullanılmış olabileceğinden söz etti. Dahası, söz konusu ayların 120 ile 130 bin yıl önceki dönemde, zaman zaman ılık dönemlerin de olduğu Buz Çağı'nda yaşadığından emindi. Bu düşüncesini savunmak için, diğer türlü dağ buzullarının Neandertalların mağaralara ulaşmasını tamamen engelleyeceğini vurguladı. Dolayısıyla, Bächler'e göre mağara ayıları ilk insanların en önemli avıydı. Bavyera'da bulunan Peter'in Mağarası'nı inceleyen Konrad Hörmann, tarihöncesi insan kemiklerinin yanında on dört mağara ayısı kafatası bulduktan sonra aynı sonuçlara ulaştı. Hemen ardından, mağara-

nın “eski Paleolitik insan kalabalıklarının kutsal yeri” olduğunu ilan etti. Ondan sonra Avrupa’da, ister Pireneler’de olsun ister Alpler, Kafkaslar ya da ister Urallar’da olsun, ne zaman bir mağara bulunsa, kemik ve kafatası koleksiyonları günışığına çıkarıldı. Sonuç olarak, Taş Devri’nde insanların hayatında, ayların belirgin bir rolü olduğu “mağara ayısı avcısı kültürü”nün olduğu düşüncesi hızla yayıldı.

Peki, bu yaygın kültürün olduğuna ilişkin kanıtlar gerçekten inandırıcı mıydı? Tamamen farklı bir görüş açısını savunan ilk bilginlerden biri, İsviçreli bilim insanı Felix Kolby oldu. O kemik yığınlarının tesadüf eseri olduğunu ileri sürdü. Birbirini izleyen hayvan kuşaklarının mağaraları mesken tutmayı sürdürdüğünü ve atalarının kalıntılarının olduğu yerlerde dolandıklarını savundu. Ünlü Finli paleontolog Björn Kurtén’in eleştirisi daha da sertti: Bächler’in mağarada kemiklerin yerini gösteren resimlerinin çelişkili olduğunu, “taş kutu”ların kazı sırasında kırılıp döküldüğü için ayı kültürünün varlığına bir kanıt olarak kullanamayacağını ileri sürdü.

Aynı şekilde, Fransız arkeolog ve paleontolog Andre Leroi-Gourhan, ayı kültü düşüncesinin kendi çalışma alanındaki “en popüler temelsiz oyun alanı” olduğu düşüncesindeydi. Leroi-Gourhan, bir mağarada bir kemik “çemberi” bulduktan sonra kuşku duymaya başlamış ve vardığı sonuçları yayımlamıştı. Kemiklerin bir araya gelmesini yalnızca ayların davranışlarının sonucu olduğuna bağlayan Leroi-Gourhan’ın raporu beklenmedik dramatik kuramlara esin kaynağı oldu. Onun görüşüne göre, aylar dağınık kemiklerin çevresinde hareket ettikçe, kemikleri sarkan duvarların altına ya da büyük taş parçalarının arasına rasgele itelediler. Zamanla ayı kemikleri kuytu oyuklarda toplandı ve böylece kırılıp bozulmaktan kurtuldu. Diğer araştırmacılar ayı kemiklerinin binlerce yılda biriktiği kanısındaydılar. Dolayısıyla mağaralarda bir arada yaşayan hayvan sayısı, kimi zaman varsayıldığı kadar çok olmamalıydı.

Fransa'daki Chauvet Mağarası'ndaki ayı resmi.

Aslında bildiğimiz gibi, bulunan mağara ayısı iskeletlerinin çoğu mağaralarda kış uykusuna yatanlara aitti. Bu eylemsizlik döneminde hasta ya da zayıf hayvanların ölmesi pek seyrek gerçekleşen bir şey değildi. Eğer bu tip ölümler belirli bir yerde arada bir de olsa, yüzyıllar içinde – araştırmacıların sonradan mağara tabanlarında çökelmiş olarak bulacağı– hatırı sayılır sayıda kemik birikebilirdi.

Daha yakın zamanlarda, bilim insanlarının çökelti tabakalarını araştırmak amacıyla geliştirdiği yöntemler, mağara ayılarının ne zaman yaşadığını belirlememize yardımcı olabilir. Çalışmalar, mağara ayıları ile insanlar aynı dönemde yaşamış olsalar da, barınmak için mağara arayışına farklı zamanlarda girdiğini gösteriyor. Aslında, mağaralarda bulunan ayı kemikleriyle taş aletler arasında hiçbir açık bağlantı kurulamıyor. İnsanların mağara ayılarını avladıkları, yalnızca az sayıda ve münferit vakalarda kanıtlanabiliyor. Bazı ilk bilim insanlarının –küçük de-

liklerin görüldüğü bacak kemiklerinin flüt olarak kullanıldığına ilişkin-hayal ürünü iddiaları da çürütüldü: Kemiklerin tasarlanarak delindiğini gösteren hiçbir iz bulunamadı. Bütün bunlar mağara ayısı kültürünün taraftarları için kötü haberdı.

Ancak, Fransa'nın güneyindeki Ardèche bölgesinde derin bir kireçtaşı mağarasında bulunan ustaca yapılmış bir mağara ayısı resmini unutmamalıyız. Otuz beş bin yıl kadar önce çizilmiş bu resim, Lascaux ve Kuzey İspanya'da Altamira'da bulunan ünlü resimlerden iki kat daha eski. Bu resimler her ne kadar iyi korunmuş olursa olsun, insanlarla ayıların arasında nasıl bir ilişki olduğunu kesin olarak anlatamaz. Ayı ile birlikte at, bizon, aslan ve tarih öncesi öküz resimleri de bulunduğundan, resimin ressamın dünyasında ille de özel bir yeri olduğunu kanıtlamaz.

ÖYLEYSE MAĞARA AYILARINA ne oldu? Buz Çağı'nın diğer büyük hayvanlarıyla birlikte onların da kökünü bir göktaşı ya da kuyrukluyıldız mı kazıdı? Yoksa sebep bir veba salgını mıydı? Aynı soydan çiftleşme sonucu soyları mı bozuldu? Yirminci yüzyılın başlarında atılmış, artık yanlışlığı kanıtlanmış bir kurama göre bu ayılar mağaralarda yaşaya yaşaya kendi kendilerini evcilleştirdiler ve böylece son Buz Çağı'ndan sağ çıkamadılar. Günümüzde kimi paleontologlar, yaz mevsimleri giderek kıaldıkça ayıların da uzun kışları geçirebilmek için daha fazla yağ biriktirmek zorunda kaldıkları kanısında. Bu beslenme biçimi onları o kadar ağırlaştırdı ve yavaş hareket etmelerine yol açtı ki artık avlanamaz hale geldiler ve yalnızca bitkilerle beslenir oldular. Buz Çağı'nın birkaç çevriminden sağ çıkmayı başardılar, ama havalar daha da soğuyunca uyum gösterme yetenekleri tükendi. Kış uykusuna yattılar ve bir daha hiç uyanmadılar. Ama bu kuram bir dereceye kadar güvenilmezdir çünkü birçok ayı zaten otoburdu.

Alman evrimsel antropolog Michael Hofreiter ve meslektaşlarının yakın zamanda yaptığı bir kalıtsal araştırmaya göre, Güney Almanya'da yaklaşık MÖ 28 binde belirli mağara ayısı kümelerinin birdenbire ortadan kaybolması, o tarihlerde ayıların kaderini etkileyecek herhangi bir büyük iklim değişikliğinin olduğunu gösteren herhangi bir kanıt olmadığından, modern insanların Ach Vadisi'ne MÖ 35 binde varmasıyla ilişkilendirilebilir. Ancak Hofreiter, bulgularını genelleştirmeyecek kadar sakıncalı. Ona göre, mağara ayılarının yok oluşuyla ilgili gerçek, insana bağlı ve insan dışı sebeplerin arasında bir yerde duruyor. Dolayısıyla, bu bulguların gösterdiği gibi, insanlarla mağara ayılarının arasındaki etkileşimin tam olarak nasıl olduğu konusunda bir düşünce birliğine varılması henüz uzak görünüyor.

1824 yılından rakun ve tembel ayı resimleri.
Tembel ayı için “uzun burunlu, çok yaşlı ayı” denmiş.

4. BÖLÜM

Hatalı Adımlar

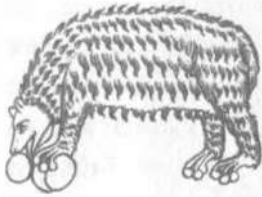
Yüzyıllarca önce üretilen kimi hayvan resimlemeleri mitolojik varlıklara, betimledikleri gerçek yaratıklardan daha fazla benziyor. Ancak boz ayı resimlerinde genellikle büyük aşırılıklar değil de ince hatalar bulunuyor. Ne de olsa dış anatomileri ciddi yanlış anlamalara fazla yer vermiyor. Eski resimlerde, gerçekte olduklarından daha kalıpsız görünüyorlar. Edward Topsell'in (?-1638) *History of Four-Footed Beasts* isimli eserinde olduğu gibi bazen, pençeler çok fazla büyük, kulaklar kedi kulağı gibi sivri ya da bedenin bütün duruşu tamamıyla tuhaf görünüyor. Kalın kürkleri ve derilerinin altındaki iki buçuk santimlik yağ tabakası, ayların hantal olduğu izlenimini kolayca yaratabilir, ama belgesellerden de bildiğimiz gibi hızlı ve çevik hareket edebilirler. Albrecht Dürer'in yaklaşık 1515 yılına tarihlenen kuzey takımyıldızları haritasında hem Ursa Minör (Küçük Ayı) hem de Ursa Majör'ün (Büyük Ayı) uzun kuyruklu gösterildiğini görürüz. Bu hata, ayı resimlerini yıldızların yerine göre uydurmaktan kaynaklanıyor gibi, çünkü Dürer'in resimleri kesinlikleriyle ünlüdür.

Bunun tersine, ayları konu edinen ilk doğa yazarları aşırı derecede yaratıcı olabilmişlerdir. Fransız bilim insanı Georges Buffon bu konuda şu şekilde yakınmak zorunda kalmıştı: "En azından genel olarak bilinen hayvanlar içinde, araştırmacılar arasında aylar hakkındaki iddiaların gösterdiği aykırılık başka hiçbir hayvanda olduğu kadar büyük değildir."

Romalı yazar Büyük Plinius (MÖ 23-79), ayların kışın çiftleştiği bilgisini veriyor. Sonra, diyor Büyük Plinius, dişi ayı mağarasına çekilir ve

Edward Topsell'in kitabından.

eterli besin bulamazsa, hormonal süreçler yumurtanın yeniden emilmesine neden olur, böylece ayı yavrusunun doğumu önlenir.

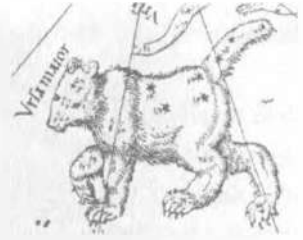
İlk ayı resimlerinden biri.

otuz gün sonra çoğu zaman üç tane olmak üzere yavrularını doğurur. Yeni doğan ayı yavruları fareden biraz büyük biçimsiz et topraklarına benzer ve yalnızca pençeleri gelişmiştir. Sonra anne ayı, yavrularını yalayarak onlara düzgün bir biçim verir. Bu anlatımda, açıkça belli olan dışında, yanlış olan nedir? Ayılar kışın değil, nisan ile ağustos arasında çiftleşir. Ama Büyük Plinius, çiftleşmeden sonra döllenmiş yumurtanın uterus duvarına yapışmasına kadar geçen sürenin beş ayı bulabileceğini bilemezdi. Bu süreç insanlarda üç ila dört gün sürüyor. Bilim insanları, hormonal süreçlerin düzenlediği bu olaya, “geciktirilen implantasyon” diyor. Eğer ayı sonbaharda yeterli

1785 yılında Buffon, Paris'teki Jardin des Plantes'in direktörüken, ayıların yavrularını yalnızca otuz gün boyunca taşıdıkları görüşündeydi ve şöyle yazıyordu: “Hiç kimse bu görüşü çürütmediğinden ve bizim bu görüşü doğrulayacak hiçbir fırsatımız olmadığından, bunu reddetmek yerine ancak kabul etmek durumundayız.” Ancak,

ayılarda hamileliğin yüz on iki gün sürdüğü kanısında olan İsveçli doğabilimci Carolus Linnaeus (1707-1778), genel olarak kabul edilen görüşle yolunu çoktan ayırmıştı. Antik dönem yazarlarına yönelik eleştirilerinin haklı olduğu ortaya çıksa da Linnaeus da bu konuda yanılmıştı.

Sonbaharda öldürülen dişi ayıların bedeninde neden embriyo bulunmadığı on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bile anlaşılmış değildi. Reichenbach gibi bazı yazarlar, bu kafa karıştırıcı ayrıntıyı yok saymayı seçmişti. En sonunda, 1882 yılında zoolog G. Herbst, geyiklerdekine benzer bir geciktirilen implantasyon olgusunun boz ayılarda da olabileceğini düşüncesini dile getirdi. Sonra, 1935 yılında bu açıklamayı bir çözüm olarak sunan G. W. D. Harnlett'in de aralarında bulunduğu biyologlar bu kuramın savunucusu oldular. Bununla birlikte, boz ayı embriyolarının geciktirilen implantasyonu, 1963 yılında L. Dittrich ve H. Kronberger isimli biyologlara kadar kesin olarak kanıtlanamadı. O zamandan beri bu süreç yüzden fazla hayvan türünde de tanımlandı.

“Büyük ayı”,
Albrecht Dürer.

Georges Buffon

“Ayıya benzeyen tembel hayvan”, 1810.

Heinric Rudolf Schinz'in 1824'te resimlediği
"Suriye Ayısı" daha çok bir köpeğe benziyor.

Büyük Plinius'un, ayı yavrularının doğumdan sonra annelerince biçimlendirildiği düşüncesi, yavruların doğumda fiziksel yapısının gözle görülür belirginlikte olmamasından kaynaklanmış olabilir. Yavrular ana karnında yaklaşık elli dört gün gibi çok kısa bir sürede gelişirler. Bir grizzly yavrusu yalnızca yaklaşık 255 gram doğar. Anası ise yavrusundan 529 kat daha ağırdır. Karşılaştırmak gerekirse, insan yavrusuyla anları arasındaki oran yaklaşık 1'e 25'tir.

Büyük Plinius, daha da ileri giderek ayıların pençelerinin tabanında çok miktarda bulunan yağ ile beslendiklerini, diğer bir deyişle ayıların kendi bedenini yeme yetisi olduğunu ileri sürdü. 1703 yılında Baron LaHontan, İrokua'lar ve Algonkin'lerin bu inancı paylaştığını belirtiyordu: "Birçok insan, bu hayvanların gıda olarak yalnızca pençelerindeki suyla beslenerek üç ay [kış uykusunda] geçirdiklerine inanmayacaklardır, ama bu olgu su götürmezdir." Gerçekte, kış uykusu sırasında ayı pençelerindeki deri yenilenir. Bu sırada ayılar, büyük olasılıkla deri

yenilenmesi sonucu kaşıntı ve rahatsızlığı dindirmek için pençelerini iştibilebilecek şekilde emer ve çiğner.

Johann Tüntzern, 1734 yılında yayımladığı bir kitapta ayların üreme davranışlarını ele aldı. Resimlemelerinden bir tanesi, çiftleşmek üzere olan iki çift ayıyı gösterir. Çiftlerden biri, ayı cinsinin gerçek çiftleşme pozisyonunda; diğer çift ise dişi sırtüstü uzanırken erkek, dişinin üzerinde gösterilir. Hatta Aristoteles bile ayların misyoner pozisyonunda çiftleştikleri kanısındaydı ve çiftleşmek için yere uzandıklarını yazdı. On ikinci yüzyıldan kalma hayvanlarla ilgili bir kitap da ayların “birbirini diğer dört ayaklı yaratıkların sevdiği gibi sevmediğini, bilakis kucaklaştıklarını ve erkelerle kadınlar gibi” çiftleştiklerini yazıyordu. Bu yanlış yorumlar, on sekizinci yüzyılda Buffon’un konuyla ilgili yazılarına kadar sürdü. Buffon şöyle yazıyordu: “Aylar sonbaharda bir araya gelirler. Dişisinin, erkeğinden daha şehvetli olduğu söylenir. Bazıları, dişinin erkeği çekmek için sırtüstü uzandığını, kucakladığını ve sıkıca tuttuğunu vb. öne sürer. Ancak, bunların diğer dört ayaklı hayvanlar gibi çiftleştikleri kesindir.”

Linnaeus’un bir öğrencisi olan Pehr Kalm, 1747 ve 1751 arasında Amerikan sömürgelerini gezdi. Gezi yazılarında birçok yerli hayvan ve bitkiyi betimledi. Anlattıkları arasında bir ayının bir ineği, bedeninde bir delik açtıktan sonra bütün gücüyle üfleyerek şişirip ölümüne yol açtığı da vardı. Bu “gözlem” epey bir dikkat çekti. Ama en sonunda bunun uydurma olduğu, Kalm’ı, Amerikalı botanist John Bartram’ın kandırdığı ortaya çıktı.

Önce hekim sonra doğabilimci olan Almanyalı Lorenz Oken, 1830’larda “hayvanların hayat ve davranışları hakkında en eski günlerden beri gezi yazılarında ve gazetelerde yazılmış bütün gözlemleri yazmak ve karşılaştırmak” işine kalkıştı. Oken’e göre bu anıtsal çaba, “yanlış alıntıları” meydana çıkarmak, “birçok işe yaramaz saçmalıkları” oku-

Johann Tändler'in 1734'te yaptığı oyma baskısında ayının üreme eylemi.

mak ve “çok sayıda kötü savruk betimlemeyi” karşılaştırmaktan oluşuyordu. Ayıların özellikle saldırgan olmadıklarını, yalnızca insanların tahrik etmesi sonucu saldırdıkları kanısındaydı. Ayılar, “mutsuz, sessiz ve yalnız bir hayat sürdürüyorlar ve dişilerle yalnızca çiftleşme mevsiminde bağ kuruyorlar” diye yazıyordu Oken.

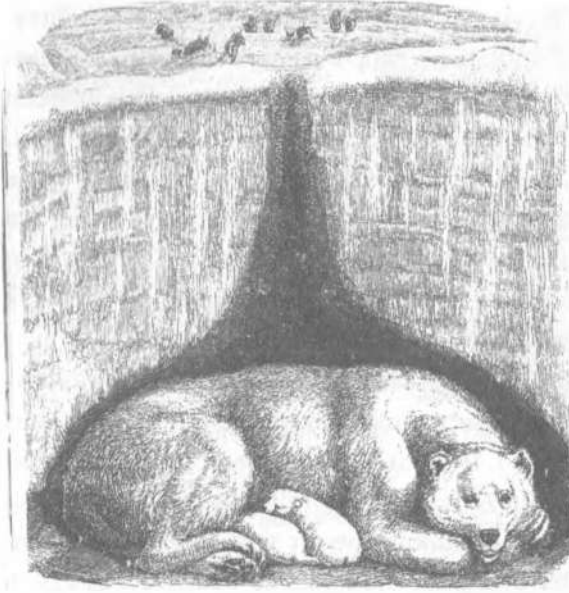
Ayılar, insanların büyük memeliler arasındaki kuzeni olmak rolünden yavaş yavaş sıyrılıyorlardı. Aslında, Buffon'un maymunlarla insanların ortak soydan geldiği düşüncesi, insanlarla ayılar arasında akrabalık olduğuna ilişkin kalan bütün düşünceleri çoktan parçalamaya başlamıştı. Onun ileri görüşlü hipotezleri, Charles Darwin'in maymunların bize en yakın hayvan akrabalarımız olduğunu doğrulayan ve maymunları hayvanlar aleminin “aristokratları” konumuna yükselten araştırmalarının habercisi olmuştu.

İki tür arasındaki benzerliklerin yanı sıra, kış mevsimini nasıl geçirdikleri gibi başka sebeplerle de insanlar aynı derecede ayılara hayran olmuşlardı. Diğer hayvanların tersine, ayılar besin toplayıp saklamıyor,

anlaşılmaz bir biçimde bir süreliğine gözden yitiyordu. Aynen, yapraklarını döküp ölmüş gibi görünen, ama ilkbaharda yeniden serpilen ağaçlar gibi. Birçok gözlemciye göre, bu davranış yaşayanlarla ölülerin dünyaları arasındaki bir bağlantı gibi görünmüş olmalı. Arkeolog Marija Gimbutas, Amerikan yerli kabilesi Cree’lerde ayının kış uykusuna yatması ve su kuşlarının göçmesinin yılın bölümlendirilmesinde ana belirleyiciler olduğuna işaret etti. Dahası, bu hayvanlar “insanlarla hayvanların toplumsal hayatı arasında mevsimsel ortakyaşamsal benzerlik modellerine” temel oluşturdular.

Dolayısıyla, insanların kış uykusunun nedenini açıklamak için hayret verici tezler geliştirmesi şaşırtmamalı. Örneğin İsviçreli doğabilimci Conrad Gessner (1516-1565), İsviçreli bir keçi çobanının kuşkulu anlatımlarının doğruluğuna iyi niyetle inanmış görünüyordu. Adam, sonbaharın sonlarında bir gün, kafasında bir peynir tenceresi ile kulübesinden çıktığında uzakta bir ayının bir bitki koparıp yediğini gördüğünü söyledi. Ayı bölgeyi terk ettikten sonra, keçi çobanı da aynı bitkiden kendi de yemiş, hemen ardından patikaya uzanıp kafasını tencereyle örtüp soğuk kış mevsimine karşın ilkbaharın başlangıcına kadar uyumuş. Gessner, ayların köşesine çekilmek için uygun seçtiği mağaraya “avcıların, ayak izleriyle karşılaşmaması için” geri geri olabildiğince hafif adımlarla yürüyerek girdiğini ileri sürmüştü. Gessner’in yazdığına göre, kış uykusunun ilk iki haftasında aylar öyle derin uyur ki ne “ne kadar büyük olursa olsun gürültüler” ne de “patlamalar, ucu keskin şeylerle saplamalar, ağır ve gürültülü vuruşlar ya da yaralamalar” onları uyandıramaz.

Yakut halkına gelince onlar, kış uykusuna yatan ayların konuştukları her şeyi duyduklarına inanıyorlardı ve dolayısıyla bu süre boyunca aylar hakkında kötü konuşmaktan sakınıyorlardı. Onların akıl yürütmesine göre, aylar yazın midelerini doldurmakla meşgul olurlar ve in-

Kış uykusuna yatmış
kutup ayısı.

(John George Wood,
Homes without Hands,
1866).

sanların kendileri hakkında ne dediklerini umursamazlardı. Britanyalı doğabilimci William Bingley, *Animal Biography* isimli eserinde şöyle yazıyordu: “Kar yağar yağmaz aylar, karlar eriyinceye kadar kesintisiz dinlenmeye çekilir. Bu dinlenme zamanı, gerçek bir kış uykusu, hatta uyku hali bile değildir. Ama daha çok ayların, ne besin aldığı ne de atıklarını ortadan kaldırdıkları, yalnızca eylem yokluğu, hareketsiz uzanma halidir.” Bunun üzerinden çok geçmeden bir felsefe profesörü olan Joseph Bonavita Blank şu saptamada bulundu: “Aylar yalnız bir hayat sürer, kışın büyük bölümünü besinsiz geçirir ve yer karlarla kaplı olduğu sürece hareket etmeden kendinden geçmiş bir halde durur ya da uyur.” Doğa tarihçisi Anton B. Reichenbach’a göre ise, “Kış zamanı uykuyla sarhoş olurlar ve mağaralarını terk etmezler.”

En basit olgularda bile çok az görüş birliği olduğu, Fransız hekim Clément François Victor Gabriel Prunelle'in görüşlerinde de ortaya çıkıyor. Prunelle, ayların en soğuk dönemlerde bile kış uykusuna yattığını reddediyor ve “hissiz” bir ayıyı gafil avlayan hiç kimseyi duymadığını öne sürüyordu. Prunelle'in açıklamasına göre, kışın başlangıcında aylar hareketsizleşir ve Alp çevresinde açık alanda artık görülmez olur. Gizli barınağında basıldığında iyi koşup kaçamaz çünkü pençeleri “emilmekten” dolayı kolay incinir hale gelmiştir. Hekim Adolph W. Otto da bu görüşleri paylaşıyordu. Yakından gözlemleyebilmek için karanlık bir yerde ayı beslediğini yazan Otto, uykuya daldığında ayının kolaylıkla uyandırılabilirdiğini belirtiyordu. Otto, ayıyı uykuludan ziyade zayıf ve bedbin (*debilis et morosus*) olarak betimliyordu. Deneyinin ayının doğal davranışıyla hiçbir ilgisi olmaması bu hünerli doktoru rahatsız etmemiş gibi görünüyor. Açıkçası, tutsak ayların kış uykusuna yatmadığını bilemezdi.

Eski halk masalları ve efsaneler ayların neden kış uykusuna yattığını açıklamıyor, ama yine de insanların bu davranışla ilgili endişelerini açıklıyor. Sözelimi, bir Estonya masalında, sonbaharda panayır ve kutlamalar yapıldığı Aziz Mikail Yortusu'nda akşam yemeği için lahana çorbası yapmak isteyen bir çiftçiyle karısının öyküsü anlatılır. Evde odun kalmadığı için çiftçi ormana odun bulmaya gider. Odun ararken o kadar uzağa gider ki yolunu yitirir. Uzun süre yürüdükten sonra bir ayının yuvasına rastlar. Yola devam edemeyecek kadar yorgun olduğundan içeri girer ve hemen uykuya dalar. Geceleyin bir kere uyanır, ama havanın hâlâ karanlık olduğunu görünce arkasını döner ve yine uykuya dalar. Sabah kalkar ve evin yolunu bulur. Ama karısı adamı tanımaz. Tek tanıdık gelen şey adamın sesidir. Adam çok açtır ve önceki gün olduğunu varsaydığı lahana çorbasından kalıp kalmadığını sorar. Karısı adama şaşkınlıkla bakakalır. Adam, “Yoksa çorbayı pişirmedin

mi?" diye sorar. Sonunda, adamın bütün kış evden uzak kaldığı anlaşılır. Artık ilkbahar olmuştur, martın yirmi beşinde kutlanan Beşaret Günü gelip geçmiştir. Masala göre, o günden beri aylar her yıl Aziz Mikail Günü yuvalarına gidip kış uykusuna yatar.

Aylar, kışın *gerçekte* ne yapar? Uyurlar mı? Bir tür geçici felç mi gelir? Dinlenirler mi, yoksa kış başlarken bir tür zayıflığa mı yenik düşerler? Artık günümüzde bu konuda daha çok şey biliyoruz: Boz aylar, kış mevsiminde üç ila dört ayı dinlenme halinde geçirirler. Bu gerçek bir kış uykusunun daha yumuşak bir biçimi olarak anlaşılabilir. Bu açıdan bakıldığında kış alışkanlıkları orman faresi ve kirpilerden farklıdır. Tam anlamıyla kış uykusuna bu hayvanlar yatar, çünkü her kış mevsiminde uzun ve kesintisiz bir uyku çekerler. Bu dinlenme döneminde, ayının nabızı düşer ve beden sıcaklığı yaklaşık iki buçuk derece azalır. Kış mevsimi, aylar için yiyecek aramanın çok güç olduğu bir zamandır. Yiyecek aramak son derece zordur. Kar içinde ilerlemeye uygun olmayan görece kısa bacakları yiyecek arama işini daha da güçleştirir. Uyur vaziyete geçmek zorlu kış mevsimini atlatmalarını sağlar. Hareketsiz geçen bu döneme, besinin bol olduğu aylarda yağ biriktirerek hazırlanırlar.

Ayların barınak seçiminde son derece yaratıcı olduklarını biliyoruz. Doğal yollardan oluşmuş barınaklar arasalar da kısmen ya da tamamen kendilerine uygun bir yuva yaratabilirler. Ormanlar ya da dağlarda, hatta dik uçurumların üzerinde, ağaçların yetişmediği yüksekliklerde bile barınak bulabilirler. Kimi zaman bir ayı onlarca yıl aynı yuvayı kullanabilir. Avrupa'daki ayların kışın en az on farklı yuvada yaşayabildikleri biliniyor: Canlı bir ağacın köklerinin altı, oyulmuş tepe şeklindeki karınca yuvası, iri kaya parçalarının altı ya da arası, delikler, yıkılan ağaçların dalları ya da kökleri, içi boş bir ağaç gövdesi ya da dökülmüş dal yığınları aylara yuva olabiliyor.

1888 yılında Alman dergisi *The Huntsman*, Radziwill Prensi Wilhelm'in Minsk şehrinden yazdığı canlı bir anlatımı olan bir öyküyü yayımladı. Wilhelm, beş yaşında erkek bir ayının beyaz köknar ağacının dallarında kışı geçireceği bir yuva kurduğunu gözlemlemiştir: "Gövde üç bölüme ayrılmıştı. Ağacın çatalında, bütün uygun dalları toplayarak üzerinde yatabileceği şekilde bir leylek yuvasına benzer bir yer yapmış. Boynuna kurşunu yer yemez ağacın gövdesinden aşağı kayd ve dörtnele hızla yere çakıldı." Önceki yıllarda büyük olasılıkla kurtlar rahatsız etmiş olmalı ki bu ayı kışı yerden epey yüksekte geçirmeyi planladı.

AYILAR, BİZE ÖĞRETİCİ olmaya devam ediyor. Kış uykusu üzerine son zamanlarda yapılan araştırmalar tıp dünyasında büyük ilgi uyandırdı. Amerikalı biyolog Seth W. Donahue, kışın uyuyan ayıların normalde beklenenden daha fazla oranda kemik dokusu üretmeyi sürdürdüğünü buldu. Donahue'nun kan örneklerinin çözümlemesine dayanan araştırmaları, etkili osteoporoz tedavisinin bulunmasına yol açabilir. Wyoming Üniversitesi'nden zooloji profesörü Henry J. Harlow, kış uykusunun başka bir yönüne odaklanıyor. Birkaç yıl önce, siyah ayıların bu beş ila yedi aylık dönemde kas gücünün yalnızca yaklaşık yüzde 25'ini, aynı süre hareketsiz kalan insanların ise kaslarının yüzde 90'ını yitirdiğini buldu. Harlow, uyku sırasında ayının kaslarını uyaran belirli süreçlerin oluştuğunu ya da ayının yağ birikimindeki proteinlerin parçalanmasıyla oluşan ürenin kaslarının yeniden üretilmesini sağlayan bir etkisinin olduğunu ileri sürdü.

Panda ayları.

5. BÖLÜM

Egzotik Keşifler

Avrupalılar yeni ülkeler keşfederken yeni ayı türleriyle karşılaştılar. En heyecan verici keşiflerden biri olan panda, belki de ilk tanındığından beri en çok sevilen ayı türü oldu. Bu hayvanların yaşadığı Güney Çin'deki bölge, eskiden astropikal bir yerdi. Tektonik hareketlerle dağlık bir bölge haline dönüşüp günümüzde Afrika ve Kaliforniya ile aynı enleme geldi.

Pandalar bize tam anlamıyla Çinlilere ait bir hayvan gibi gelebilir, ama Çin kültüründeki tarihsel rolünü saptamak zordur. İlk metinlerde hayvan betimlemeleri kimi zaman o kadar muğlak ve çelişiktir ki bunların panda olup olmadığı kuşkuludur. Pandanın betimlenmiş olması olası metinlerden biri, *pi* isminde bir hayvanın anlatıldığı üç bin yıllık bir şarkı kitabında yer alıyor. Ama bu hayvan daha çok kaplan ya da leoparı andırıyor. Kin hanedanı döneminden (MÖ 221-207) kalan ilk sözlüklerden birinde *pi*'nin beyaz bir tilki olduğu belirtiliyor. Bununla birlikte, aynı kaynak panda olması olası *mo* isimli bir hayvandan da söz ediyor. Anlatıldığına göre, bu hayvan küçük bir başı, kısa bacakları, (en azından bu bölümü leoparı andırıyor) siyah ve beyaz lekeleri olan beyaz bir “leopar”. Tang hanedanı döneminin (618-907) şairlerinden Bai Cuyi'nin *mo* hakkındaki düşüncesi farklıydı. Ona göre *mo*, “fil burunlu, gergedan gözlü, öküz kuyruklu ve kaplan ayaklı” bir hayvandır. Bu betimleme pandadan çok tapiri anımsatıyor.

Sonraki metinler konuya daha fazla ışık tutmuyor. MS 685 yılından bir kraliyet belgesi, Çin'den Japonya'ya gönderilen iki “beyaz ayı” ve

yetmiş tane “beyaz ayı postundan” söz ediyor. Belgede sözü geçen hayvanlar panda olabileceği gibi, Çinli avcılarının kıtanın kuzeyinde yakaladığı ya da avladığı kutup ayıları da olabilir. Ne de olsa, Marco Polo’nun on üçüncü yüzyılda Moğolistan seyahatinde kutup ayıları gördüğü varsayılıyor. Bunlar, Himalaya ayılarının postları da olabilir. Kuşkusuz Himalaya ayılarının postlarında pandalarda olduğu gibi siyah ve beyaz lekeler yok, ama göğüslerinde büyük, krem rengi bir leke vardır. Başka bir adayın daha olması konuyu daha da karmaşıktırıyor: Pandanın görüldüğü alanın bitişiğindeki bölgede yaşayan, boz ayının gümüş postlu akrabası.

1597 yılından kalan kapsamlı bir tıp kitabı olan, Çinliler’in *Materia Medica*’sında ise pandadan ya da *bei-şung*’dan hiç söz edilmiyor. Bu eksiklik özellikle şaşırtıcı çünkü Çinliler düşünülebilecek her hayvanın neredeyse her parçasına bir şifa gücü yüklemişlerdir. Bu eksikliğin bir açıklaması, pandaların tıbbi amaçlarla kullanılmadığı çünkü bu hayvanların dinsel bir önemi olduğu şeklinde. Ancak bu sava, pandaların Çin folklorunda hiçbir yeri olmamasıyla karşı çıkılıyor. Çin’in ilk yerlileri pandaya ne anlam yüklemiş olurlarsa olsunlar, 2005 yılındaki bir keşif o insanların pandalarla bağlantısı olduğunu kuşkuya yer bırakmaksızın kanıtıyor. Çin’in orta bölgesinde dört bin yıllık bir mezarda arkeologlar, bir insan iskeletiyle panda kalıntıları buldular. İlk başta bilim insanları, buldukları çene kemiğinin bir domuza ait olduğunu sandılar, ama kalıtsal çözümleme bunun bir pandanın çene kemiği olduğunu kanıtladı.

Batı bilimiye pandaların varlığından 150 yıldan daha az bir süre önce, daha kesin belirtmek gerekirse 11 Mart 1869 tarihinde haberdar oldu. O gün, Li isminde Çinli bir toprak sahibi, Pekin’deki Lazarist misyonunda çalışan Fransız misyoner ve doğabilimci Peder Armand David’i çaya davet etti. David, Li’nin evinde bir anda postu gördü. Heye-

can içindeki David, birkaç avcuyu bu tip bir ayıyı kendisine göstermelerine razı etti. İki hafta sonra avcılar David'e bir tane getirdiler, ama ne yazık ki hayvan ölüydü. David, bu ayıyı "yalnızca kürkünden dolayı değil, pençelerinin altında da kürk olması ve diğer özelliklerinden dolayı yeni bir *Ursus* türü" olarak tanımladı. Bundan kısa bir süre sonra David, Paris'te bulunan zoolog Sir Henry Milne-Edwards'a mektup yazdı. Bu hayvanlardan bir tanesinin yakalanıp gönderilmesinin aylar alacağını fakında olan David, Milne-Edwards'tan keşfi *Ursus menanoleuca*'ya ilişkin açıklamasını en kısa sürede yayımlamasını istedi. David, Avrupa müzelerinde böyle bir hayvan hiç görmediğini, bilim için yeni bir tür olduğunu yazdı ve ekledi: "Bilebildiğim en güzel yaratık."

1870 yılında David ayıyı Paris'e götürdü. Bir sonraki yıl Milne-Edwards, Museum of Natural History'ye şu raporu gönderdi: "Avcıların *Pae-shioun*g (beyaz ayı) ismini verdikleri bu ayı, aynı ormanlarda yaşayan siyah Tibet ayısından daha ender bulunuyor. Çok daha yüksek rakımlarda yaşıyor ve görünüşe göre bitkiyle besleniyor. Ama yine de, sırası geldiğinde eti reddetmiyor. Hatta bana göre, bu kış mevsimini uyuyarak geçirmediğinden beslenmesinin temelini oluşturuyor."

Peder
Armand David

Dev panda, zoologlar arasında tanınmaya başlasa da, halk bu ender ayıyı yalnızca doldurulmuş bir tek örneğinden biliyordu. Bazı bilim insanlarının tercih ettiği "harlequin ayısı" ismi tutmadı. "Panda" isminin nereden geldiğini kimse bilmiyor, ama "bambu yiyen" anlamına gelen *niyalaya-ponga*'dan türemiş olabilir.

Dev panda kısa sürede dünyanın çok arzulanan avlarından biri oldu. Birçok avcı bunun için Sichuan'ın merkezine doğru yola çıktı. Bu yolculuk hiç de tehlikesiz değildi. Sözelimi, panda avcısı Teğmen J. W. Brooke, misafirperver olmayan Lolo'larca 1910 yılında öldürüldü.

Her şeyden önce pandayı vahşi ortamında bulmak pek kolay değildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Batı Çin ve Doğu Tibet'te bir keşif seferine katılan Zoolog Hugo Weigold, taze ayı izlerini görecektense kadar şanslıydı ve köpeklerini hemen izlerin üstüne sürdü. Ama bütün görüp göreceği, bir anlık bakışını bile yakalayamadığı bir yaratığın ardından alabilmesine sallanan dallar oldu. Daha sonra bölgenin yerlilerinden bir panda satın aldı, ama ne yazık ki uygun besin eksikliğinden hayvan kısa süre sonra öldü.

1928 yılında ABD Başkanı Theodore "Teddy" Roosevelt'in oğulları Theodore ve Kermit, bir pandayı çuvala koymadan geri dönmeyeceklerine söz vererek yola çıktılar. Büyük finansal kaynaklarına, yoğun hazırlıklarına karşın Sichuan'ın vahşi dağlık bölgesinin neredeyse ulaşmaz ve tehlikeli haydutlarla dolu olduğunu kısa sürede teslim etmek zorunda kaldılar. Kermit Roosevelt'in belirttiğine göre, yerlilerin sağladığı bilginin neredeyse tamamen güvenilmez oluşu işleri daha da karmaşıktırmıştı. Bu nedenle Roosevelt kardeşler, kendi gözleriyle ne görebiliyorlarsa ona inanmaya karar verdiler: O da ayların dışkısıydı. Pandaların bambu ve bitki saplarından oluşan beslenme biçimi bu dışkıların belirlenmesini kolaylaştırıyordu. Karda bıraktıkları izler bu hayvanların dolaştığı yerlere ilişkin ipuçları sunuyordu. Ancak orada buldukları köpekler de pek işe yaramıyordu çünkü avlanmaya uygun değillerdi.

Bütün uyarılara karşın Rooseveltler kötü şöhretli Lolo'larla da ilişki kurdular: Kermit "13 Nisan sabahı, Hsifan Dağları'nda Tchienlu'nun güneyinde bulunan Yelhi yakınlarında karda dev panda izlerine rastladık" diye yazıyordu. "Belli ki hayvan kar dinmeden epey zaman önce geçmişti, ama Lolo'lardan birinin bulunduğu bir tür işaret yeterince yakın zamanda oluşmuş olmalı ki dört yerlinin hepsi harekete geçirdi." Kermit, hayvanın izini iki saatten fazla sürdükten sonra "neşeli bir cıvıltı"

duyduğunu belirttiği yazısını şöyle sürdürdü: “Lolo avcılardan biri ileri atıldı. Daha 40 metre ilerlemeden bize dönüp bir hevesle acele etmemizi işaret etti. Yanına vardığımda, otuz yarda ilerde dev bir ladin ağacını işaret etti. Tomruğun içi boştu ve içinden bir *bei-şung*’un kafası, ön ayak ve yanındaki kısımları çıktı. Çevresine uykulu uykulu baktı, ağır ağır ilerledi ve bambuların içine doğru yavaş yavaş yürüdü. Ted gelir gelmez pandanın gözden yittiği yöne doğru aynı anda ateş ettik. Her ikimizin ateşi de isabetliydi. Görkemli bir yaşlı erkek ayıydı. Lolo’lar için Yehli bölgesinde böyle bir ayının öldürülmesi bir ilkti.”

İki avcının “başarı” haberi bütün dünyaya yayıldı. Avları daha sonra Chicago’daki Museum of Natural History’de sergilendi. Bugünün dünyası bu işi kutlamaya daha az eğilimli olabilir, ama ender bulunan o ayıyı öldürmek onların gözünde büyük bir iş değildi. Avcılar, anlatımlarında pandayı uysal bir yaratık olarak betimliyor, öyle ki vurulduğunda hiç ses çıkarmamış. Roosevelt kardeşler, izleyen yıllarda başlayan panda avı furiasının ilk kıvılcımı oldular. Çünkü her saygın Amerikan müzesi birer panda sahibi olmak istiyordu artık. *Natural History* dergisi 1935 yılında Çin-Tibet sınırının yakınında yapılan bir panda avı üzerine kapsamlı bir haber yayımladı. Halbuki aynı yayın organı birkaç yıl öncesinde postları için avlanan memelilerin sonunun geleceğini yazmıştı. Bundan kısa bir süre sonra insanların ilgisi hayvanları öldürmek yerine onları canlı ele geçirmeye yöneldi ve tutsak edilen ilk canlı panda artık 1937 yılında Chicago Hayvanat Bahçesi’nde görülebilirdi.

Onlarca yıl boyunca dev panda soyu tükenme tehlikesi içinde olan türlerin simgesi olarak kabul edildi. Ancak son araştırmalar, doğada yaşayan panda sayısının olduğundan düşük hesaplandığını gösterdi.

Cardiff şehrinde bulunan Wales Üniversitesi'nden Michael Bruford ile çalışan Britanyalı biyologlar, panda popülasyonunun daha önce sanıldığından epeyce üzerinde olduğunu buldular. Bu hayvanların ürkekliği ve sakınganlığı, yerlerinin belirlenip sayılmasını neredeyse olanaksızlaştırıyor. Bu nedenle bilim insanları, on mil karelik doğa koruma alanında buldukları panda dışkılarını incelemek için DNA çözümlemelerini kullandı. Sistemli olarak panda dışkısı yığınlarını topladılar ve kalıtsal malzemeyi çözümlediler. Sonunda, dünyanın en eski panda koruma alanı olan Wanglang Koruma Alanı'nda yaşayan bu siyah beyaz ayların sayısının altmış altı ile yetmiş iki arasında olduğunu saptadılar. Bruford'un çalışmasında önce, o bölgede yalnızca yirmi yedi pandanın yaşadığı sanılıyordu.

Bruford, benzer sayıda "saklı" pandaların diğer doğa parklarında da bulunduğu, böylece toplam panda popülasyonunu 2500 ila 3000 arasında olduğuna inanıyor. Daha önce, pandanın günümüzdeki hayat alanı olan Orta ve Güney Çin'deki dağlarda yalnızca 1590 pandanın yaşadığı hesaplanıyordu. Ama Bruford bayram etmenin yersiz olduğunu, çünkü bu popülasyonun da küçük olduğunu ve bu türün Çin hükümetinin korumasına gereksiniminin süreceğini belirtiyor.

AFRİKA'DA HİÇ AYI var mıydı? Hollandalı coğrafyacı Olfert Dapper, on yedinci yüzyılda Afrika'da yaban domuzlarıyla birlikte ayı gördüğünü öne sürmüştü. Habeşistan yerlilerince yok edilen *karrai* denen uzun burunlu hayvanlar, gerçekte ayı mıydı, yoksa sırtlan ya da vahşi köpek miydi? Alman zoolog Christian Gottfried'in on dokuzuncu yüzyılın başlarında Habeşistan'da gördüğünü ve birini öldürmeye kalkışan ama başarısız olduğunu öne sürdüğü "siyah ayı" gerçekten de bir ayı mıydı? En azından Büyük Plinius'un bu konudaki düşüncesi açık: *Africa ursos non gigni constant*, Afrika'da hiç ayı yoktur.

Bununla birlikte, ilk kaynaklar dahil birçok kaynak Büyük Plinius'un bu kesin yargısıyla çelişiyor. Konsül Messalla ve Piso'nun yönetimi sırasında Domitius Ahenobarbus isimli bir Romalı memurun, günümüz Cezayir ve Tunus'unun büyük bölümünü kapsayan bir bölge olan Numidya'dan Roma sirkine yüz tane ayı getirdiği söylenir. Söylendiğine göre Şarلمان da 801 yılında Afrikalı bir emirden armağan olarak ayı almış. Bu rivayetler yalnızca birer düş olabilir mi? Diğer bütün memeliler, kuşlar, hatta en küçük yaratıklar için bile Berberi dilinde bir kelime varken ayı için olmamasından dolayı Baron Henri Aucapitaine 1860'ta yazdığı bir metinde o bölgede ayıların hiçbir zaman var olmadığını ileri sürdü. Dahası, Sahra'da bulunan sarp kayalıklar üzerindeki resimlerde ayı figürü görülmez. Halbuki bu resimlerde, resimlerin yapıldığı zamandan çok önce o bölgeden silinen fil, gergedan gibi hayvanların çarpıcı resimleri var. Ancak bazı araştırmacılara göre o resimler, güney bölgelerde gördükleri hayvanları betimleyen gezginlerin eseridir.

Aucapitaine'in iddiası ise daha da şaşırtıcıdır, çünkü Henry Milne-Edwards'ın –daha sonra Armand David'in panda ile ilgili açıklamasını yayımlayan zoolog– zaten 1835'te Cezayir'de Oran ile Mers-el-Kebir arasında bir ayı kafatasının kalıntılarını bulduğunu mutlaka biliyordu. Bir yıl öncesinde, Crowther isimli birinin Fas'ta iki tane ayı yakalayıp incelediği bildirildi. Crowther, yakaladığı ayılarla Suriye ayıları arasında kesin bir ayrım olduğunu belirterek bunların ot, pelit ve meyveyle beslendiğini yazdı. Crowther'ın belirttiğine göre dişiler, Amerikan siyah ayısından daha küçük ve şişman, yüzleriye daha kısa ve genişti. İsviçreli hekim ve zoolog Heinrich Rudolf Schinz bu raporlara dayanarak 1842'de, bilimsel literatüre *Ursus crowtheri* ismini sundu, ama aynı ayılar daha az abartılı biçimde “Berberi ayıları” olarak da anılıyordu.

1860'ta Jules René Bourguignat Kuzeybatı Afrika'da çeşitli mağaraları araştırdığında, başlarda yalın bir şekilde “yeni ayı” ya da *Ursus no-*

uveau olarak isimlendirdiği bir hayvanın kemiklerini buldu. Hemen ardından kemikleri bulunduğu yerin yakınlarında Roma döneminde cenaze törenlerinden kullanılan bir kandil bulması Bourguignat'ı İsa Mesih'in doğduğu dönemde Cezayir'de ayların var olduğuna inandırdı. Bourguignat'ın akıl yürütmesine göre bu hayvanlar, kısa bacaklı, görece büyük kafalı küçük ve tıknaz hayvanlardı. Belirgin kesici dişlerinin olmaması bu hayvanların daha çok meyve yediklerini gösteriyordu. Bourguignat, hayvana, Senegal'in bugüne kadar değişmeden gelen sınırlarını çizen eski Fransız valisi Louis Léon César Faidherbe anısına *Ursus faidherbianus* ismini verdi.

Hayvanları keyfince sınıflandırma eğilimiyle tartışmalı bir kişi haline gelen Bourguignat, Abbé Poirer'nin 1785-86'da Berberi Kızılları'na yaptığı gezileri anlattığı kitabında yazdığı gibi "aylaların sıcak Afrika iklimine dayanamayacaklarını ve yalnızca buz ve karın olduğu yerde kendilerini evinde hissedebileceklerini" teslim etmişti. Buna karşılık Bourguignat, öylesi bir doğal ortamın tercih edilebilirliği, Magrib'de ayların var olduğu düşüncesini ortadan kaldırmadığını çünkü "Atlas Dağları'nın Cezayir Krallığı'ndan Fas'a kadar, birçok dağın doruğunun neredeyse her zaman karla kaplanmasına neden olacak kadar yüksek rakımlara çıktığını" belirtiyor "Aylar, çok miktarda et yiyor ve bazen vadilere iniyor," diye sürdürüyordu sözlerini. Bourguignat'ın rivayetine göre, Ali-Bey yakınlarında La Mazoule'da kaldığı sırada, "bir Arap, öldürdüğü bir ayının derisini getirdi. Aynı Arap daha sonra, öldürdüğü ayının attığı taşlardan dolayı bacağına oluşan yarayı gösterdi."

Ayların Afrika'da hiçbir zaman yaşamadığına inananların sayısı azalmaya devam etti. Ancak, bir zamanlar bütün kıtada yaşayan bu hayvanlar, görünüşe göre on dokuzuncu yüzyılın ortasında tamamıyla yok oldu. 1990'ların sonlarında bir Fransız bilim insanı ve onun Cezayirli meslektaşı, karbon tarihleme yöntemini kullanarak, Curcura Ma-

ğarası'nda bulunan küçük bir ayının kemiklerinin MÖ 420 ila 600 yılları arasına tarihlendiğini gösterdi.

Ayıların Mısır'da da yaşayıp yaşamadığını kimse bilmiyor. Çeşitli firavunlara armağan olarak sunulan ayılar, doğuda uzak ülkelerden getirilmiş olabilir. Çok eski dönemlerde, Filistin'de boz ayılar çoktu. Ayrıca, erken zamanlarda ormanlarla kaplı olan dağlık Sina Yarımadası'nda da yaşadıklarına ilişkin kanıtlar var. 1738'de Richard Pockocke isimli bir adam, *dubber*'in (ayının Arapçası, günümüzde *dubb* olarak yazılıyor) Mısır'da çok az bulunduğunu yazıyordu. *Dubber* sözcüğü yalnızca ayı değil, uzun süre sırtlan anlamında da kullanıldı. Dolayısıyla, bu terimin geçtiği eski metinlerde anlatılanın ayı mı yoksa –daha olası olan– sırtlan mı olduğunu kesin olarak bilmek imkansızdır. Ancak, Pockocke sırtlandan söz ederken *hahena* sonekini kullandığından, Mısır hakkındaki yorumun ayılara ilişkin olduğu anlaşılır. Onun anlattıklarına göre, bu hayvanlar Suriye ayılarına benziyordu, ama az daha incediler ve postları daha açık renkteydi. *Dubberin* kısa bir kuyruğu olduğunu belirtmesi, anlattığı hayvanın sırtlan olmayacağını bir başka kanıtıydı. Poçcocke'den sonra hiçbir gezgin Mısır'da ayı gördüğüne ilişkin bir şey yazmadı.

Kuzey Afrika'da ayıların neden yok oldukları kadar, bu bölgeye nasıl geldikleri de gizemlidir. Fransız biyo-coğrafyacı Nicolas Manlius'a göre ayılar, Kuzey Mısır ve Libya'ya Süveyş kıstağından geçerek ulaştılar. MÖ 10.000 yıl öncesine kadar o bölgelerde bulunan meşe ve sedir ormanları ayılara uygun bir ortam oluşturmuş olmalı. Ayrıca ayılar birkaç boğazdan herhangi birinden geçerek de o bölgelere ulaşmış olabilirler. Büyük olasılıkla kolayca geçilebilir kara köprüleri hiçbir zaman oluşmamasına karşın, İber Yarımadası ile günümüz Fas'ı, Sicilya ile Tunus, hatta Arap Yarımadası ile Etiyopya arasındaki boğazlardan geçmiş olabilirler. Ne de olsa ayılar iyi yüzücülerdir. *Grizzly* ayılarının anaka-

radan 8 mil açıktaki adalara kadar yüzdüğü gözlenmiştir. Ayıların Kuzezy Afrika'dan silinmesi ise, ilk başta davetkar olan ortamın yok olmasının sonucu olabilir. Yalnızca iki bin yıl önce bütün o bölgede ormanlar vardı, ama kereste ve koyun ile keçi sürüleri için otlak gereksiniminin kurbanı oldular.

AYILARIN GENELLİKLE, ister soğuk, ılıman ister sıcak olsun ormanlık bölgelere özgü hayvanlar olduğu, step ya da çöle özgü hayvanlar olmadığı kabul edilir. Dolayısıyla Arap Yarımadası'nın kültüründe merkezi bir rol oynamamaları hiç şaşırtıcı değil. Yine de ayılar o bölgede de biliniyordu. Büyük olasılıkla Lübnan yakınlarında ya da Irak dağlarında yakalanıyorlardı. Çoğu Avrasya halkları ayı etini lezzetli bir yiyecek olarak görürken, Arabistan'da katı tabular ayı etinin tüketimini engelliyordu. Ayrıca ayı etinin sindirilmesi zor olduğu ve insanın yağ bağlamasına yol açtığı düşünülüyordu. Bununla birlikte, genel görüşe göre, yerine göre değişmekle birlikte ayı yağının birtakım hastalığın iyileştirilmesine yardımcı olduğu ya da saç dökülmesini engellediğine de inanılıyordu.

Ayı ve maymun öykülerinin anlatıldığı Arap fablları, bölgede bu hayvanlarının eksikliğinin fantastik açıklamaları olarak ele alınabilir. Bunlardan birinde anlatıldığına göre ayılar, meyve ağaçlarıyla dolu krallığından bütün rakiplerini sürmüşler ve sonuç olarak birçok maymunu öldürmüşler. Sonra ayılar, Meymun isimli bir maymunla karşılaşırlar. Meymun, kralının kendisine kötü davrandığını çünkü ona maymunların güçlü düşmanlarına saldırmamayı tavsiye ettiği yalanını atar. Daha sonra Meymun, ayıları maymunların güçlü bir ordu topladığı yere götürceğine ikna eder. Ama aslında bu zeki maymun ayıları çöle götürür ve bütün ayılar orada sıcaktan ölür.

Boz ayı ve ayı özellikleri taşıyan insan resimleri, on sekizinci yüzyıl.

6. BÖLÜM

Ayının Kişiliği

Daha önce de gördüğümüz gibi, insanlar için denektaş görevi görmek ayının kaderi olmuştur. Giovanni Battista della Porta (1535-1615) İtalyan bir doğabilimci ve modern anlamda çeşitli insan tiplerini sözde benzediği hayvanlara göre sınıflandıran ilk bilim insanlarından biriydi. Ona göre, ayı hemen hemen bütün olumsuz hasletleri kendinde toplamıştı. Onun sisteminde hem koca kafası, fırlak burnuyla “kaba ve eğitilmemiş” hem de derin çukurlu burun delikleri ve gür sakalıyla “öfkeli” kişiler ayıya benzer özellikler taşır. Della Porta’ya göre, tümüyle vahşi, “kahrolası bir ahmak” bir kişilik “bütün insan kişilikleri içinde olası en kötüsüydü”. Bu kişilik kendisini, koyu renk gözler, büyük bir göbek ve “yüzünü sanki ikiye bölen” uzun ve geniş ağızla ele veriyordu. Böylesi bir kişi della Porta’ya göre, aptal, düzenbaz, tehlikeli, güvenilmez, bunlar yetmezmiş gibi bir de “bütün diğer hayvanlardan daha vahşi” olmakla yargıladığı, dolayısıyla kabalık, zeka yoksunluğu ve zalimliği itici bir deste halinde birleştiren “acımasız ayı”ya benziyor.

Ayının en çok dış görünümüyle ilgilenen Edward Topsell ise, hayvanın psikolojisiyle de ilgili birkaç yorum yaptı. “Ayı, cinsel ilişkiye en yatkın ve şehvetli yaradılışta bir hayvandır” diye belirtiyordu. Topsell, “İsviçre Alpleri bölgesi” ayısını “çok yürekli” olarak tanımlıyor, ama “bir insanla kendi isteğiyle dövüşmezler” diye de ekliyordu. Ancak Topsell, insanlarla ayları karşılaştırarak insanların zihinsel özyapısının aydınlatılabileceğini dikkate almamış görünüyör.

HAYVAN PSİKOLOJİSİNE gelince, bu alan, bilimlerin sıra dışı bir dalı olarak on sekizinci yüzyılın ortalarında artık oluşmuştu, ama on dokuzuncu yüzyılda basında ulaştığı ilgi düzeyinden henüz uzaktı. Bu disiplin, kavranması kolay sınıflandırmalar içerdiğinden birçok insanın ilgisini çekiyordu. Bu alanda çalışanlar, hayvanlarda duygu ve egonun bir temeli olduğunu belirtiyor ve onlara belli bir ölçüde bilinç yüklüyorlardı. Ayrıca, her şeyden önce belli davranışların doğuştan mı olduğu yoksa sonradan mı öğrenildiği ve hayvanların anımsama yetileri olup olmadığı sorunuyla ilgiliydiler. Bu anlayış, hayvanların ruhu olmayan otomatlar olduğuna inanan Rene Descartes'ın düşünceleriyle keskin bir zıtlık oluşturuyordu.

Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre (1737-1814), sevgi dolu bir bakımla aslanların yumuşak, vejetaryen yaratıklara dönüştürülebileceğini şiddetle savunuyor ve bu görüş zamanın bilimsel çevrelerinde ciddiye alınıyordu. Saint-Pierre, her hayvanın doğuştan evcil olduğunu, olumsuz deneyimlerle vahşileştiğini ileri sürecek kadar ileri gitti. Hatta insanlarla hayvanlar arasında içten bir arkadaşlık ve davranışın, hayvanları kafese kapatma zalimliğini gereksiz kılacağı yeni bir tür hayvanat bahçesinin kurulmasını savunmuştu.

Hayvan hakları hareketinin öncülerinden İsviçreli bilim yazarı Peter Scheitlin (1779-1848), “en dikkate değer hayvan” olarak nitelendirdiği ayının çok zeki ve iyi huylu olduğu düşüncesindeydi. Evcilleştirilen ayılar karşılaştığı üç tip insanı birbirinden ayırabilirdi: efendisi (sahibi), velinimet (bakıcısı), amiri (eğitici). Scheitlin’e göre ayılar, peşine düşenlerden kurtulmak için ormanlarda, dağlarda uzun ve dolambaçlı yollardan gitmesi gerektiğini bilir ve ayıların o kadar iyi bir yön duygusu vardır ki her zaman yuvalarına dönecek yolu bulur. “Yavrusundan kopartılan bir ayı kadar öfkeli” deyiminin yaygın olduğunu bildiren Scheitlin, kitabının bir başka yerinde, ayının avcılık hünelerinin, beslen-

me tercihlerinin ve ayak izlerinin insanoğluna benzerlik gösterdiğini ileri sürdü. Hatta Scheitlin kendini tutamamış, ayıların ilkesel olarak ölü olan hiçbir şeye dokunmadığını ve masum varlıklara hiç zarar vermediğini ileri sürecek kadar ileri gitti: “Çilek toplamaya çıkan genç kızlara yaklaştığı ve sepetlerinden meyve çalıp yoluna –neredeyse diyebiliriz ki– gülerek devam ettiği söylenir. En azından içinden gülüyordu kesinlikle.”

Ormanda barışçıl bir karşılaşma.

Scheitlin’in ayı betimlemesi neredeyse katlanılamaz derecede sevimliydi. Ama bilim çevrelerinde yeni tanınmaya başlayan *grizzly* ise çok farklı bir izlenim bırakıyordu. H. M. Brackenridge, 1814 yılında şöyle yazıyordu: “Afrika Aslanı ya da Bengal Kaplanı ondan daha kötü ya da daha korkunç değil. O, insanın düşmanıdır ve kelimenin tam anlamıyla insan kanına susamıştır. İnsanlara hiç sakınmadan saldırmadığı, hatta insanları avlamakta başarısız olduğu çok az görülmüştür.” Tabii ki bu karabasan gibi nitelendirme ayıların gerçek özelliklerinin daha derinlemesine araştırılmasının önünde ciddi bir engel oluşturdu.

Çok sonra, 1880’lerde birçok av gezisi için Amerika’nın batı bölgelerine giden Theodore Roosevelt, “Yaşlı Efraim” ismini taktığı *grizzly*’ye büyük bir ilgi gösterdi. Roosevelt, *grizzly*’yi “Ilıman iklimli Kuzey Amerika’nın av hayvanlarının Kralı” ve “El değmemiş doğanın güçlü efendisi ... en tehlikeli avcı” sayıyordu. *Grizzly* isminin, boz renkli kürkünü değil, karakterini yansıttığını düşünüyordu. Roosevelt bu ismin, “korkunç heyula”daki gibi korkunç anlamına gelen *grisly* kelimesinden geldiğini, ama *grizzly* diye yazmanın artık yerleştiğini ve değiştirilemeyeceğini belirtiyordu. Bu genelleyici düşüncesine karşılık, Roosevelt ayıların aynı insanlar gibi yaratılış açısından farklılıklar gösterdiğini öne

sürdü: “Nasıl büyük ve küçük ayılar varsa, canavar ruhlu ve korkak ayılar da vardır. Bazen bu farklılıklar aynı bölgenin ayıları arasında da çok belirgindir.”

Hırslı bir avcı olan Roosevelt bu hayvanların, karşılaştığı insanların kötü niyetlerine yönelik bir farkındalık geliştirdiğine inanıyordu: “Günümüzde bu büyük ayılar hiç kuşkusuz insanların ölümcül gücünün daha iyi farkındalar ve sonuç olarak artık, ilk Batılı gezgin ve kaşiflere hiç çekinmeden saldıran atalarından daha az saldırganlar.” Ama Roosevelt daha da ileri giderek ayı bireylerinin öğrenebildiğini öne sürdü. Bu hayvanlara, bilgilerini bir sonraki kuşağa iletme gibi harikulade bir yeti yükledi. Roosevelt, “Kuşaklar boyunca tüfek taşıyan avcılarla sürekli bağ içinde olmak, *grizzly* ayılarına insanoğlunun mutlak efendisi olduğunu acı deneyimlerle öğretti ve bu bilgi kalıtsal bir özellik oldu” diye yazıyordu. Ama modern *grizzly*’lerin görece korkaklığı, avcılıktaki kahramanlıklarına gölge düşürmesin diye Roosevelt, yaralı ya da köşeye kısırılmış bir ayının düşmanlarına, onu en vahşi hayvanlardan birine dönüştüren kayıtsız ve korkusuz bir öfkeyle saldıracağını da ekliyordu.

“Hayvanların Babası” olarak ünlenen Alman Alfred Brehm (1829-1884), “mağrur aslan”, “cin fikirli serçe” ve “çalışkan karınca”nın yanı sıra ayıların karakteri üzerinde de çalıştı. Rahip babasının aynı zamanda ornitolog olmasından dolayı binlerce doldurulmuş kuşla iç içe büyüyen, aslında mimar olmak isteyen Brehm, Baron John von Müller’e beş yıllık bir Afrika keşif seferinde eşlik eder. Brehm ve von Müller, açlıktan ölmekten paçayı zor sıyırdıkları Mısır ve Sudan’dan geçer, vahşi hayvanlarla mücadele eder ve onları köle tüccarı zanneden kızgın yerlilerle karşılaşır. Keşif seferinden sonra Brehm, Jena’ya gider. Bir maymun, bir firavun faresi ve papağanlar beslediği öğrenci konutu bir hayvanat bahçesini andırır. Birçok vahşi hayvanı korumak için mücadele vermiş diplomasız bir hayvansever olarak ünlendiği göz önünde alındığında Brehm’in ayılar hakkındaki olumsuz betimlemeleri şaşırtıcıdır.

Alfred Brehm, Hamburg Hayvanat Bahçesi'nde.

Brehm, ayıları tamamen “itici”, “aptal ve ruhsuz” olmakla yargılıyordu. İlk makalelerinden birinde ayıları, “hayvanlar aleminin kötülüğüyle ün salmış efendisi” ve “kendisine duyulan saygıyı hak etmeyen gülünç biri” diyerek daha da karalıyordu. Ayıların insanlara yararının, yol açtığı zararları ancak karşıladığı sonucuna varan Brehm, ayının insanlığa armağanlarını “birinci sınıf postları” ile “et, kemik ve bağırsakları” olarak sıralıyordu.

Brehm'in tersine İsviçreli avcı ve doğabilimci Friedrich von Tschudi (1820-1886) ayıların hem “sakin espri anlayışı” hem de şakacı ve sevimli doğasını vurguluyordu. Tschudi'ye göre, ayının “kurnaz ve düzenbaz olmayan doğrudan, açık bir kişiliği” vardı. Ona göre ayılar zararsız hayvanlar değildi ancak: “Tilkinin zekâsıyla, kartalın çabukluğuyla elde ettiğini **ayı** apaçık ortada olan gücüyle elde eder.” Bu görüşü, güvenilir tanıkların anlattıklarından çok Rusya'da avlanırken yaptığı kendi

Friedrich von
Tschudi

gözlemlerine dayandıran A. Krementz de yinelemişti. Krementz şöyle yazıyordu: “Rahata büyük bir düşkünlüğü var. Saldırıları, vaşağın aldatıcı kurnazlığı ile kurdun korkakça kıyıcılığı ile hiçbir ortak noktası olmayan belirli bir içtenlik, dolaysızlık ve kibarlığı ortaya koyar.”

Brehm’e dönecek olursak, sanki tamamen başka bir hayvan hakkında söz ediyormuş gibidir. “Herhangi bir kedi ya da köpek ayıdan daha zekidir” diye ısrarını sürdürür. “Görünüşteki iyi doğası avcılık becerilerinden yoksun oluşundandır ve bıraktığı neşeli izlenim ise esas olarak biçimiyle açıklanabilir. Kedi yürekli, köpek zekidir; ayı ise aptal, kaba ve görgüsüzdür.” Başka bir yerde ise şunları yazar: “Ayların her hareketi zayıf, adi ve eğitilemez bir ruhu açığa vurur.” Hatta ayları “uygar insanla yakın ilişki kurmaktan kaçınmakla” suçlar ve şunu ileri sürer: “Kurtlar kesinlikle daha yüksek bir konumdadırlar ve daha soylu hayvanlar olarak kabul edilmelidir. ... Ayları olsa olsa domuzlarla karşılaştırabiliriz: Domuzlar gibi aylar için de hoşuna giden her şey makbuldür.” Daha da ileri giderek aylara hiç güvenilemeyeceğini savunan Brehm, onları en fazla hayvanat bahçesinde demir parmaklıkların arkasına ya da gezgin bir hayvan terbiyecisinin yanına layık buluyordu.

Zooloji profesörü Gustav Jäger, ayının diğer birkaç hayvan gibi “kaleydoskopik” bir kişilik olduğu düşüncesindeydi, ama bunu övgü olsun diye söylemiyordu. Aslan ve kaplanlar gibi aylar da en büyük memeliyi bile yere indirebilir, ama bu gücüne karşılık çayırarda ağır ağır dolaşarak “geviş getiren herhangi bir hayvan” görüntüsü verir. “Maymun gibi” meyve bahçelerinde ve bağlarda hırsızlık yapar, “kara bakal gibi” meyveleri dalından yer, “sincap gibi” kozalaklara tırmanır, “sincap gibi” arı kovanlarını ve tepe şeklindeki karınca yuvalarını talan eder, “do-

muz gibi” larva ve solucan bulmak için toprağı kazar ve bir de “su samuru” gibi balık ve yengeç avlar. Jäger’in görüşüne göre ayının kişiliğı kadar damak zevki de karmaşıktır: “Bir taraftan, ayı insanlara soğukkanlılıkla meydan okuyacak hatta çoğunlukla insanları yenecek kadar ürkütücü bir savaşıdır. Atalarımızın dediğı gibi on iki adam gücündedir. Diğer taraftan ayı korkak biridir. Elinde çapa ya da leğen olan yaşlı bir kadının ya da kızın tarlalardan kendisini kovmasına izin verir. Panayırlerde çocuklara soytarılık yapar. Bir maymun gibi oynatılır ortalıkta ya da hayvanat bahçesinde kafesinde oturup bir kaniş gibi ‘lütfen’ der.” Bütün bu öfkesi içinde Jäger, ayları alay konusu olmaya zorlayanların insanlar olduğı gerçeğini tamamen göz ardı eder.

Sol elinin iki parmağının ucunu bir ayağa kaptıran Berlin Hayvanat Bahçesi Direktörü Ludwig Heck, insanların ayları neden “maymunları sevdikleri kadar sevdiğini” anlıyordu, ama kendisi bu sevgiyi paylaşmazdı. Heck’e göre, ayı “bizim bozulmuş bir yansımamız olarak insanlığın bir karikatürünü sunar”. Heck’e göre “arka ayakları üzerine kalkıp iç çamaşırıyla iriyarı yaşlı bir adam gibi sendeleyerek yürüdüğünde, kış üstü oturup ‘ellerini dizlerini üzerine koyduğunda’ ya da, hayret verici bir ustalıkla, kalın bir eldiven giydirilmiş insan eline benzeyen ve bilincimizin yetenekli araçları olmasını sağlayan aynı dönel hareket yeteneğı olan ön pençeleriyle el hareketleri yaptığında” olduğı gibi kimi durumlarda ayı ile insan arasındaki benzerlikler ortaya çıkar. Ayının sözde aşağı karakterine kanıt olarak Heck, Köln hayvanat bahçesinde bir kutup ayısının “kendi” dişisini öldürdüğü “Kutup Ayısı Kafesinde Facia” olarak adlandırılan olayı gösterir. Olay, zamanın gazetelerinde “eş cinayeti” olarak ilan edilmişti. Ancak erkek ayıların vahşi hayatta dişileriyle yalnızca kısa dönemlerde birlikte yaşadığı ve dolayısıyla –sözgeli mi aslan ve kaplanların tersine– “doğuştan koca” olmadıkları tabii ki belirtilmemiştir.

Hemen yirminci yüzyılın başında Kuzey Rusya'yı bir baştan diğer başa gezen Karl Obeländer, "ayıların biçiminin kabalık ve hantallığın göstergesi olduğunu varsayan" doğabilimcilere ateşli bir şekilde karşı çıkmıştı. Oberländer'a göre "vahşi bir türü tek tek bireylerine bakarak bütünüyle yargılamak" ve özellikle "az bulunan çeşitlilikte karakter" sergileyen ayı türüne aptallık, korkaklık, tembellik, kibarlık ya da dü-rüstlük atfetmek yanlıştır.

Ayları, diğer hayvanlarla karşılaştırarak tanımlama eğilimi 1911'de doruğa ulaşmıştı. Doğabilimci Theodor Zell o yıl şunları yazıyordu: "Ayağa kalktığında ayılar dev bir adama, dört ayak üstünde ise daha çok kocaman bir domuza benzer... Aslanlar, kaplanlar, jaguar ve benzerleri gibi koşmaya çok dayanamazlar ve yine bu kedigiller gibi iki silahlı vardır: ısırganlığı ve pençeleri." Ama Zell, ayılarla kedilerin yakın akraba olduğu sonucuna hemen varılmasına karşı uyarıda bulunuyordu. Ayıda "bir kedinin esnekliği" yoktur, ama kedilerden çok daha güçlüdür. Zell'e göre, aslında ayıların köpeklerle çok daha fazla ortak yönü vardır. Her iki türün de tırnakları içeri çekilmez ve diğer bütün organlarından çok burunlarına güvenirler. Hatta Zell ayları, "koklayıcı hayvan" olarak nitelendirmiş ve buna paralel olarak bu hayvanların görme güçlerinin zayıf olduğunu ileri sürmüştür. Koklayıcı hayvan olmaları, çok gelişkin uzun burunlarıyla belirgin bir özelliktir. "Aslanın parlayan, berrak ve büyük gözleriyle, ayının belirsiz, domuzunkine benzer gözlerini karşılaştırdığımızda, bu yırtıcıların temel duyularındaki farklılıklara bağlı olarak tamamen birbirinden uzak sınıflara ait olması gerektiğini anlarız" diyen Zell'e göre uzun boynu ve dar kafası ile kutup ayısı "dev bir kış sansarına" benzer.

Amerikalı biyolog Enos A. Mills (1870-1922), deneyimlerini özellikle zekice işleyebildiklerinden *grizzly*'lerin at, köpek hatta çakallardan bile daha akıllı olduğu görüşünü savunmuştur. Ayları yalnızca hayva-

Kopf 1
♂, etwa 4 Jährig, Zoo Berlin-W.:
aus Nord-Peru eingeführt

Kopf 2
♂, etwa 4 Jährig, Tierpark
Berlin-Friedrichsfelde
aus Peru eingeführt

Kopf 3
♂, etwa 2 Jährig, Zoo Breslau:
aus Nord-Peru eingeführt

Kopf 4
♀, 11 Jährig, Zoo Basel:
im Zoo B. Aires geb.,
Eltern aus Ecuador

Kopf 5
♂, 1 Jährig, Zoo Berlin-W.:
im Zoo Berlin geboren 1900

Kopf 6
♀, etwa 8-10 Jährig,
Zoo Berlin-W.:
Herkunft unbekannt

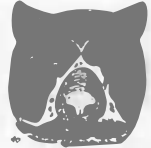
Kopf 7
♀, 9 Jährig, Zoo Basel:
im Zoo B. Aires geboren,
Eltern aus Ecuador

Kopf 8
♂, etwa 2 Jährig, Zoo Breslau:
aus Nord-Peru eingeführt

Kopf 9
♀, 11 Jährig, Zoo Basel:
im Zoo B. Aires geb.,
Eltern aus Ecuador

Kopf 10
♀, etwa 8-10 Jährig, Tierpark
Berlin-Friedrichsfelde,
Herkunft unbekannt

Abb. 7. Umriss des Vordachbinnenstücken der Obermaxillarie des Brachium
Arctomelictes elegans III. — Zeichnung: Dr. v. MEYERH. (nach dem in Dr. v. B. 1900)

Diğer ayı türlerinin tersine gözlüklü ayılar, yüzlerindeki çizgilere bakılarak birbirlerinden ayırt edilebilir.

nat bahçesinde gözlemleyebilen birçok Alman meslektaşının tersine Mills, avcıları ve tuzakçıları yıllarca hatta on yıllarca atlatan, vahşi doğada yaşayan grizzly'lerle ilgili çarpıcı birçok olayı biliyordu. Bu olay-

lardan birinin başkahramanı, at ve inek öldürme huyundan dolayı başına binlerce dolarlık ödül konan “kanun kaçağı” bir *grizzly* olan ünlü “Old Mose”du. Ödülü kazanmak için yapılan gayretli takiplere karşın bu harikulade hayvan yalnızca 75 mil çapında bir arazide otuz beş yıl hayatta kalmayı başardı. Bu sıra dışı zeka, Mills’te büyük bir saygı uyandırmış olmalı. “Bu *grizzly*’nin öyle şerefli ve tuhaf bir biçimde öyle insana benzer bir hali vardı ki, köpeklerin onu kovaladığını gördüğüm her defasında kendimi alçalmış hissederdim” diye yazıyordu Mills. “Birkaç kez zekamla onu alt ettim, o ise beni zekasıyla birçok kez alt etti. Zaman zaman ansızın karşı karşıya geldik. Bazen birbirimize korkmadan dik dik baktık, diğer zamanlarda her birimiz ters yönlerle kaçtık. Bazen *grizzly* içgüdüyle hareket ediyordu, ama çoğunlukla hareketlerini büyük bir başarıyla yönlendiren akıldı.”

Genellikle ne yapacağı kestirilemeyeceği gerçeğinin ötesinde, ayıların karakterini betimlemenin güvenilir bir yolu var mıdır? Yukarıda anılan çelişkiler listesi, ayılar hakkında çok fazla şey anlatmasa da, insanların hem olumlu hem olumsuz insani özellikleri ne ölçüde bu hayvanlara yansıtıklarını gösterir. Ayıların iyi huylu, tembel hatta aptal, bazen de hiddetli, düzenbaz ve sağı solu belli olmayan bir hayvan olarak gösterildiğini gördük. Sakıngan ve kuşkucu olarak nitelenen ayılar aynı zamanda sinsi ve kurnaz, bilge ve korkusuz, akıllı, zeki, güçlü, güzel ve hatta görkemli olarak da nitelendiriliyor. Bu tip nitelikleri hayvanlara bağışlama yeteneğimizi, bizim hayvanlar karşısındaki üstünlüğümüzün bir işareti olarak görebiliriz. Bu belki doğru belki yanlış, ancak en azından bir şey çok açık: İnsana ne kadar çok benzerse benzesin, ayı kürk kılığına girmiş insan değildir.

Ayı çeşitleri, 1868.

7. BÖLÜM

Sesler, Duyular, İşaretler

Aristoteles, hayvanları vokal ses çıkarabilen ve çıkaramayanlar, ses çıkarabilenleri ise anlaşılabilir ses çıkarabilenler ve çıkaramayanlar olarak ikiye ayırır. Kuşkusuz, ayı ses çıkarma yetisi olan hayvanlardan sayılır. Ama kükreme dışında ayının repertuarında ne gibi sesler vardır? Ayının çıkardığı sesleri ne ölçüde anlayabiliyoruz?

Doğabilimci ve bir İngiliz Kilisesi rahibi olan William Bingley, 1805 yılında şöyle yazıyordu: “Kızdığında dişlerini gıcırdatır, homurdanır ve şiddetle kükrer. Diğer zamanlarda sesi bir mırıltı gibidir.” Avcı Georg Franz Dietrich aus dem Winckell, 1822 yılında benzer bir görüş belirtmişti: “Ayıların kükreme sesi çıkardığını yalnızca kızgın olduğunda duyabilirsiniz, ama ara sıra kükremesi esenlik işareti de olabilir. Kızgın olduğunda kükremesine sıra dışı bir dış gıcırdaması eşlik eder.” Anton Benedikt Reichenbach, 1847 yılında ayrıntılı bir betimlemesinde yaptığı alışılmadık düzeyde veciz bir yorumunda “ayının yüzü, ısıtma ve dokunma duyularının hepsi hassastır. Sesi kalın, yankılı bir kükremdir” der.

Bu alıntılar, ayıların çıkardığı sesleri betimlemenin zorluğunu gösteriyor. Hayvan seslerini söze dökmek bir yolu var mıdır? 1886 yılında zoolog Phillip Leopold Martin, müzik notasyonu kullanarak hayvan seslerini kaydetmeye çalışmıştı. Gezgincilerin, duydukları sesi doğru biçimde anlatacak eğitimi olmadığını kabul ederek daha pratik bir çözüm üretti. Martin’in bu çözümüne göre hayvan sesleri bilinen seslerle karşılaştırılmalı ve hayvanın yaşı, cinsiyeti, ruh hali ve gözlemin yapıldığı

dönem (sözgelimi “çiftleşme dönemi”) gibi ek ölçütlerin de kaydedilmesi gerekiyordu. 1891 yılında meslektaşı Carl Greve “pençelerini yalayan ayların bir tondan başka tona geçen mırıltılı şarkılarına” duyduğu beğeniye açıkça dile getirdi. Greve, “Yalnızca ham ve bizim standartlarımıza göre güzel değil diye memelilerin çıkardığı çeşitli tonlarla çok az ilgilenilirken, kuşların ‘şarkısı’ birçok araştırmacıyı seslerini notalara dökmeye cezbetmiştir” diye yakınıyordu.

Hayvan sesleri üzerine formel bir kuram geliştirme girişiminde 1930'lara kadar bulunulmadı. O dönemde Leipzig Hayvanat Bahçesi Direktörü Karl Max Schneider şunları yazıyordu: “Bana öyle geliyor ki vokal ses –bazı kuş şakımaları ya da (aslan, sırtlan kükremesi, atların kişnemesi ve benzeri) toplumsal bir işlev gören diğer ses sistemleri gibi, biçimi içgüdüyle belirlenmiş olmadığı ölçüde– hayvan ifadeleri içinde en yorumlanabilir olanıdır. Hatta bu tip seslerin büyük bölümü insaninkine benzer organlarla üretilir. Değişen koşullarda tonlamalarındaki birçok dereceyle, gösterdikleri esneklikler ve karşılıklı ilişkilerle, bu sesler bana göre bunları çıkarabilen hayvanların en hayati özellikleri arasındadır.”

Schneider'in çalışmasının konusu Aralık 1931'de doğan yavru kutup ayısı Nanok'tu. Schneider'in kaydettiği Nanok'un ilk vokal sesleri “çeşitli entonasyonlarda” ağlama, mırıldanma ya da daha önce boz ayı yavrularından da işittiği süt emerken çıkardığı ıslık gibi seslerdi. Anlatırken verdiği ayrıntılara göre, ağlama sesinin, altta ar sesinin duyulduğu *eh* sesine benzeyen bitkin bir mızıldanma sesine benziyor ve bazen bu sese gıcırdama sesleri karışıyordu. Schneider ayrıca kendine hafif bir hoşnutsuzluk belirtisi gibi gelen “inleme” sesini betimlerken bunun kurbağaninkine benzer bir ses olduğunu belirtmişti. Schneider'a göre bu ses, duruma göre, alçalıp yükseliyor, dolayısıyla “belirli bir melodik ölçü özelliği gösteriyordu.” Bazen “inleme” genç domuzların çıkardığı

“ciyıklama sesine dönüşebiliyordu. Schneider’ın bu küçük emaneti av sesleri de çıkarıyordu. Schneider, onun gibi memede olan ayı yavrularının her bir ve bir buçuk saniyede bir ritmik olarak çıkardığı “m” sesinin, bu ses sayesinde yeni doğan yavruların süt emdiğini anlayan hayvanat bahçesi bakıcısına güzel bir müzik gibi geldiğinden kesinlikle emindi.

On buçuk haftalık olduğunda Nanok “açıkça memnuniyetsizlik belirten konuşma benzeri sesler” çıkarabiliyordu. Dört hafta sonra bu sesler bir tür kükremeye dönüştü ve birkaç ay sonra Nanok’un sesi daha da büyük bir değişim gösterdi: İlk kez rahatsızlığını “uzun ve kalın bir kükremeyle sona eren azalan bir iç çekişle” bildirdi. “Gün boyunca keyifsizdi ve durmadan bir ileri bir geri koşuyordu, hiçbir şey yemiyordu ve uyku kafesine girmeye korkuyordu çünkü orada yeni bir arkadaş, bir boz ayı yavrusu vardı.”

Nanok bir şeyi çok istediğinde, isteğini “sızlanma, homurdanma ya da iç çekişlerle” açıkça belirtiyordu. Bu akortsuz homurtular yüksek perdeden başlar ve sonra sanki hayvan yalvarıyormuş gibi titreyerek azalır. Bu performansı genellikle ince sesli ama baygın bir sızlanma izlerdi. Schneider’ın bildirdiğine göre, yetişkin aylarda bu ses “sis düdüğüne benzeyen, eyo diye net olmayan bir iç çekiş sesine” kadar yükselbiliyordu.

Schneider, bu yalvarma nöbetleri sırasında Nanok’u azarladığında, hayvan ağzı kocaman açılarak sanki ısrar ediyormuş gibi aynı perdede sürdürdüğü ama yoğunluğu artan, ey(ar) sesine benzer cızırtılı çığlıklar atıncaya kadar sesini giderek yükseltiyordu. Bu çığlıklar saatler süren mızırdanmaya dönüşebiliyordu. Bu mızırdanma birkaç ay sonra o sesi benzeyen anlaşılması güç bir sese dönüşüp yankılı bir nitelik alabiliyordu. Aynı şekilde, Schneider’ın meslektaşlarının “uluma” olarak da belirttiği sızlanmalar “melun” bir meydan okumaya dönüşebiliyordu.

Bu “birincil tipte seslenmelere” ek olarak Schneider iki vokal iletişim yöntemini daha belgeledi: Nanok, homurdanıyor ve dudaklarını “patlatıyordu”. Hiçbiri gırtlaktan gelmeyen bu sesler birbirini ardına çıkarılıyordu. Schneider elini ona Nanok’a doğru hareket ettirdiğinde Nanok hemen yüksek sesle homurdanmaya başlıyordu, üst dudağını hortum gibi dışarı itip derin bir kükreme sesi çıkarıyordu. Schneider bu konuda şunları yazıyordu: “Bu homurdanma, koku araştırması yoğunlaşırken çıkıyordu. Ayılar yeni bir nesneyle karşılaştıklarında, burnunların o nesnenin üstüne bir elektrik süpürgesi gibi yerleştirir, derin derin nefes alır, şiddetli ve sesli bir biçimde nefes verir.” Yetişkin ayılar içinde, bu burnundan üfleme sesi sonunda bir “gürlemeye” dönüşebiliyordu.

Kutup ayıları bir şeye şaşırdıklarında yüksek sesle homurdanırlar. Bu homurdanma, Schneider’ın açıkladığı gibi, tehditkâr görünebilir ve “heyecanlı bir azarlama ya da bir tür hakareti” andırabilir. Schneider, “dudak patlatma” seslerini çıkardığını ilk duyduğunda Nanok dört aylıktı. Bu sesler “hemen her uyarana eşlik ediyordu.... Nefesini kuvvetlice burnundan değil de yanaklarına doğru verdiğinde bu ses çıkıyordu. Bu sırada ağız, sanki hafif bir patlama sesiyle yarım açılır. Bu davranış yalnızca büyük ayılara özgü gibi görünüyor.” Bundan başka Schneider, ayıların çiftleşme mevsiminde bu şekilde söyleşmelerini de kaydeder. Özellikle dişinin, dudaklarını patlatma eğilimi vardır. Schneider’a göre bu ses dişilerin “tatmin olmayan arzularının bir iç döküşüdür”.

Ancak bu “seslenme biçimleri” listesini ne kadar büyüleyici bulursak bulalım, ayıların gerçek duygu ve heyecanlarını olsa olsa yaklaşık olarak bilebiliriz.

EĞER AYILAR BÖYLESİ SES SANATÇILARIYSA, avlarının seslerini de taklit edebilirler mi? Avcı Krementz, Kanada geyiklerini kalın tonlu çiftleşme çağrılarını taklit ederek cezbetmeyi ve sonra onlara saldırma yeteneğini, “deneyimli orman bekçilerinin yeminlerine karşın bu içe kapanık, hantal arkadaşla yakıştırmak çok zordur” diye yazıyordu. Kendisi de bir Kanada geyiği avı sırasında böylesi bir deneyim yaşadığını aktarır: “Geyikten 60, bilemediniz 70 adım ötede çalıların içinde saklanıyordum. Birden sol tarafımda sık bir çalıdan gelen Kanada geyiklerinin çiftleşme çağrısına belli belirsiz benzeyen tuhaf bir ses duydum. Ancak, sesin yüksekliği ve net olmaması kuşkularımı hemen ayaklandırıyordu, birkaç kez yinelenen ses geyikte hem tedirginlik hem de umut yaratmıştı. Sonra, sesin geldiği şekil kırılan dalların içinden geyiğe doğru atıldı, gürültü patırtıyla ortaya çıktı ve muazzam bir kükreme sesi çıkardı.”

Günümüzün vahşi hayat uzmanları, ayıların bu tip bir davranış gösterdiklerini doğrulayamıyorlar. Hatta Sekoya ve Kral Kanyonu ulusal parklarında çalışan Biyolog David Graber, boz ve siyah ayıların vokal yeteneklerinin “sosyal olmayan hayvanlarda görüldüğü gibi oldukça sınırlı” olduğuna kanaat getiriyor. Graber, ayının beş farklı ses çıkardığını saptıyor. Bunlar arasında bir ayının diğeriyle kavga ettiğinde ya da eğitilmiş bir ayı bir hareketi yapmaya zorlandığında çıkardığı “kükreme” sesi bulunuyor. Özellikle siyah ayılar, usandıklarında ya da mutsuz olduklarında “inilti” çıkarma ya da “ah çeker gibi” iç çekme eğilimi gösterirler. Bir anne ayı, yavrularına tehlikeden sessizce uzaklaşması gerektiğini bildirmek için gırtlığının ta dibinden gelen kalın ve yutkunmaya benzer bir ses çıkarır, dişlerini tıkırdattığında ise yavrusu bir ağaca tırmanması gerektiğini yoksa olabildiğince hızla kaçması gerektiğini bilir. Son olarak, ayılar insanları ya da diğer hayvanları korkutup kaçırtmak için ağızlarıyla patlama ve üfleme sesi çıkarırlar.

New Hampshire'ın ormanlık bölgesinde yaşayan doğabilimci ve avcı Benjamin Kilham, öksüz siyah ayı yavrularını yıllardır eğitip besliyor. Kilham, her ayıların birini belirli duygu ve ruhsal durumuyla ilişkilendirdiği daha geniş bir ses listesi oluşturdu. Ancak ayıları çok yakından gözlemlemesi tartışma yaratıyor çünkü bu uygulamayla Kilham insanların gözlemlenen hayvanlarla ilişkisini en aza indirmesi gerektiği genel kabulünden ayrılmış oluyor.

BAL VE ARI LARVALARINA karşı büyük bir iştah duyan ayılar, arı vızıltısına hemen tepki verir. Ayıların telefon hatlarının titreşimiyle arı vızıltısını karıştırdıkları biliniyor. Boz ayılar, Sibiry'a'da tepesinde arı kovana olduğunu sandıkları birçok telefon direğini yıkiyorlar. Ayı popülasyonunun diğer üyelerine kokuyla ileti gönderebildiklerinden kokular da ayıların hayatlarında öneli bir rol oynuyor. Sidik, dışkı ve beden kokuları belirli bir ayıyı tanımlayabilir, cinsiyetini ya da yaşını açığa vurabilir ya da cinsel birleşmeye hazır olup olmadığını gösterebilir. Erkek ayılar çiftleşme mevsiminde varlıklarını duyurup dişileri cezbetmek ve diğer erkekleri uyarmak için sidiklerini kullanır.

Kovana ulaşmak için ağaca tırmandan bir ayı.

Ayılar birbirleriyle, ağaçları kokularıyla işaretleyerek de iletişim karabilir. Bunu genellikle arka ayakları üzerine kalkıp sırtlarını, omuzlarını ve özellikle kafalarının arkasını bir ağaç, telefon direği ya da diğer nesnelere sürterek yaparlar. İletişim amacıyla ağaçları ısırıkları, ağaçlara pençe attıkları da olur. İz bırakılan bir ağacın yanından geçen her ayı mutlaka durup ağacı koklar ve büyük olasılıkla ağaca kendi kokusunu da bırakır. Birçoğu ayıların boyundan kısa olan işaret direkleri, ayıların genellikle en sevdiği işaretleme yerlerini oluşturuyor. Bu

işaretlerin önemi hakkında hâlâ tartışması süren birkaç rakip kuram bulunuyor. Ernest Seton-Thompson, ayıların bu davranışı kendi bölgelerini belirlemek için gösterdiklerini söyleyenlerdendi. Enos Mills, bu işaretli ağaçların tamamen bilgi amaçlı olduğunu, bir geyik geçiş yolu ya da doğal bir su kaynağını gösterdiğini belirterek bu görüşe karşı çıktı.

Yavrularıyla iki ya da üç yıl birlikte yaşayan dişi ayıların tersine erkek ayılar hayatlarının büyük bölümünü yalnız geçirirler. Çiftleşme döneminin ender olarak iki haftayı geçmesinden dolayı ayılar gerçek birer “yalnız kurt” olarak yaşarlar. Dahası, süresi haftalar ya da aylarla ölçülen yolculuklara çıkarlar. Yine de keskin duyuları, kendi türünden diğerlerinin varlığının farkına varmalarını güvence altına alır. İnsan ve diğer memelilerin tersine ayılar, kendi türünden bireylerle yakınlaşma peşinde değildir. Bıraktıkları tırmık izleri ve kokular, ayıların birbirleriyle iletişim gereksinimini tatmin ediyor gibi görünür.

New Hampshire’lı doğabilimcisi Benjamin Kilham, ayı davranışına ilişkin kendi modelini geliştirdi. Ayıların toplumsal hayvanlar olmadığına ilişkin genel görüşe karşı Kilham, bu hayvanların akraba olmadıkları bireylere bile besinlerin olduğu yeri göstermek amacıyla karmaşık işaretleme sistemleri ve işbirliği araçları geliştirdiği sonucuna vardı. Kıt besinler için kavga edildiğinde bile, oyunun “adalet” ilkelerine göre oynandığını düşünen Kilham, bu görüşünü bu kavgalarda bir zarar veriliyorsa bile bunun öldürücü olmamasına ve genellikle en kötü durumda ağır yaralarla sınırlanmasına dayandırıyor. Üstelik Kilham ayılarla insanların temelde aynı dürtü ve motifleri paylaştığını kabul ediyor. Kilham, farklı türlerin aynı yerde aynı zamanda bulunarak benzer özellikler geliştirdiğini savunan yakınsayan evrim görüşünü benimsiyor. Ona göre bu, DNA bakımından büyük farklılıklara karşın, insanlarla ayılar arasındaki güçlü bağları açıklıyor.

Aylar, diğer ayıların ayak izinden giderek yolculuk etmekten hoşlanırlar gibidir. Rus ayı araştırmacısı Aleksandr Fiyodoroviç Middendorf (1815-1894) bu durumu gösteren, yüzlerce mile yayılan binlerce pençe iziyle oluşmuş izler buldu. Bu patikaya bakılacak olursa, en uzak ormanlık bölgelerde bile yoğun bir popülasyon olmalıydı. William Bingley de Düpratz isminde birinin anlattıklarına dayanarak benzer bir olayın Amerikan vahşi doğasında olduğunu belgeledi. Düpratz, herhangi bir yerleşim yerinden en azından 200 mil uzakta bulunan, yanlışlıkla gezgin insanlarca oluşturulmuş olması gerektiğine inanarak bir keresinde benzeri bir patikayı bir süre izlemiş. En sonunda patikayı daha yakından incelediğinde, ayak izlerinin insan ayağından daha kısa olduğunu fark etmiş ve her parmağın sonunda

bir pençe izinin olduğunu anlamış. Ne yazık ki Bingley, bunu anladığı anda Düpratz'ın düşüncelerinin neler olduğunu aktarmıyor. Acaba bulunduğu şeyin önemini kavradı mı yoksa tabanları yağlayıp ters yöne kaçtı mı?

AYILARIN KESKİN DUYULARI göz önüne alındığında, insanların varlığının ayıların davranışlarını nasıl etkilediği üzerine düşünmek ilginçtir. Değişik Avrupa ülkelerinden birtakım bilim insanları yakın zamanda, ayıların bir kota sistemine göre sonbahar ve ilkbahar mevsimleri arasında avlandıkları Slovenya ve Hırvatistan'daki Dinar Dağları'nda boz ayıların yaşayış biçiminin örüntüsünü araştırdı. Genç ve yaşlı ayıların davranışlarını karşılaştıran araştırmacılar, yaşlı ayıların çoğunlukla geceleri gezmeye başladıklarını ve utangaçlaştıklarını ortaya çıkardılar. Avcılık gibi hemen bütün insan etkinlikleri gündüz yapıldığından, bu davranışsal değişim belki de insan etkinliğine karşı bir tepkiydi. Kuzey Amerika'da yapılan çalışmalar da, insanların sayısının az ol-

duğu ya da saldırgan bir davranış içinde bulunmadıkları yerlerde ayıların büyük oranda etkinliklerini gündüz gerçekleştirdiği ya da hatta daha önce edindikleri gece alışkanlıklarını bıraktıklarını gösteriyor.

Çocuk odasında ayı yavruları.

8. BÖLÜM

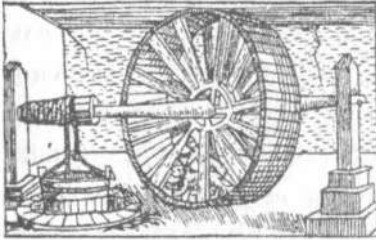
Evcil Hayvan Olarak Ayılar

Ayılar hiçbir zaman evcilleştirilemediler. Yoksa evcilleştirildiler mi? 1856 yılından kalan bir *Harper's New Monthly* dergisinde, iki bebeğiyle birlikte iki ayı yavrusunu da gösteren bir resim vardır. Bunlar canlı, bebek yatağında hoplayıp zıplayan ayılardır. Bu resimden ne çıkarmalıyız? Üzerinde biraz düşünülünce, görünürde bu hoş ev saadeti aslında acımasız bir gerçekliği yansıttığı anlaşılyordu, ne de olsa yavru ayılar bu aile sahnesinin tesadüfen bir parçası olmamışlardı. Gerçekten de bir zamanlar, av sırasında annesi öldürülmüş yavru ayıları eve alıp bakmak gözde bir uygulamaydı. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda insanlar, kendi çocuklarına matrak benzerleri olarak hizmet edebilecek bu eğlenceli, kürkle kaplı, vahşi “küçük insanların” arkadaşlığından hoşlanmış gibiler. Bizim kendi çocuklarımıza benzerlikleri en azından ayıların bizde oluşturduğu büyümlü etkinin bir kısmını kesinlikle açıklıyor.

Ayıların kimi zaman “en iyi arkadaş” rolünü üstlenmesi –ya da bu ilişkinin rahatsız edici boyutlara ulaşması– yalnızca Amerika’ya ya da son yüzyıllara özgü değildir. En eski kanıtlardan biri Romalı filozof Seneca’nın (MÖ 4 – MS 65), insanlarla birlikte yaşayan ve okşanılıp sevimye izin veren ayılarla ilgili anlattıklarıdır. İsveçli piskopos Olaus Magnus (1490-1558) *Kuzey Halklarının Tarihi* adlı kitabında, Ruslar’ın ve Litvanyalıların ayıların işe nasıl koşulduğunu bildiklerini anlatır. Magnus’un iddiasına göre, sarayda ayılar tek başına ya da grup halinde derin kaynaklardan su pompalayan dolapları çevirmede kullanılıyordu.

Vahşi Batı'da tılsım olarak kulanılan ayı, köpek ve maymun.

Su dolabını çeviren ayılar.

Ayrıca dik durabildiklerinden aylara çuval ve odun taşıtılıyordu. Daha da ileri giderek Magnus, çoğu kez ayların, tehlikeli hayvanların hükümdarların binalarına girmemelerini sağlamak için kapıların önüne bekçi olarak konulduğunu ileri sürüyor. Yetişkin ayları tehlikeli olarak betimleyen Magnus'a göre ayı yavruları "çocuklar için harika, zararsız oyun arkadaşlarıdır".

Hekim ve dünya gezgini Engelbert Kaempfer (1651-1716), İran'daki ayların Avrupa'daki aylardan küçük olduğunu ve kolay evcilleştirildiğini gözlemler. İsfahan şehrinde başıboş iki ayının gezindiğini, bir parça yiyecek koparınca kadar öğle yemeklerini yiyen insanları rahatsız ettikleri anlatır. Krala ait oldukları için hiç kimse ayları kovalamaya istekli değildir.

Bilim insanı Georg Wilhelm Steller'a (1709-1746) göre ayı türleri içinde dünyanın en kibarı Sibirya'nın kuzeydoğusunda bulunan volkanik bir yarımada olan Kamçatka'da yaşayan siyah ayılardır. 1733'ten 1743'e kadar süren, Büyük Kuzey Keşif Seferi'nde – Steller, bu seferi aynı isimli kitabında anlatır– Kamçatka ayılarının sürü halinde koştuklarına ve bölge sakinlerinin evlerine girdiklerine tanık olduğunu anlatır. Ama bu anlatılan ne kadar çarpıcı olursa olsun, ayların gerçekten de insanlarla birlikte yaşadığını göstermez.

O dönemde dünyanın o bölgesine giden her gezgin, insanlarla ayılar arasındaki gizemli bağlantılar üzerine bazıları güvenilir bazıları ise güvenilmez yeni bilgiler veriyorlardı. Kimi zaman, İsveçli coğrafyacı Philip Johan von Strahlenberg’de (1676-1747) olduğu gibi, bu anlatılanlar kulaktan dolma bilgi olmaktan öteye gidemiyor. Strahlenberg, Doğu Sibirya’da Amur Nehri’nin ağzında yaşayan “ayıları evcilleştiren ve onları bizim atları kullandığımız gibi kullanan” insanlar olduğunu kabul ediyordu. On yedinci yüzyılın ortasında da, Polonyalı yazar Adam Kamienski-Dłuzkyk, benzer becerileri Gilyak’lara atfediyordu. Polonyalı yazarın iddiasına göre bu insanlar “bizim atları yönettiğimiz gibi bindikleri ayıları yönetiyor, ama bu hayvanların tırnaklarını kesiyor, dişlerini çekiyor, onları öküzler gibi ahırda besliyor, hatta yiyor”. Bu öykünün büyük olasılıkla yalnızca bir uydurma olduğu, Gilyak’ların kendilerinin anlattığı benzer bir öyküyle kanıtlanabilir. Kayaklarıyla avlanmaya her gittiklerinde yanlarında ayı yavrularını götüren ikiz erkek kardeşlerin öyküsünün anlatıldığı bir Gilyak masalında, haskiler gibi ayıların da kızaklara koşulduğu yinelenir. Masalda, büyüyen yavruların kızığa koşulduğu anlatılır. Peki, neden Batılı gezginler doğrudan bunun gibi olaylara tanıklıklarından hiç söz etmediler?

J.A. Alekseyenko’nun yazdıkları daha güvenilir görünüyor. 1960’ların başlarında bu Leningradlı kültür antropoloğu, Batı Sibirya’nın küçük etnik gruplarından bir olan Ket’ler hakkında bilgilerini kağıda geçirdi. Ket halkı için, nasıl ki insan kendisini giysilerle örtüyorsa ayılar da kürkle kaplı bir tür vahşi insanlardı. Ormanda bir ayıyla karşılaştıklarında, onu kendilerine zarar vermemesine ikna etmeye çalışırlardı. Alekseyenko, çok bilinen bir Ket masalından ayıları yatıştırmak için söylenen şu sözü aktarıyor: “Git buradan yaşlı adam, ben hiçbir şey yapmadım.” Ayrıca, çocuksuz çiftlerin ayı yavruları yetiştirme eğiliminde olduklarını, onlarla aynı çadırda yaşayıp, yemek yediklerini, hatta

onlara uyumaları için yatak verdiklerini ileri sürdü. Alekseyenko'ya göre, sahipleri besledikleri bu hayvanlarla konuşuyor, kulaklarına bakır küpe ve boyunlarına her yıl daha büyük kolye ve pençelerine bilezik takıyorlardı. Komşular da bu "ayı çocuklar"a bakmaktan memnundular. Ayılar büyüdükçe ava götürülüyordu, çünkü vahşi akrabalarının kokularını alma yetenekleri sahipleri için büyük kolaylık sağlıyordu. Alekseyenko'nun yazdığına göre, ayı yavruları üç yaşına gelir gelmez artık yetişkin döneme girdiklerinden taygalarda serbest bırakılıyordu. Avlanmasınlar diye takılar üzerlerinden alınmıyordu.

Doğa tarihi yazarı Anton Benedikt Reichenbach'ın bildirdiğine göre, Ural Dağları'nda insanların beslediği ayılar kimi zaman, yöredeki ekmek ve patates yeme alışkanlığının yanı sıra velinimetlerinin kötü huylarını da ediniyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında gözlemlerini yazıya geçiren Reichenbach, köyün ortasından serbestçe geçen ve "brendi seven" bir ayıdan söz eder. Anlaşılan, bu ayı zamanının büyük bölümünü konukların kendisini sarhoş ederek eğlendikleri meyhanede geçiriyordu.

Ainu'lara gelince, bu halk ayılarla özellikle yakın bir ilişkisi olmakla ünlüdür. Aslında eski bir sözlü rivayete göre, bu halk ayılardan türemiştir. Ainu'lar Japonya'nın en kuzeydeki adası Hokkaido'da, eskiden Japonya'ya ait olan Rusya'nın Kuril Takımadaları'nda ve Sahalin Yarımadası'nda yaşıyor. Onlara göre ayılar, insanlara et ve kürk tedarik etmek için dünyamıza giren kılık değiştirmiş dağ ruhlarıydı. Düzenledikleri avlar, insanların gelecekteki esenliği ve iyiliği için araya girip ruhlardan ricacı olabilmeleri için ayı ruhlarının geri gitmesini sağlamak amacıyla düzenlenen bir şenlikle sona erer. Hayvanların avlanmasının yanı sıra, Ainu halkı yakaladıkları ayı yavrularına büyüyünceye kadar ağaç gövdelerinden yapılma kafeslerde bakarlardı. Ancak Ainu'ların ayılarla ilişkilerinin bir diğer yönü, halkbilimcileri ya rahatsız etmiş ya

da halkbilimcilerince göz ardı edilmiştir. Geleneksel Ainu toplumunda, yakalanan ayıların büyütülmesinden kadınlar sorumluydu. Dudaklarında bıyık benzeri bir dövme olan Ainu kadınları, bu hayvanlara büyük bir sabırla bakar ve onları sık sık emzirirlerdi. Alman din tarihçisi Johann Jacob Bachofen'in 1863 yılında ortaya attığı iddiasının tersine bu uygulama hiç de "gizli" değildi. Anlaşılan bu davranışın gizli kalması gerektiğine inanan Bachofen'in Ainu kadınlarına yönelik büyük bir sempatisi vardı. Bachofen, "Bu ayı severler kaba, vahşi bir kabile değildir" diye yazarak okurlarına güvence veriyordu: "Tam tersine, ahlak anlayışı, hassas zarafet eğilimleri ve onur duygusuyla diğer komşu halkların kadınlarından ayrılırlar."

Ayı yavrularını emzirdikleri bildirilenler yalnızca Ainu kadınları değildi. 1769'dan 1772'ye kadar Hudson Körfezi'nden başlayıp Kuzeybatı Amerika'yı geçerek Kuzey Buz Denizi'ne kadar olan bölgeyi gezen Samuel Hearne, şunları yazıyordu: "Güney Kızılderilileri'nde küçük ayı yavrularını evcilleştirmek yaygın bir uygulamadır. Genellikle yemek yiyemeyecekleri kadar küçükken alınırlar. Bu durumlarda, Kızılderililer memelerinde süt bulunan karılarını, ayı yavrularını emzirmek zorunda bırakırlar."

Bir ayı yavrusunu emziren Ainu kadını.

Antropolojik açıdan kadınların hayvanları emzirmeleri hiç de sıradışı değildir. Sözgelimi, bazı otokton Güney Amerika halklarının kadınlarının küçük maymunları emzirdiği biliniyor. Bu uygulama maymunların o toplumlarda hayati bir rol oynamasına yoruluyor. Aslında, bazı

Bir Ainu kabilesi kadınının elindeki büyük şişeden içen tutsak bir ayı.

maymunların yarı-insan statüsü bile vardır. Benzer bir şekilde, kimi Kuzey Yarımküre halklarında eve alınan ayı yavruları ailenin üyesi ve –en azından yavrular ısırmaya başlayana kadar– çocukların oyun arkadaşı sayılırdı. Hatta bazı aileler ayılarla birlikte oldukları süreyi uzatabilmek için daha da ileri giderek ayıların köpek dişlerini çeker, tırnaklarını törpülerdi.

Yazar Julius Zähler, 1868 yılında hayvanat bahçeleri üzerine yazdığı bir kitapta, ayıları izlemeye giden ziyaretçilerin belirli kurallara uymalarını öneriyordu: “Her ne kadar bunlardan biri çok evcil ve dost canlısı görünse de, sizi yalamasına hiç izin vermemelisiniz. Çünkü sizi deriniz kanamaya başlayıncaya kadar yalayacak ve bir kere kanın tadı-

nı alınca, bu dost canlısı hayvan sizi artık bir yemesi gereken bir et parçası olarak görecektir.”

Yavru ayıları büyütme düşüncesi ne kadar çekici olursa olsun, bu iş ayıların sonraki yetişkin hayatlarını kesinlikle kolaylaştırmıyor. Rusya’daki ayıları dikkatlice gözlemleyen, tutkulu bir avcı olan A. Kremenz, bu sorunu yakından biliyordu. On dokuzuncu yüzyılda yalnızca ayılar üzerine yayımlanan az sayıdaki kitaplardan birinin yazarı olan Kremenz, ayıları artık istenmediklerine ikna etmenin zorluklarını anlatır: “Bir çuval içinde dışarı atılan altı aylık üç ayı, bataklık ve su engelleriyle dolu üç millik bir yolu aşp ertesi sabah evlerine döndü. Eski yataklarına dönmüş olmanın memnuniyetiyle kükreyip pencereleri parçaladılar.” Benzer bir olayı Vilna ile Minsk arasında Smorgon adlı bir kasabada bulunan sözde Ayı Üniversitesi’nde çalışan bir “profesör”den aktarır. Orada ayılar, çiftler halinde dans etmek, çocuk arabası itmek gibi her tür numarayı yapmaları için eğitilir. Bir komite önünde son kez sınava tabi tutulduktan sonra dünyanın dört bir yanına satılırlar. Ayı eğitimcisinin anlattığına göre, armağan olarak verdiği “siyah öğrencilerinden” birisi “dans sanatı eğitimi tamamlamak amacıyla sekiz saat uzaklıktaki bir yerden” döner.

İsveçli hekim ve yazar Axel Munthe, sözümona bir “ev ayısı” ile ilgili başka bir öykü aktarır. Munthe’nin iddiasına göre, Norveç’te bir kadın ormanda bulunan genç bir ayıyı büyütür. Yetişkin olduktan sonra bile ayının evcilliği sürer. Köpek ve çocuklarla oynar. Kadın yalnızca kız kardeşini ziyarete gittiğinde ayıyı bağlar. Bir gün, yine kız kardeşini görmeye giden bu kadın ormanda yürürken ayının kendisine doğru koştuğunu görür. Kadın, “Bağları çözülmüş, hatta tasmağını düşürmüş olmalı” diye düşünür. Kızgınlıkla bağırarak eve dönmesini söyler ve taşıdığı şemsiyeyle ayıyı tehdit eder. Ayı duraksadığında kadın daha da öfkelenir ve şemsiyesiyle ayının burnuna o kadar sertçe vurur ki şemsi-

ye kırılır. Ayı da gerisin geri kaçar. Akşam döndüğünde evin önünde kederli bir halde çömelmiş olarak gördüğü ayıyı yeniden azarlamaya başlar, ama aşçı ayının bütün gün sessizce bağlı durduğunda ısrar eder.

Ayların sahiplerine duygusal yönden bağlanmaları pek olası değildir. Büyük olasılıkla yalnızca bildikleri bir elden beslenmeyi isterler, ne de olsa insanların büyüttüğü aylar vahşi doğada besin aramayı hiç bilmezler. Bu aylar belki de bütün hayatları boyunca kendilerine bakan insanların kokularıyla besin arasında ilişki kurarlar.

Bu öyküler, yalnızca ayı yavrularıyla insanlar arsında hayret verici düzeyde yakın ilişkiler olduğunu değil, bu yakınlığın sınırlarını da gösteriyor. Sözgelimi Alman Profesör Johann H. Blasius, 1857 yılında “Yavru aylar kolayca evcileştirilebilir. Büyüyünceye kadar oldukça uysal kalırlar ve çevrelerine tamamen alışırlar. Ancak, dört yaşına bastıklarında haşın bir kişilik edinirler ve genellikle bu cana yakın ilişkiler, ayının gerçek doğasının birden vahşi bir biçimde patlamasıyla mahv olur” diye yazıyordu. Ainu ve Gilyak’lar için ayların vedası kanlı bir tören biçiminde gerçekleşiyordu. Aylarla dinsel inançların ilgisi olmadığı toplumlarda, aylar ya dışarı atılır ya da öldürülürdü.

Mevcut birkaç yazılı kayıttan anladığımız kadarıyla, ayları evcilleştirmeye en çok yaklaşanlar Doğu Sibirya’da yaşayan insanlardı. Başka birçok konunun yanı sıra büyük kedileri odak alan Afrikalı kùltler üzerine de çalışan Alman kùltür antropoloğu Leo Frobenius (1873-1938), Afrika’nın kùltürel tarihi ile ilgili çalışmasında, tuhaftır, Gilyak’ların ayı evcilleştirme uygulamalarından söz eder. Frobenius, Gilyak’ların becerileri sayesinde büyük kediler kadar ayların da “evcil hayvan olma yolunda ilerlediğini” belirtir. Frobenius’a göre, ayların evcilleştirilmesinde süreklilik sağlanamaması, bu hayvanların yalnızlığı seven doğasından çok tutsaklık altında üreyememelerinden kaynaklanıyordu: “Do- layısıyla bu yöntemle muhtemelen elde edilebilecek en büyük başarıya

Bir ayı yavrusu ve “ebeveynleri”.

ulaşılamayacak. Ayılarda gerçekleştirilen değişim ancak Çingeneler’in panayırılarda ayıları oynatabileceği düzeyde kalıyor.”

Hayvanlar gerçekten evcilleştirildiğinde, belirli davranışsal özellikler kendisini genlerde gösterir. Tutsak ve görünürde “evcil” ayılar bu dönüşüme hiç uğramadı. Evrimsel biyolog ve tarihçi Jared Diamond’a göre Avrupa boz ayısının “kötü yaradılışı”, bu hayvanın neden “evcil bir hayvana dönüşmesinin hiç olası olmadığını” açıklıyor. Diamond “İnsanlar; domuz, at, deve ve sığırlar tarafından öldürülmüştür. Ancak bazı büyük hayvanlar diğerlerinden daha tehlikelidir ve bunun bir çaresi de yoktur. Başlarda evcilleştirmek için uygun adaylar olarak görülen birçok hayvan, insan öldürme eğilimlerinden dolayı elenmiştir” diye yazıyor. Buna örnek hayvanlardan biri *grizzly* idi. *Grizzly* tutsak edildiğinde rahat dursa, et üretimi için yetiştirilmeye çok uygun bir hayvan olurdu.

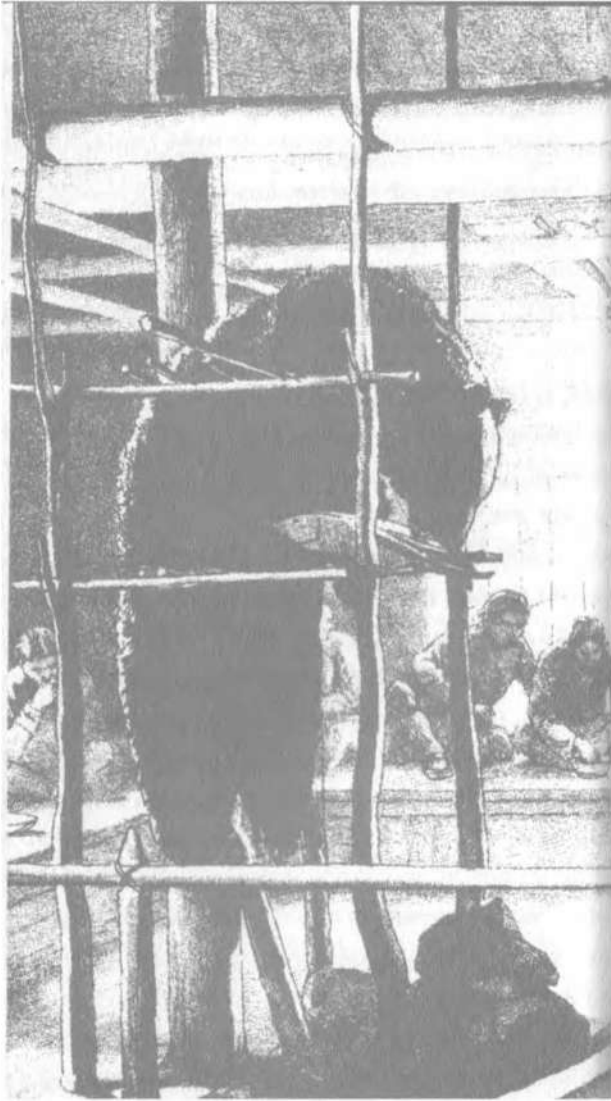
İşe koşulan ayılar hayal-
den başka bir şey değil.

Tabii ki, boz ayıların bir dereceye kadar da olsa et yiyor olmaları, işleri sözgelimi koyun beslemeye göre daha zorlaştırdı.

Eğer atalarımız kurtları evcilleştirdiği gibi ayıları da evcilleştirebilseydi şimdi nasıl bir hayvanla yaşıyor olacaktık acaba? Bu, sonsuza kadar yanıtlanmadan kalmaya mahkum çok ilginç bir sorudur.

AYILARIN EVCİLLEŞTİRİLMESİYLE ilgili hiçbir metin, kuzenleri Amerikan siyah ayısının yarı büyüklüğünde olan güneş ya da Malaya ayısı üzerinde Güneydoğu Asya'da denenilen belirli uygulamalardan söz etmeden tamamlanmış sayılmaz. Vahşi doğada bu hayvanların hayat alanı güneyde Endonezya'nın sık cangıllarından kuzeyde Çin ve Hindistan sınırlarına kadar uzanıyor, ama son zamanlara kadar güneş ayıları Bangkok'un kenar mahallerinde kurulan pazarlarda da görülebiliyordu. Bu tutsak ayılar, acınası bir hayat sürdükleri kafeslerde kaderlerine terk edilmiştir. Artık genetik havuzun bir parçası olmayan, vahşi doğadan koparılmış bu hayvanlar, çevreci bir bakış açısıyla düşünüldüğünde, aslında birer ölüdür. Hayvan öldürmek Budizm'in ilkelerine aykırı olsa da, ayı etinin tadına bakmayı Asya tatillerinin olmazsa olmaz bir parçası olarak kabul eden turistler yüzünden bu ayıların çoğunun hayatı mutfaklarda son bulur. Istakozlara yapıldığı gibi ayıların da canlı canlı kaynar suya batırıldığına ilişkin olaylar bildirilmiştir. Kaynar sudan çıkarıldıktan sonra, ayının ciğerleri çiğ çiğ yenir, kanı içilir, eti susam yağı ve kırmızıbiberle kızartılır. Birçok insanın düşünülebilecek hemen her hastalık ve illete deva olduğuna inandığı safra kesesi yüksek bir fiyata gider. Bir zamanlar Çin

ve Güney Kore'ye kadar birçok ülkede canlı bir ayı sektörü vardı, ama bölgede birkaç ülke bu uygulamalarla mücadele amacıyla önlemler alıyor. Bu gelişme güven verse de, bu sözde “gurmeler” iyi para ödediği sürece kapalı kapılar ardında neler döndüğünü kim gerçekten denetleyebilir?

Gilyak'ların çadırlarının içine.

9. BÖLÜM

Doğu Sibirya'da Bir Gözlemci

Rus-Alman zoolog, coğrafyacı ve kültür antropoloğu Leopold von Schrenck ile meslektaşı ve çizir Carl Maximovicz'in, Ocak 1856'da Sibirya'nın en doğu ucunda bulunan bir köy olan Tebach'a vardıkları gece, ay çevreyi ıslıl ıslıl aydınlatıyordu. Von Schrenck, St. Petersburg Bilimler Akademisi adına bu yolculuğa çıkmıştı. Yolculuğunun en azından büyük bölümünde, yaklaşık 30 yıl önce Baltık ülkelerinden başlayıp Rusya, Sibirya'dan geçip Çin sınırına kadar giden büyük Alman bilim insanı Alexander von Humboldt'un izinde gidecekti.

Amur, aynı isimli nehrin her iki yakası boyunca uzanan çorak ve bugün bile aylarıyla ünlü bir bölgedir. Von Schrenck kapsamlı yolculuğuna ilişkin çalışmasının ilk cildinde, bölgede yaşayan ayların "tamamen siyah ve koyu kahverengine çalan siyahtan açık kahverengine kadar" çeşitli renklerde olduğunu yazıyordu. Somon balıklarıyla dolu bir dizi dağ akarsularıyla dolu volkanik Kamçatka Yarımadası'nda yaşayan kuzenlerinin tersine Amur ayları ancak ormanda bulabildiği besinlerle karınlarını doyurmak zorundadır. Bölgede yaşayan Gilyak'lar ve Mangun'lar von Schrenck'e bu besin kıtlığı nedeniyle ayların Kamçatka'daki aylar kadar uysal olmadıkları belirtmişlerdi. Hatta açlık kimi zaman ayları insanlara bile saldırmaya itiyordu.

Von Schrenck, Tebach'taki ayı şenliğine katılan birkaç batılıdan biri oldu. Gilyak'ların heyecanı açıkça ortadaydı. Von Schrenck köyden epey bir uzakta olduğu sırada bile şenlik kutlamalarında attıkları çığlıkları duyabiliyordu. Köye vardığına herkes dışarıda sokaklardaydı. Olağa-

nüstü bir manzara olmalıydı: kadınlar kucaklarında bebekleri evlerin önünde durmuş, erkeklerin ve biraz büyük çocukların el ele bir halka olup hızla dönerek dans etmelerini seyrediyorlardı. İçlerinden çoğu buz tutmuş zeminde kayıp düşüyordu. Von Schrenck, kadınların nasıl “her fırsatta bir ağızdan bağırarak, ayaklarını yere vurarak, kürkleri ve eteklerini döverek coşkularını gösterdiklerini” belirtiyordu. Dans sona erdikten sonra, von Schrenck bu insanlarla birlikte büyük bir çadıra benzeyen bir yurda girer. İçeride, yurdun orta noktasına çakılı iki destek kazığına bağlı üç tane ayı vardır. En küçüğü açık kahverengi, en büyüğü koyu kahverengi, orta büyüklükteki ise neredeyse siyah renktedir. Her birinin boynunda ve sırtında birer kalın deri kayış vardır. Bu iki kayış ayının tasmaı başından çıkmasın diye birbirine düğümlenmiştir. Ayılar yere uzanacak, ayağı kalkacak ve bir taraftan diğerine hareket edecek kadar serbesttir. Von Schrenck, “ayılardan birinin pençesini yememek için” çok dikkatlidir. Yurt içinde ayılarla bu kadar yakın olmasına karşın kutlama sürer: İki köylü ip çevirir, diğerleri sırayla ip atlar.

En sonunda ayılar çözülür ve ev ev dolaştırılır. “Ayının her iki yanındaki iki adam kürklerini tersyüz ederek giymişlerdi. Bütün bedenlerine sardıkları fok derisinden önlüklerini olabildiğince sıkı ve düzgün bir şekilde bağlamışlardı. Böylece ayılar onları tırmaladıklarında pençeleri kavramıyor ve kaygan postun üzerinden kayıyordu... Kafile, bir ileri bir geri çekilen ayının yanı sıra yalpalayarak ilerliyordu. Kısa süre sonra diğer iki hayvanı da getirip, izleyicilerin ve ayı güdücülerinin vahşi, titrek çığlıklarının arasına kattılar. İnsanlar hep birlikte ilerliyor, sonra yine geri çekilerek yavaş yavaş evin kapısına yaklaşıyordu.”

Tören, ayıların bütün mizansenin başladığı yurda geri götürüldüğü bir sonraki sabaha kadar sürer. Köyün köpekleri beslendikten sonra, ayılar yine bütün gün dolaştırılır. “Her bireyin, ayı güdücüsü görevini

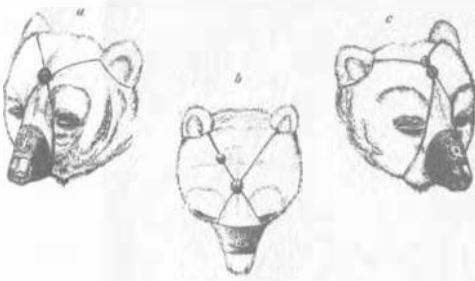
Donan ırmaktan bir manzara.

yerine getirirken yiğitlik, yüreklilik, onur ve soğukkanlılıklarını sergileme fırsatı oluyordu. Kişi, öfkeli hayvanın kendisine yaklaşmasına ne kadar izin verirse o kadar tezahürat topluyor ve böylece halk arasında saldığı ünün ve uyandırdığı saygının tadını çıkarıyordu.” Bu eğlence birkaç gün sürer. Eğlence ara sıra köpek yarışları, kadınların çaldığı davullarla ve oyunlarla kesilir.

Aynı zamanda, ayların ölüme gönderileceğı yer de hazırlanır. Açıklık bir yerde, kazıklarla dikdörtgen bir alan belirlenir ve yere iki direk çakılır. Ölümlerinden önceki akşam, ayın parlak ışığı altında aylar donmuş nehrin yüzeyinde yürütülür: “Uzun bir katile akarsuya yöneldi. Her zamanki düzende yürütülen üç ayının ardından serbest dolaşan bir dizi çocuk geliyordu. Kafilenin nehre doğru yüksek, dik ve kaygan bir yokuştan bir an için bile düzeni bozulmadan indiğini görmek ilginçti. Önde halatı tutanlar aşağı doğru koşarken, arkadakiler ayının aynı şekilde hızla aşağı inip zarar vermesini önlemek için bütün güçleriyle halata asılıyorlardı. Birleşen güçleriyle, üç ayının da yokuştan aşağı yavaşça ve düzenli bir şekilde kaymasını sağlıyorlardı.” Bununla birlikte, yokuş yukarı çıkmak daha az yorucudur, çünkü aylar katileyi yokuş yukarı çeker.

Gece boyunca adamlar ayları besleyip köyde dolaştırırken kadınlar da sonraki günün yemeklerini hazırlar. Uyumak için zaman kalmaz. Sabah olunca aylar bir kez daha nehre sürülür ve bir dizi direğin olduğu yere götürülerek bunlara bağlanır. Ardından kısa süren bir ziyafet verilir. Sonra bütün köy halkı ayların orada toplanır. Von Schrenck, bazı adamların en tuhafından tören simgeleri taşıdığını gözlemler. Bunlar, en üsttekiler dışında dalları kesilmiş ve bunların yerine sincap ya da tilkikuyruğu iliştirilmiş köknar ağacı fidanlarıdır. Bu “sancakların” ayların önüne yerleştirilmesi bağların çözülmesine işaret eder. Son bir kez aylar nehre sürülür ve geri getirilir. Döndüklerinde köyün çocukları ayları okla vurur ve ayların sahibi öldürücü darbeyi çocuklardan hangisinin vuracağına karar verir. Sonra ölü hayvanlar bir eve sürüklenir ve orada kesilir. Şenliğin sonraki haftaları boyunca köylüler ayların etini ve yağını yer. Üç ayı başı ve postu yurdun karşısında direklere asılır. “Sanki aylar bu konuta girmiş ve pencereden dışarı bakıyorlarmış gibi görünüyordu. En büyüğü ortada, en küçüğü sağında, orta büyüklükteki ayı solundaydı. Diğer bir deyişle, evde tutuldukları ayı sıradaydılar” diye yazıyordu von Schrenck. Daha sonra ayların başları ve postları pencereden eve sokulup yaşlılar için ayrılmış sıraya yerleştirilir.

Ardından gelen günde, von Schrenck’in belirttiğine göre, “gözlerinden fışkıran yaşları kurulamaları için” ayların burunlarının çevresine kara kurbağalarının betimlendiği şeritler bağlanır. Gilyak’lar karakurbağalarını kötü ruh olarak kabul ederlerdi ve ayların yakalanıp, öldürülüp yenilmesinden asıl bunların sorumlu olduğuna inanırlardı. Çin’den getirilen akik taşından boncuklarla bezeli ikinci bir şerit, ayının başına çaprazlama bağlanırdı. Von Schrenck’e göre akik taşlarının ayının alnına yerleştirilmesiyle belirli Budist tanrılarının alınlarındaki kabartılmış yüzeyler arasında benzerlik vardır.

Nazarlık bağlanmış ayı kafaları.

Ayı şenliğindeki simgelerde ayılara karşı çelişkili tutumlar açıkça görülür. Von Schrenck ise bu çelişkileri uzlaştırmak için şunu ileri sürüyordu: “Şenlik kısmen güçlü bir yırtıcıyı onurlandırma arzusu, kısmen de ayıdan ve öç alıcı ruhundan batıl inanç kaynaklı korkudan yapılıyordu. Ayıya evde onur yeri bahşedilir ve katılımcıların bütün bunları hem ayının kendi izniyle hem de istemeyerek yaptıkları izlenimi yaratılır. Sonuçta bu insanlar, bütün suçu ve sorumluluğu üzerlerinden atarlar.”

VON SCHRENCK'İN, İNSANLARIN AYILARA yönelik özel bir manevi bağ hissettiklerini gösteren bütün kapsamlı gözlemlerine ve ayrıntılı kayıtlarına karşın, Gilyak'lar bu olağandışı ilişkinin kimi yönlerini kendilerine saklamışlardı. Bu durum en azından kısmen, yabancı ziyaretçilere inançlarını anlatmak için doğru araçları bulmanın zorluğunun sonucu olabilir. Ne olursa olsun, von Schrenck'in tanık olduğu, uzun zaman önce ortadan kalkmış bu tören yalnızca duygularımıza ters gelmekle kalmıyor, çözülmesi gereken bir dizi bulmacayla da bizi karşı karşıya bırakıyor. Sözelimi, von Schrenck ziyafet sırasında neler olduğuna ve kemiklere ne yapıldığına tanık olmadı. Bu konuda şunları yazıyordu: “Bu işlemler gizlice yapılıyordu ya da en azından yabancıların huzurunda yapılmıyordu.”

Avcının Baskını, 1854.

10. BÖLÜM

Yüz Yüze

Doğu Hindistan Şirketi'nin bir yetkilisi olan Thomas Williamson, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Hindistan'daki Bengal kaplanlarını ve orada bulunan ayıları betimlerken “Batı ve doğu illerinin birçoğunu kaplanlar kadar onlar da istila etmişti” diye yazıyor ve şöyle sürdürüyordu sözlerini: “Ganj ve Megna'nın doğusunda çok sayıda bulunurlar. Batı sınırındaki Roganotpor başlıca merkezleri sayılabilir. O ülkeden ana yoldan sapmadan geçerken, her gün bir ya da daha fazla ayı görmeden geçtiğim gün sayısı yok denecek azdır.”

Birçoğumuz için, yolun kenarında bir ayı görmek unutulmaz bir anıdır. Peki, ya bir tanesiyle çok yakından karşılaşsak? Böylesine güçlü bir hayvanla karşı karşıya gelme, hatta gücümüzü onun karşısında test etme düşüncesi deneyimlerini aktaran birçok anlatıcı için özel bir merak konusudur. Williamson, *Oriental Field Sports* adlı kitabında, çok çarpıcı bir karşılaşmayı anlatır: Bir beyefendi, Mindapor'a götürülmek üzere çatısı bambudan bir tahtırevanda taşınır. Birden taşıyıcılar yüklerini bırakıp dört yana kaçar. Yarı büyüklükte bir ayı çarçabuk tahtırevana tırmanır. Yolcunun artık bu saldırgan hayvanla dövüşmekten başka seçeneği kalmamıştır. Bu arada taşıyıcılar saklanıp olan biteni izleyebilecekleri yerlere sığınır. İngiliz adam ve Bengal ayısı çoktan birbirine girmişlerdir. Hangi dövüşçü üstünlük sağlasa izleyiciler alkış ve candan bir “Wau! Wau!” çığlığı koparırlar. İngiliz dövüşün denetimini eline aldığı anda, Williamson'ın notuna göre “Bravo Üstat!” gibi bir anlama gelen, “sawbeş sahip” diye eklerler. Ayı kazanacak gibi olduğunda

Ayıdan kaçıp ağaca sığınan adam.

ise “sawbeş baulu” (Bravo Ayı Efendi!) diye bağırırlar. Dövüş, ciddi biçimde yaralanan adam ayıyı elleriyle boğana kadar bir süre böyle gider.

Williamson’ın anlatımına göre taşıyıcılar daha sonra kazananı kutlar ve yolculuğa devam ederler. Ancak bir sonraki durağa vardıklarında bunlar tutuklanır, çünkü ayıyı uzaklaştırmaya yardım etmemişlerdir. Zamanın Hindistan’ına özgü olarak cezalandırılmak üzere pazar yerine götürülürler. Williamson, cezayı izleyenlerin kamçı ne zaman hedefini bulsa “sawbeş sahip” diye, ne zaman kayıtsız taşıyıcılar bir darbeden sıyrılrsa “sawbeş baulu” diye bağıldıklarını anlatır. Yıllarca bu İngiliz beyefendi, yüzündeki şekil bozukluğunun nedenini soran herkese ayıyla dövüşünü anlatır durur.

Hemen hemen aynı zamanlarda uzak bir kıtada kalabalık bir kurul, Missouri Nehri’nin ağzından Pasifik Okyanusu’na kadar bir keşif yolculuğundadır. Lewis ve Clark’ın o ünlü keşif yolculuğudur bu. Bu yolculuklardan hiçbiri bir ayıyla karşılaşmadan tamamlanmış sayılmaz. Gerçekten de yolculardan biri bir gün kampın dışında “beyaz bir ayı” ile karşılaştığını bildirir. Atı o kadar korkmuştur ki adamı sırtından atar. Adam ayının ayaklarının önüne düşer. Ateş edemeyecek kadar ayıya yakın olduğundan gözü kara kaşif tüfeğini ayının kafasına indirir. Ayının bir an için sersemlemesi adamın yakındaki bir ağaca kaçmasına olanak tanır. Ayının kafasına geçirilen tüfek ezildiğinden ayı uzaklaşa-

na kadar ağacın üstündeki rahatsız tüneğinde üç saat durmak zorunda kalır. Bahtsız serüvenci ancak ondan sonra ağaçtan inip atını bulur ve kampa dönebilir.

Daha yoğun yerleşimin olduğu Avrupa'da bile tüyler ürpertici karşılaşmalar olmuştur. İsviçre'de Thun Gölü'nün kıyısında bulunan Hilterfingen kasabasında, bir üzüm bağında güçlü bir adamla "üzüm düşkünü bir ayı" dik bir kayanın üzerinde karşılaşır. En azından yörenin papazlarından Carl Howard (1796-1869) anlattığı kadarıyla öykü şöyle sürer: "Ayı ayağa kalkmış ve bakıcı ona doğru atılmış. Bir kolunu boynuna diğerini ayının bedenine geçirmiş ve kafasını ayının kafasına bastırmış. Dövüşçüler, içlerinden biri o garip durumdan sıkılana kadar bir süre hareketsiz kalmışlar. Sonra ikisi de sağlam bir zemin bulmak için küçük adımlar atmaya ve güreşçiler gibi rakibini fırlatmak için elverişli bir ânı kollamaya başlamışlar. Ancak birdenbire içlerinden biri dik kayanın kenarında tökezlemiş. Kolları birbirine öyle sıkı kenetlenmiş ki ikisi birden düşmüş. Birbirine hâlâ sıkı sıkıya sarılmış halde çitlerin üzerinden geçip hızla aşağıdaki patikaya yuvarlanmışlar. Yuvarlanarak düştüklerinden yarı sersem durumdaki ayıyla adam en sonunda dövüşü bırakmış. Her ikisi de bu beklenmedik akrobatik karşılaşmadan sağ salim kurtulmuş olmaktan memnunlarmış. Ayı yokuş yukarı tırmanırken adam patikadan aşağı vurup evine gitmiş. Eve normalden çok uzak bir halde dönmüş. Yüzünde bir dehşet ifadesi varmış ve bacaklarını da büyük bir titreme almış."

Avcı A. Kremetz, 1872 yılının yazında Rus ormanlarının derinliklerinde büyük bir boz ayıyla karşılaştığında kaçmak yerine bile bile hayvana yaklaşır. Kremetz başından geçen olayı şöyle anlatır: "Ayı Efendi, hiç mi hiç telaşlanmadı. Sakince yürümeyi sürdürdü, yolun ortasında bir süre durdu ve sonra yere uzanıp kumda keyifli keyifli yuvarlanmaya başladı. Birden yeniden kalktı, tozu toprağı üzerinden silkeledi,

bana şöyle bir göz attı, kısa bir kükremenin ardından dönüp arada bir benim tarafa kibir ya da kuşkuyla bakarak kendi yoluna gitti.” Krementz’in vardığı sonuca göre ayılar “asla pes etmez” ve Krementz bunun ayıların bütün hayatını tanımlayan ve bütün davranışlarını belirleyen temel ilkesi olduğunu ileri sürer.

Krementz’in kibirli ayıyla ilgili çizdiği canlı sahneye karşın, bir ayının ruh halini yüz ifadesinden anlamak neredeyse olanaksızdır. Sürünge-
nler ve çoğu kuşlar dışında ayılar, kara hayvanları arasında en az yüz ifadesi olan hayvanlardandır. Ayıların ruh halini çok az gösteren, büyük ölçüde hareketsiz yüzü gözlemciler için bir maske niteliğindedir. Yalnızca kulaklar, gözler ve çok esnek burnu ayıların dikkat, ilgi ya da korku gibi ruh durumları hakkında ipucu verir. Ayılar diğer yırtıcılar gibi tehdit amaçlı olarak dişlerini gıcırdatırsa da rakiplerini kedi türlerine özgü “bir tıslama kreşendosu” ile karşılamaz ve güdük kuyruğu ayının sunabileceği “jest dağarcığını” sınırlar. Diğer birçok hayvan içinse bu uzantı bir anlatım aracıdır. Birçoklarıncı ayıların sinsi ve hilekar olarak tanımlanmasının nedeni bu yüz ifadelerinin yokluğu olabilir. Ne yapıyor olurlarsa olsunlar yüz ifadeleri hep sakindir. Yüzlerinde belirgin bir farklılık esnediklerinde ya da kükrediklerinde oluşur. Ayıların dişlerini göstermesine ise nadiren rastlanır. Dahası aynı türün bireyleri genellikle büyüklükleri ya da kendilerine özgü davranışlarıyla birbirinden ayrıtılır.

Yaygın inanışa göre, ayıların yalnızca çok büyük bir gücü değil ayrıca belirgin bir dövüş biçimleri vardır. Birçok rivayete göre ayılar insanları o çok ünlü “ay kucaklaması” ile sarıp sıkarak öldürebilir. Bu konudaki rivayetlerden biri de İsviçreli avcı ve doğabilimci Friedrich von Tschudi’ye aittir. Ayıların yaralandığında, aç olduğunda ya da birden uyandırıldığında ya da yavruları tehdit edildiğinde çok tehlikeli olabilecekleri uyarısında bulunur. “Bu tip durumlarda, ayılar arka ayakları

üzerinde düşmanına bir sıçrayışta atlar, onu kollarıyla sarıp ezmeye çalışır” diye yazıyordu Tschudi. Yüz yıl sonra 1826 yılında Amerikalı doğabilimci John D. Godman, bir ayıyla dövüşte sıkıştırılan ve soluksuz kalıp neredeyse boğulan birinden söz eder. Godman, eğer bu duruma düşerlerse okurlarına tavsiyesi ayının dil kökünün hizasına denk gelen boyundaki noktaya parmaklarıyla sertçe basarak spazm yaratmalarıdır.

Şaşırtıcı bir biçimde, insanlarla “gülünç” boks ve güreş yapma sanatı öğretilen ayıların rakibini sıkıştırmaya çalıştığı hiç bildirilmemiştir. Zaten, öfkeli bir ayının güçlü pençe darbesi, talihsiz hasmının bedenine tırnaklarını geçirmesine yeterli olacaktır.

“Ayı kucaklamasından” sonra ayılarla ilgili en sürekli iddialardan biri, onlara ateş eden avcılar durmadan kovaladıklarıdır. Tschudi, Karpata Dağları’nda yaşayan ayıların kendilerini yaralayan avcılar gece gündüz demeden, ormandan ormana, bir uçurumdan diğerine, hatta akarsuları yüzüp geçerek izlediklerini ileri sürer. Dahası, Tschudi’nin yazdığına göre, ayılar kendilerine saldıranları bulup öldürene kadar mağaraları, saklanma yerlerini ve bütün bir bölgeyi saatlerce arıyorlardı.

13 AĞUSTOS 1967 AKŞAMI, Montana’daki Glacier Ulusal Parkı’nda iki kadın farklı grizzly’lerce birbirinden yaklaşık on mil uzaklıkta öldürülmüştü. 1916 yılından beri ilk kez bir ABD Ulusal Parkı’nda grizzly’lerin neden olduğu bu ölümlere basının çok geniş bir ayırması hiç şaşırtıcı değildi. Basında bütün ulusal parklardaki ayıların yok edilmesi çağrıları bile yapıldı. Daha sonra, her iki ayının kamp yeri çevresine atılmış çöp ve tenekelerden beslenme alışkanlığı olduğu ve hatta birisinin kampçıların elinden bile yemek yediği anlaşıldı. Belli ki artık bu hayvanlar insanlardan korkmuyordu. *The Night of the Grizzlies* adlı kitabında Jack Olsen, bu şekilde bir ikili saldırının olasılığının trilyonda bir olduğu hesabına yer vermişti.

Saldırıların aynı gün gerçekleşmesinin yanı sıra araştırmalar her iki kurbanın da öldürüldüklerinde regl olduklarını gösterdi. Yetkililer önlem olarak, kadın ziyaretçilerin ayların olduğu bölgelerde yürüyüş yapmamaları uyarısında bulunan bilgi amaçlı bir kitapçık yayımladı. Birtakım Amerikalı biyologlar, *grizzly*'leri kurbanlarına regl kanının çekip çekmediğini ve bunun saldırılarda bir işlevi olup olmadığını araştırmaya başladı.

Saldırı sonrası yapılan araştırmada, ayların regl kanına ilgi duyduklarına ilişkin hiçbir kanıt bulunamadı. Bunu başka çalışmalar izledi. Bir deneyde, kutup aylarına denizaslani eti ile regl kanı ve normal kan bulaştırılmış tamponlar verildi. Deneyde kutup aylarının ete ve regl kanı bulaştırılan kullanılmış tamponlara ilgi gösterdikleri gözlemlendi. Bir sonraki adımda, siyah aylara, Kodiak ve *grizzly* aylarına da bu üç farklı parça verildi. Ayların her biri tamponları geri çevirdi. Bilim insanları, kutup ayısının regl kanına tepkisini test sırasında yeterli beslenememesine yordular, ama yine de uyarının kaldırılmaması gerektiğini savunmayı sürdürdüler. Bununla birlikte istatistikler, ayların regl kanıyla ilgilendiklerine ilişkin hiçbir kanıt sunmuyor. 1980 ile 2002 arasında almış iki milyondan fazla ziyaretçi çeken Yellowstone Ulusal Parkı'nda bu dönemde yalnızca otuz iki ayı saldırısı belgelenmiştir. Bu saldırılardan yirmi beşinde kurbanlar erkekti.

Eğer regl bir etmen değilse, ayların insan avlarken tercihinde cinsiyet bir rol oynuyor mu? Geçmişte "çaprazlama kuralının" [crossover rule] geçerliliğini savunan, aralarında Theodore Zell ve Gustav Jäger'in de bulunduğu bilim insanlarının iddiasına göre, erkek hayvanların kadınlara saldırma olasılığı daha yüksektir. (Bunun tersinin de doğru olup olmadığı sorunu, yani dişi ayların daha çok erkek kurbanlar aramaya eğilimli olup olmadığı, daha az ilgi çekmiş olmalı.) Bu inanç, Laponyalılar ve Sibirya'da yaşayan Buryatlar gibi, birçok halkın öyküle-

rinde belirtilmiş olsa da bugüne değin bilimsel kanıtlarla doğrulanmamıştır.

Bütün dünyada, insanlarla ayıların ölümle sonuçlanan karşılaşmalarının en çok olduğu yerlerin bir sıralamasını yapsak, Orta Hindistan'da bulunan Madya Pradeş eyaleti listenin tepesinde olurdu. Geceleri gezen, uzun tüylü ve görece küçük bir hayvan olan tembel ayı (dudaklı ayı), o bölgede 1989 ile 1994 arasında kırk sekiz kişiyi öldürdü. Bölgedeki hiçbir hayvan tembel ayı kadar insan öldürmüş ya da yaralamış değildir. *Sketches of*

Tembel ayı

Natural History in Ceylon adlı çalışmanın 1861 yılına ait cildindeki bilgilerin de doğruladığı gibi Sri Lanka'daki tembel ayıların da şiddete eğilimi var. Kitabın yazarı J. Emerson Tennent, okurlarına bu hayvanların aslında saldırgan olmadıklarını şöyle anlatıyordu: “Tembel ayılar, bir adamın ya da diğer bir hayvanın yaklaşmasıyla telaşa düşer. Saldırgan bir yaradılıştan çok, hızla geri çekilemediği için kapıldığı panik, onu kendini savunma duygusuyla saldırgan bir hayvana dönüştürür.” Ancak, bu ayıların yalnızca korktukları için böyle davrandıklarını bilmek, saldırıya uğrayan bahtsız kişi için züğürt tesellisinden öte bir şey değildir, çünkü “O koşullar altında saldırıları o kadar şiddetlidir ki Singala’ların yaşadığı dehşet ormandaki diğer herhangi bir hayvanın yarattığından daha büyüktür.” Bu yüzden yöre sakinleri önlem için yanlarında tabanca ya da “ayıların kafalarına vurmak için ‘kodelli’ denen hafif bir balta” taşır. “Öte yandan bu ayılar kurbanlarının her zaman yüzünü hedef alır ve kurbanını yere sermekte başarılı olursa genellikle işe gözlere saldırarak başlar” diye belirten yazar, insanın kanını donduran bir tanıklığını bildirerek konuyu kapatır: “Gezilerimiz sırasında, böylesi

saldırılarından kalan iğrenç yara izlerini gösteren birçok kişiyle karşılaştım. Beyaz dikiş izleri, bedenlerinin siyah rengiyle korkunç bir karışıklık oluşturuyordu.”

Tembel ayı saldırıları geçmişte kalmış olaylar değildir. Son yıllarda, Sri Lanka vahşi hayat uzmanı Şyamala Ratnayeke ülkede, tembel ayılarla karşılaşmış, bazıları bu karşılaşma sonucunda yaralanmış yaklaşık üç yüz Sri Lankalı’yla anket yapar. Bu kişilerin çoğu, hayatını avcılıktan ve ormanda bal toplamaktan kazanıyor ve bu işleri görürken uyuyan bir tembel ayıya sürpriz yapma olasılıkları çok yüksek. Anket yapılan kişiler, bu ayıların davranışlarının çok saldırgan olduğunu düşünüyor ve kimi zaman saldıran ya da tehdit eden ayıları öldürme yoluna gittiklerini belirtiyor. Ancak, karşılaşmaların çoğunda böylesi bir şiddete başvurmamışlar. Biyolog Ratnayeke, “Ankete katıların çoğunluğu şaşırıktı biçimde ayıların korunmasına yönelik yasaları destekliyorlar ve tembel ayıların düzenli itlafı ve ortan kaldırılmasına ilişkin çok az işaret buldum” diye belirttikten sonra şu sonuca varıyor: “Batı dünyasında olsa bu hayvan çoktan ortan kaldırılmış olurdu.”

KANADALI ÇEVRE BİLİMCİ ve ayı saldırıları alanında önde gelen bir bilimsel uzman olan Stephen Herrero bu konuda Kuzey Amerika’da pek çok veri topladı. 1900 ile 1980 yılları arasında Kuzey Amerika’da en az kırk bir insanın ayılarca öldürüldüğünü saptadı. Daha yakın bir araştırmasına göre, yeni milenyumun ilk beş yılında Amerikan siyah ayılarının on bir, *grizzly* ayılarının sekiz insanı öldürdüğü biliniyor. Yalnızca 2005’te yedi kişi ayılarca öldürüldü. Herrero, ölümcül saldırılardaki artışı, giderek artan sayıda insanın ayıların hayat alanlarında etkin olmasına bağlıyor. Kuzey Amerika’da tahminen dokuz yüz bin siyah ayıya karşılık yalnızca altmış bin *grizzly* ayısı yaşıyor. Sayıları daha az olsa da *grizzly*’ler bilindiği gibi, siyah ayılara oranla insanlar için çok

daha tehlikeli hayvanlardır. Herrero'nun çalışmaları, Amerikan siyah ayılarının ölümcül ya da en ciddi saldırılarının erkek ayılarca işlendiğini gösteriyor ve bunlar doğası gereği yırtıcıdırlar. Buna karşılık, ölümcül ya da ciddi *grizzly* saldırıları genellikle dişi ayıların işi. Görünüşe göre dişiler yavrularını korumak için saldırıyor. Herrero'ya göre, her iki türün insanlara yönelik saldırılarının özellikleri arasındaki ayrımlar, evrimsel çevrelerindeki ayrımlara karşılık geliyor. Bir başka çalışmasında Herrero, kutup ayılarının Alaska'da bilindiği kadarıyla yalnızca iki kez insan öldürdüğünü saptadı. Bu istatistik her şeyden önce, yalnızca o bölgede çok sayıda kutup ayısının yaşamadığını gösteriyor olabilir. *Grizzly*'lere gelince, bu ayılar 1900 ile 2002 yılları arasında Alaska eyaletinde kırk beş ölümden sorumlu tutuluyor. Bu rakam, en tehlikeli ayının kutup ayısı olduğu yaygın inancı ile çelişiyor.

Tabii ki, ayılarla insanlar arasında birçok karşılaşma ya da doğrudan çatışma ya bildirilmemiştir ya da bölgesel haberler olarak kalmıştır. 2005 yılında Minnesota Doğal Kaynaklar Eyalet Bakanlığı, elli iki yaşında Mary Munn isimli bir kadının Duluth kasabasının otuz mil güneyinde evinin yakınındaki ormanda dolaşırken bir siyah ayı ile karşılaştığını bildirir. Ayı saldırıya geçince Mary kaçmaya başlar, ama sonra durur ve arkadan saldırıya uğramamak için döner. Ayı önce yön değiştirir, ama sonra yine saldırıya geçer. Mary, ayının burnuna art arda yumruk sallayarak saldırıya karşılık verir. Köpeği, ayıyı birkaç kez uzaklaştırmayı başarır, ama her defasında ayı yine döner. Bir noktada ayı, kadının dizine pençe atar ve kadın yere düşer. Ayı, kadının kalçasını ısırır, sonra kadını koltukaltından kavrayıp sarsmaya başlar. Ancak anlaşılmayan bir nedenle ayı birden kaçır. Mary de eve kadar yürüyüp yardım çağırmayı başarır.

Bu tip haberler, "küçük kasaba Amerikasında" ayı saldırılarının sık yaşanan olaylar olduğu biçiminde bir izlenim yaratsa da vahşi doğada

bir ayıyla karşılaşınca paniklemeye gerek yoktur. Bu tip durumlarda genellikle nasıl davranılacağına ilişkin basit kurallar yoktur, ama ayı saldırısının niteliği hangi tür ayının saldırdığına göre değişir. Siyah ayılar nadiren et yerler ve genellikle saldırgan değildirler, ancak Kuzey Amerika'da yaşayan insanların siyah ayılarla karşılaşma olasılığı diğer ayılarla karşılaşma olasılığına göre çok daha yüksektir. Yine de siyah ayı saldırıları az da olsa gerçekleşir ve bu saldırılar yırtıcı bir dürtüyle oluşur: Eğer bir siyah peşinizdeyse, sizi öldürmek ve yemek istiyordur. Başından ayılarla ilgili birçok olay geçen yazar Nick Jans, bu konuda şunları belirtiyor: “Boz ayılar / *grizzly*’ler saldırmaya olasılığı kat kat yüksek aylardır; siyah ayılarsa neredeyse tehlikesizdir. Ancak, eğer bir siyah ayı bütün gücüyle saldırıya geçmişse, açlıktan kudurmuş yırtıcı bir hayvan karabasanına dönüşür.” Herrero’nun çalışmaları da, siyah ayıların daha çok savunmasız görünen daha genç ve daha küçük insanlara saldırma olasılığının daha yüksek olduğunu gösteriyor. Her durumda, uzmanlar, eğer bir siyah ayı saldırısına uğrarsanız, bütün gücünüzle ve elinize geçirebileceğiniz her şeyle direnmeniz gerektiği konusunda düşünce birliği içindeler. Dolayısıyla Mary de siyah ayının burnuna yumruk atarak doğruyu yapmıştı. Kaçmaya çalışmak yanlıştır. Bunun yerine, ayıyı saldırıya geçmeden önce uzaklaştırmak için, bağırarak, bir şeyler fırlatarak ya da ayıya doğru koşarak, elinizden gelenin en iyisini yapmanız gerekir.

Alaska’daki Denali Ulusal Parkı’nın, *grizzly*’lere nasıl davranılması gerektiğini anlatmak amacıyla yayımladığı kılavuz, bu türün kuzenlerinin siyah ayılardan ne kadar farklı davrandıklarını betimliyor. Ulusal park uzmanlarına göre, *grizzly*’lerle ansızın karşılaşmak bir insanın yapabileceği en ciddi hatadır, çünkü tam da böylesi durumlarda ürken *grizzly*’ler insanları tehdit edici bulurlar ve saldırırlar. *Grizzly*’ler insan sesini üç yüz metre öteden duyabildiklerinden, genellikle ormanda yü-

rüyüşe çıkan bir kimse yaklaşımadan çok önce uzaklaşırlar. Akan suların gürültüsü ayak seslerinizi boğduğu ya da sizi göremeyecekleri yerlerde yürüyüşteyken ıslık çalmak, bağırarak, konuşmak ya da şarkı söylemek onlara varlığını duyuracaktır.

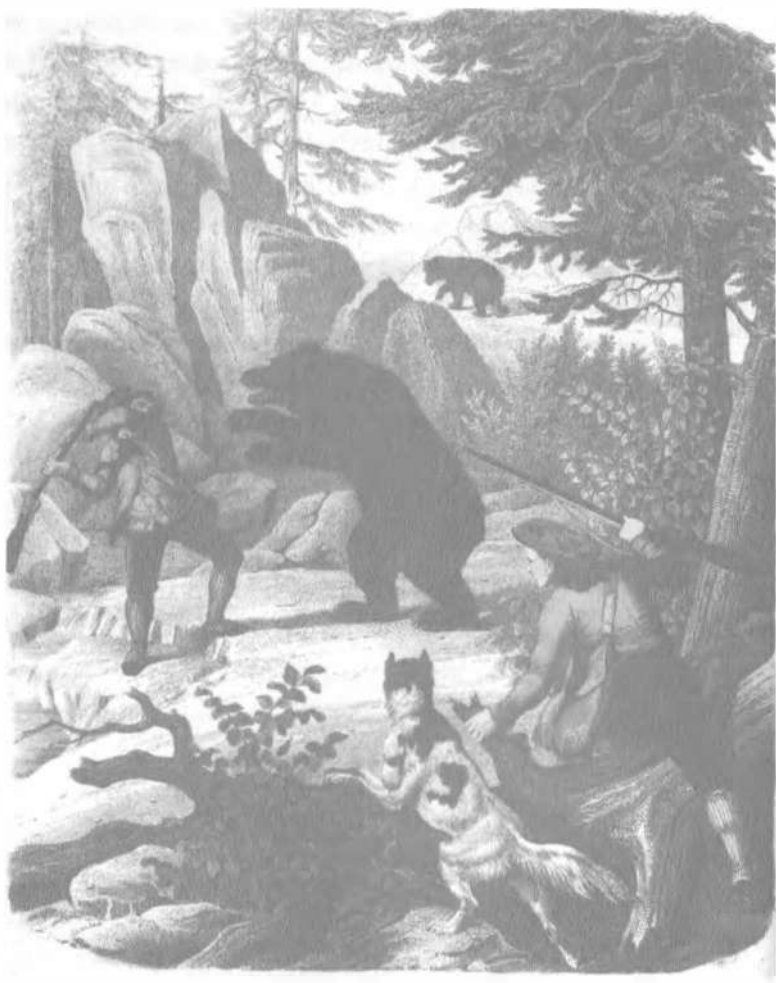
Çoğu durumda ayılar sizle karşılaşmamak için yollarını değiştirip uzaklaşacaktır. *Grizzly*'lerin izini bulup onları saldırıya kışkırtabileceklerinden köpekler evde bırakılmalıdır. Balık, peynir ya da çiğ et gibi keskin kokulu yiyecekler hava geçirmez kaplarda taşınmalı, geceleri de ayılara dayanıklı kaplarda yerden çok yüksekte saklanmalıdır. Hangisi olursa olsun gördüğünüz her ayının en az elli metre uzağında olmalısınız. Eğer yavruları varsa bu uzaklık iki kat olmalıdır. Eğer bütün bu önlemlere karşın yine de bir boz ayıyla

karşı karşıya gelerseniz, uzmanlar ya geri çekilmenizi ya da en dolambaçlı yoldan gitmenizi öneriyor. Görünürde fırsat ne kadar baştan çıkarıcı olursa olsun, hiçbir koşulda ayılara yaklaşmayın. Hayatta bir kere çekilebileceğini düşündüğünüz o ayı fotoğrafı aynı zamanda hayatınızın son fotoğrafı da olabilir. *Grizzly*'nin beden dili ayının hangi ruh halinde olduğunu gösteren birçok işaret sunabilir. Arka ayakları üzerinde dikilmişse bu illa saldıracağı anlamına gelmez. Bu duruş, genellikle hayvanın bir şeyle ilgilendiğinin işaretidir. Ancak, eğer doğrudan karşınızda dikilmiş ve kükrüyor ya da esniyorsa, bu davranışın temel güdüsü kendi alanının korumak olsa da saldırıya geçmeye hazır olduğu anlamına gelir. Bu durumda kaçma dürtüsüne direnmek hayati önem taşır. Çok tuhaf görünse de park korucuları, kollarınızı ensenizin üzerinde bağlayarak yüzükoyun uzanmanızı ve hareketsiz durmanızı öneriyor. Böyle davranmak yürek ister, ama doğrudan bir *grizzly* saldırısını savuşturmanın en iyi yolu bu, aksi takdirde insanın pek kazanamayaca-

ğ1 bir karşılaşma yaşanacaktır. Eđer bu konuda oęđde gereksinimiz olacağını dűřünüyorsanız, ayı saldırıları ve bunları nasıl savuşturacağınız űzerine yayımlanmış biręok kitaba başvurabilirsiniz. Kapsamı gereği bu kitapta konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgilere yer verilmedi.

Korkudan yere yűzűkoyun uzandıđında bir ayının bařınızda durup saęlarınıızı kokladıđı dűřűncesi nedeniyle Alaska'da tatil planınızı iptal etmeden űnce řunu unutmamanız gerekir: her řeyden űnce bir ayıyla karřılařma olasılıđınız ęok ęok dűřűktűr. Ayı saldırılarıyla ilgili ęarpıcı haberler okumak heyecan vericidir, ama kolaylıkla yanlıř izlenimlere yol aęarlar. Esas olarak, ayılar bizimle, bizim onlarla ilgilendiđimizden ęok daha az ilgilidirler.

Av sahnesi, Almanya, 1852.

11. BÖLÜM

Avcılar ve Avlananlar

Tarih öncesi çağlarda Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika ormanlarında kaç tane ayının yaşadığını bilmek olanaksızdır. Ama ayılarla insanların aynı alanı paylaştığı her yer ve zamanda, avlanan ve yerlerinden olan hep ayılar olmuştur. Bunun bilinen ilk örneği Britanya Adaları'dır. MS 1000 yılları kadar eski bir tarihte Britanya Adaları'nda artık hiç ayı kalmamıştı. Almanya ve İsviçre'de ayılar daha sonraki beş ila altı yüzyıllık acıklı bir süreçte yok oldular.

Ayı öldürmek, özellikle de ateşli silahların icadından önce, genellikle yüreklilik kanıtı olarak görüldü. Avcılık uzun süre Avrupa aristokrasisinin bir ayrıcalığıydı. Bu sayede avcı sayısı sınırlı kaldı. Ancak iş yarıcılara gelince kimi zaman istisnalar yapıldı. Halktan insanları ayı avlamaya teşvik etmek için ödüller bile konuldu. Bunun sonucunda, tehdit olarak görülen ayılar acımasız bir kovalamacanın hedefi oldular. Avcılar, 1500'lü yıllara kadar ayıları saklandıkları yerden çıkarmak için büyük köpekler ve "ayı mızrağı" denen bir silah kullandılar. Öldürücü darbeyi indirmekte kullanılan bu mızrak, iki metre boyunda sapı, yaprak şeklinde çok keskin ve sivri bir mızrak ucundan oluşuyordu. Hayvanın bedeninde çok derine işlemesini önlemek için mızrağın boynunda metal bir çubuk vardı.

On sekizinci yüzyılın erken döneminde İsveçli araştırmacı Carl von Linne, İskandinavya'nın kuzey bölgelerinde yolculuk yapar. Biyoloji öğrencileri bu araştırmacıyı Latinceleştirilmiş Linnaeus ismiyle bilir. Linnaeus, Laponyalı bir avcının köpeğinin de yardımıyla nasıl ayı avladığı-

Koenig gölünde ayı avı, Bavyera.

nı anlatır. Köpeğin çenesinin çevresine takılan bir kordon hem havlamayı önüyor hem de tasma görevi görür. “Köpek, ayının kokusunu alır almaz, rahatsızlık işaretleri vermeye başlar ve kordonu çekiştirerek sahibine ayının uzakta olmadığını bildirir,” diye yazan Linnaeus’un anlattığına göre, Laponyalı avcı ayının saklandığı yerin rüzgar altında ilerler “yoksa hayvan günışığında yarı kör olduğundan herhangi bir uzaklıktaki düşmanını göremese de adamın kokusundan yaklaştığının farkına varır.” Böylece avcı, avına onu vurabileceği uzaklığa kadar yaklaşır. “Bu başarı, ayının daha korkusuz olduğu ve çeşitli kabuksuz meyve bulmak için sürekli çevreyi kolaçan ettiği sonbaharda daha kolaylıkla elde edilir.”

Linnaeus, bu işin o kadar da tehlikesiz olmadığını vurgular, çünkü eğer avcı ıskalarsa, öfkeden deliye dönecek olan ayı saldırıp tüfeğini yeniden doldurmaya olanak bulamayan küçük Laponyalıyı kaçırmaya zorlayacaktır. Ancak karşılaşma henüz bu noktada bitmeyecektir. Avcı kaçarken sırt çantasını yere atarak kendisi için ikinci bir şans yaratabilir. Çünkü yere düşen ödülünü almak için duracak olan ayı, çantayı ısırtıp bin parçaya bölmekle meşgul olurken avcı tüfeğini yeniden doldu-

racak ve ikinci kez ateş edecek fırsatı yakalar. Linnaeus'a göre bu ikinci atışların çoğu hedefini bulmuştur.

Özellikle avın “eğlendirici değerine” önem verildiği on sekizinci yüzyıl Hindistan'ında avcılar ayları at üstünde mızraklardı. Bu avcılık eğlencesine “ayı sopalamak” deniyordu. Her an dönüp ata ve sürücüne ustura gibi keskin pençeleriyle saldırabilecek bir hayvanı gür bir çimenlikte dörtnala kovalamak ancak zamanla kazanılmış çok özel bir zevk olmalıydı.

Aylar, kışkırtılmadıkları zamanlarda insanlara ancak nadiren saldırısa da ayı avı birçok riske yol açıyordu. Vurularak yaralanmış ya da bir köşede sıkıştırılmış bir ayı kedisine saldıran kişinin üzerine bütün gücüyle yürüyebilir. Bu durumlarda, genellikle avcının tek şansı bir bıçak ya da kargıyla göğüs göğüse çarpışarak kendisini savunmaktır. On sekizinci yüzyılın başlarından kalma bir “gizli hakiki avcılık sanatları” kataloğunda avcılara ayı ve kurtlardan korunmak için ayı yağı sürmesi tavsiye ediliyordu, çünkü yağı koklar koklamaz bu hayvanlar kaçacaklardır. Avda öldürülen aylar çeşitli şekillerde kullanılırlardı. Bugün anladığımız kadarıyla ayların avlandığı her kültürün bu değerli ganimetten en iyi şekilde yararlanmak için kendine özgü yaklaşımları vardı. Sözgelimi, Sibirya'nın geniş kesimlerinde ayı postu şilte, battaniye, şapka, eldiven, ayakkabı tabanı ve kızak köpekleri için tasma olarak kullanılıyordu. Ayı eti ve yağına yalnızca tadı için değil sözüm ona sağlığa yararları için de değer veriliyordu. Eritilen yağ salatalarda da kullanılıyordu. Bağırsakların, neredeyse şeffaf “pencere camı”, kürek kemiklerinin ise ot biçmek için orak yerine kullanıldığı oluyordu.

Ayların izlediği yollar bilindiği için, Avrupalı avcılar özellikle yolların daraldığı Alp Dağları gibi yerlerde aylara tuzak kurarlardı. Bu avcılar, ayıya büyük acı çektiren tuzak ve bacak kapanları da kullanılırlardı. Bunlardan hiç de daha az kalles olmayan bir diğer yöntem ise Sibiryalı

Aylarla dövüşen şövalyeler,
on altıncı yüzyıl.

ön patileri arasına alır ve uçurumdan aşağı atar. Tabii ki taş ayıyı da kendisiyle birlikte aşağı çeker.”

Aylar genellikle kışın öldürülürdü. Avcılar ayıları korkutup yuvalarından çıkarmak için köpek ya da duman kullanırdı. Polonya ve Rusya’daki avcılara gelince onlar, ayıların o herkesçe bilinen, tatlıya düşkünlüklerinden yararlanırlardı. Ayılar için alkole bulanmış balı ormana bırakırlar ve ayılar alkollü balı yedikten sonra hemen sarhoş olup sersemleşirlerdi. Bu durumdaki hayvanlar kolaylıkla yakalanır ya da öldürülürdü.

On dokuzcu yüzyılın İsviçre gazeteleri sık sık, yazın Alpler’de ayıların koyun, inek, keçi ya da çok az da olsa atlara saldırdığı, onları yaraladığı ya da yediği haberlerini yayımlarlardı. Hatta bu haberlerin birinde bir ayının “avının kanını soğukkanlılıkla içtiği” ileri sürülüyordu. Zanlı, pek suçüstü yakalanmıyor, ama suç mahallinde birkaç iz bırakıyordu. Hemen ardından bu zalimin avlanması için zorunlu bir av partisi düzenleniyordu. Ancak daha sonra birçok gazete haberinin belirttiği gibi ayı olduğu zannedilen hayvanın genellikle ya “büyük bir köpek” ya da başka bir “siyah hayvan” olduğu ortaya çıkıyordu. İnsanların ayıla-

avcılarının Lena bölgesinde büyük taşlara iliştiirdikleri kayışlarla hazırladıkları tuzaklardı. Doğa tarihi yazarı Anton Benedikt Reichenbach bu konuda şunları yazıyordu: “Ayı görkemli bir biçimde uzun adımlarla ilerlerken kafasını ve boynunu kayışa kaptırır. Çevresine bakar ve ağır taşın ilerleyişini engellediğini görür. Sonra öfkeyle bir tepeye tırmanır, taş

Ormanda hayvan izleri. Ayı izleri, sağ-
da üstten ikinci.

rın elinden öldüğü haberleri ise hiç yoktu. 1866 yılından kalma *Bündener Tageblatt* adlı bir İsviçre gazetesinde bu konuda şu sonuca varılıyordu: “İnsanların düşmanı olsa da, belli ki ayılar insanların hayatını bağışlayan erdemli hayvanlardır.”

O dönemde ayı avcılarının toplumsal saygınlığı yüksekti. Avcılık yalnızca spor değil, hayatta kalabilmek için her gün yaşanan yakıcı mücadeledenin parçasıydı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında İsviçre’de sürekli görüldüğü gibi, insanlar açlıktan, şiddetli kış ya da anormal soğuk yaz mevsimlerinden mustarip olduğu zamanlarda, tek bir koyunun dahi yitirilmesi bir ailenin o soğuk ayları atlatamaması anlamına gelebiliyordu. Tabii ki, günümüzde çiftçilerin sığındığı yardım programlarının o dönemlerde insanlar düşünü bile kuramazdı.

Geceleyin kutup ayısı avı, 19. yüzyıl.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında daha yüksek duyarlıklılı atış yapılabilen kuyruktan dolma ateşli silahlar yaygınlaştı ve ayları öldürmek eskisine göre kolaylaştı. Bu teknolojik ilerleme Alplerden ayların tamamen temizlenmesini hızlandırdı.

İsviçreli doğabilimci Friedrich von Tschudi'nin kanısına göre,

nüfus yoğunluğunun az olduğu yerlerde ayların korunmasını sağlayan bütün etmenler “derin buzul yarıkları, karsız yüzeyde dolaşmanın tehlikeleri, sekenenin ilgisizliği ve avcı sayısının az olması”ydı. Tabii ki Tschudi kesinlikle yanılıyordu. 1889 yılına gelindiğinde bir mizah dergisi, aylar yok olduğunda dağların “harika, gizemli çekiciliklerinin bir parçasını” yitirip yitirmeyeceklerini soruyor ve şöyle devam ediyordu: “Neden eğitilebilir ve zararsız bir ayıyı sırf gözleri dana ya da inek bürüdü diye, tabii bu doğruysa, öldürelim ki? Bunun yerine onu evcilleştirip tur rehberi olarak çalıştıralım. Böylece bütün taraflar bundan yarar sağlar ve bizim İsviçremiz o eski geleneksel ayı avlarının sürdürdüğü başka yerlerden farklı, yeni ve benzersiz bir iş yapmakla övünebilir.” Bu hiciv farklı biçimlerde yorumlanır, ama bir şeyi kesin olarak o gösteriyor: Bir zamanlar herkesin düşünce birliği içinde olduğu ayı avcılığı artık yıpranmaya başlamıştır. “Hayvan” ya da “canavar” gibi sözcüklere zamanın yayınlarda giderek daha az rastlanılır, bunun yerine aylar “Mutz Efendi” ya da “orman kardeşi” gibi sözlerle anılır oldu. Yirminci yüzyılın başında giderek daha fazla sayıda İsviçreli, ayı avını durdurulması çağrısında bulunmaya başladı. Ancak durumu değiştirmek amaçlı bunun gibi iyi niyetli çağrılar çok geç başlamıştı.

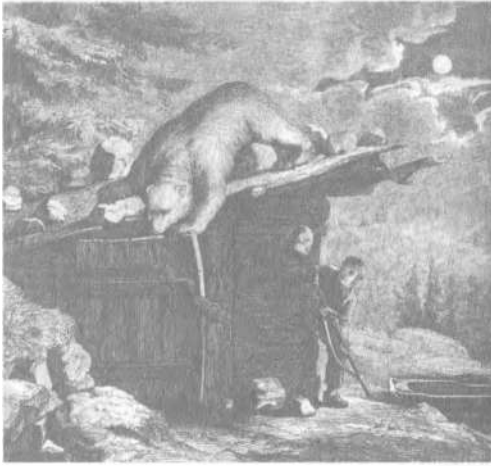
Buna karşılık Amerikan yerli kabileleri için ayı avı bir takım törenlerle yapılan kutsal bir olaydı. *Giving Voice to Bear* adlı kitabında David Rockwell'in de açıkladığı gibi, bu dinsel törenler, ayıların "en güçlü ruh yardımcıları arasında" olduğu düşüncesiyle çok yakından ilişkilidir. Rockwell, şaman şifacıların ve kimi ayı topluluklarının şifanın gerçekleşmesi için ayının ruhsal gücünden yararlandıklarını belirtir. Kimi durumlarda aralarında Navaho, Pueblo ve Pima'ların da bulunduğu kabileler ayı avını tamamen bırakacak kadar ayıları yüceltmişlerdi. Cheyenne'ler ayıları akra-ba olarak kabul ediyor ve dolayısıyla ayı eti yemiyorlardı. Cheyenne'ler bu konuda yalnız değillerdi, ovalarda yaşayan kabilelerin çoğu ve Kaliforniya'dakilerin bazıları ayı avlamıyorlardı.

Kuzeydoğu Kanada'da yaşayan Algonquin dili konuşan Cree'lere gelince onlar, avcılarının ilk görevinin ayıların ruhlarıyla iletişime girmek olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre ruhları ayıların kendilerinden farklı bir güçtü. Rockwell bu konuda şunları yazıyordu: "Cree'ler eğer öldürdükleri hayvanlara saygı duyar ve bütün tabulara uyarlarsa, hayvanların sahipleri ya da bakıcılarının memnun olacağına ve daha çok sayıda hayvanı salıvermeye meyledeceğine inanıyorlardı. Onlara göre, salıverilen hayvanlar öldürülmeyi seçebilirlerdi." Rüyalar, ayı avının sonucuna ilişkin kehanette bulunmaya yarıyordu ve avcılara avlayacakları hayvanı nerede bulacaklarını bildirebiliyordu. Eğer geceleri gelen bu belirtiler işe yaramazsa, avcı en azından önceden bildiği ayı yuvalarına bakabilirdi. Sonra Cree avcısı, şunu söyleyerek ayıyı yuvasından çıkarmaya çalışırdı: "Büyükbaba, havalar artık ısındı! Dışarı çıkmanın zamanı geldi." Cree'ler ayıları öldür-

Domuz yavrusuyla sıvışan bir ayı. 19. yüzyıl

mek için kullanılması uygun araçların yalnızca lobut, balta ya da mızrak olduğuna inanıyorlardı. Ok, yay ve ateşli silahları kullanmak tabuydu. Öldürdükten sonra avcı, ölü ayının ağzına yakılmış bir pipo yerleştirip boğazını dumanla dolduracak şekilde üflerdi. Bu işlem, hayvanın ruhunu sakinleştirmek ve öç almasını önlemek amacıyla yapılıyordu. Ayrıca kimi avcılar, ayıdan özür diler, ayının ölümünün suçunu bir başka kişi ya da başka bir şeye atmaya çalışırdı. Kısacası, çoğu yerli Amerikalı kültürler avladıkları hayvanlara yakınlık duyardı.

Ancak Avrupalı yerleşimcilerin, avlarına buna benzer bir saygılı davranış içinde olmak gibi bir dertleri yoktu. On dokuzuncu yüzyılda *grizzly*'lerin izi inanılmaz bir hızla sürülmeye başlandı. Dahası, bu ayı avı Avrupa'da olduğundan tamamen farklı bir ölçekte gerçekleşiyordu. Yerleşimciler Amerika'nın batısında iç bölgelere ilerle-

dikçe daha fazla sayıda ayı hedef tahtası olmaya başladı. Bu yerleşimcilerin sığır ve çiftlik hayvanları beslemeye başlamaları, zaten aylarla ilgili olumsuz tutumlarının daha da kötüleştiği dramatik bir dönüm noktası oldu. Sözgelimi Teksas'ta 1830 yılında 100.000 olan sığır sayısı 1860 yılında 3.5 milyonu aşmıştı. Böylesi bir hızlı gelişim bölgedeki yüksek ayı popülasyonu için kara bir haberdi, çünkü aylar bu değerli çiftlik hayvanlarına yönelik bir tehditti ve ayları öldürmenin hayvancılığın yararına olduğu kabul ediliyordu. Bu yıkıcı ayıların kökünü kazı-

mak için düzenli olarak seferberlik ilan ediliyordu. On dokuzuncu yüzyılın bir diğer av çılgınlığının kurbanı olan bizonlarda olduğu gibi, ayılar derisi, eti ya da dili için değil yalnızca ekonomik çıkarları korumak için avlanıyordu. Çok güçlü, art arda ateş edilebilen tüfeklerin piyasaya çıkması ayı avcılarının sayısını daha da yükseltti. Amerika'daki birçok yerdeki yüksek ayı popülasyonu yok edildi. Son *grizzly* ayısı Teksas'ta 1890, Kaliforniya'da 1922, Utah'ta 1923, Oregon ve Arizona'da 1935 yılında öldürüldü. *Grizzly*'ler Kaliforniya'nın vahşi doğasında yürekler acısı bir biçimde yok edilmiş olmasına karşılık eyaletin bayrağında bir resim olarak hâlâ vakur yerini koruyor.

Amerika Birleşik Devletleri, ayı avında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmanın kötü şöhretini yaşıyor olabilir, çünkü hiçbir ülkede o kadar kısa zamanda o kadar çok sayıda ayı yok edilmemiştir. Ama Rusya bireysel alanda öne çıkıyor. Doğu Sibirya'nın Krasnoyarsk kentinden Farkow isimli bir adam 1936 yılında yüz on yaşındayken, ikisini çıplak elleriyle boğduğu toplam 138 ayı öldürdüğü için onurlandırılmıştı. O sırada on yıldır ayı avından elini eteğini çekmiş ve bütün zamanını balıkçılığa vermişti.

Ama en korkunç rekor Farkow'un vatandaşı Vladivostok'lu yaşlı Elisatewa Butina adlı kadına mal edilir. Bu kadına 1937 yılının yazında seksen üçüncü doğum gününde "Büyük Avcı Kadın" unvanı bağışlanır. Sözüm ona bu arsız Amazon, doğum gününden kısa bir süre önce bininci ayısını avlamıştır. Bu rakamı daha da çarpıcı kılansa ayı avına yalnızca yetmiş yaşında başlamış olması. Yetmişine gelince küçük çiftliğinde birdenbire kendisini ayı

İsviçreli ayı ve dağ-keçisi avcısı Giatgen Platz Spegnas von Tinizong.

tehdidi altında hissetmiş ve ateşli bir silah talep etmiş. Birkaç yardımcıyla birlikte bölgenin “asalaklarına” karşı aman vermeyen bir savaş başlatmış. İleri yaşına karşın kürek çekiyor, balık avlıyor, tarlalarını kendi sürüyor, hatta avladığı ayların postlarını da kendi yüzüyormuş.

Bu tip acımasız avlar artık geçmişte kaldı, ama yine de ayı avcılığı sürüyor. Artık ayı avcılığının sebepleri ve niteliği tamamen değişti. Günümüzde Kuzey Amerika’da aylar daha çok boş vakti değerlendirmek için avlanıyor; temel gereksinimleri karşılamak ya da insanları korumak için değil. Ayı avcılığı, büyük heyecan yaşatan bir gücü olduğu için sürdürülüyor. İnternette “ayı avcılığı” ile ilgili arama sonuçlarına baktığınızda av meraklılarının ayların en iyi nerede ve nasıl avlanabileceği konusunda bilgi paylaştığını görürsünüz. Avcılıkla uzaktan yakından ilgisi olmayanlar internette okudukları karşısında sarsılabilir: “Muhteşem ve garantili ayı avı”, “Kamçatka’da helikopterle ayı avı”, “Kanada’da psikolojinizin sınırlarını zorlayacak kutup ayısı avı”. Kutup ayısı avı konusunda, zorluğun hayvanı vurmaktan değil, günlerce engin beyaz bir boşluktan başka bir şey görmemekten kaynaklandığı vurgulanıyor. Tabii bu av öykülerinin yanı sıra avcılar, ganimetleriyle birlikte o kurumlu fotoğraflarını da internete koyuyorlar.

Avcılıkla işi olmayanlar ister beğensin ister beğenmesin, bu uğraşı geniş bir meraklı kitlesini çekmeyi sürdürecektir. Ayrıca günümüzde, Amerika’da kalabalık *grizzly* popülasyonunu ortadan kaldıran o katliamlar eski günlerde kaldı. Sözgelimi Amerika Birleşik Devletleri’nde siyah ayı avı artık katı kurallara bağlanmıştır. Temel avcılık lisansının yanı sıra ayı avcıları genellikle özel av izni satın almak, yalnızca belirli dönemlerde ava çıkmak zorundadır ve avlanacak siyah ayı sayısı sınırlandırılmıştır.

Siyah ayı avında çeşitli yöntemler vardır. Kapan yemi, taze ve yapay hatta lazer ışıkları kullanılır. Amerika’da her eyalet hangi yöntemlerin

kullanılacağını kendi belirler. Sözelimi Massachussets'te kapan yemi kullanmak 1970 yılından, köpeklerle avlanmak 1996 yılından beri yasaktır. Ateşli silahlarla geyik avlama mevsiminde avcıların “yanlışlıkla” ayı öldürmesi de yasaklanmıştır. Bu av mevsimi Şükran Günü'nden sonra başladığından birçok hayvan kışı geçirmek için yuvasına çoktan çekilmiş olur. Sonuç olarak avcılar için iki yöntem öngörülüyor. Birinde avcılar, avlarının beslenmesi olası bölgelerde yüksekçe bir noktada pozisyon alıp beklerler. Başarılı avların çoğu bu yöntemle gerçekleştirilir. Diğer yöntemde, av hayvanlarını kendine çeken yaban meyvelerinin olduğu arazilerde sezdirmeden ava yaklaşılr. Ayı peşindeki avcılarsa ayak izi, dışkı, pençe izleri, dinlenme bölgeleri ya da ağaçlara kurulmuş yuvaları arar. Ayılar ayrıca daldıkları mısır tarlalarında ya da yaban meyvelerini olduğu geniş arazilerde büyük izler bırakırlar. Hatta kimi zaman mısır eken çiftçiler arazilerinde ayı avına izin verirler.

Massachussets Balıkçılık ve Vahşi Hayat Şubesi'nin yayımladığı bir broşür, ayı avında yaşanabilecek heyecan hakkında bir fikir verebilir. Broşürde ayıların keskin bir koku duyları olduğu ve hemen varlığını haberdar olacağını vurgulanarak “rüzgarın yönüne dikkat etmeleri” gerektiği uyarısında bulunuluyor. Dolayısıyla avcılar, rüzgarın estiği yönde pozisyon almaları ve mümkünse ayıların hareket ettiği yönden farklı bir noktada sotyaya yatmaları teşvik ediliyor. Ayrıca avcılara her zaman tetikte olmaları öğütleniyor: “Özellikle sabahın erken saatlerinde ve akşamları çevrelerine çok iyi karıştıklarından ayıların fark edilmeleri çok zor olur. Ayı ormandan mısır tarlasına doğru giderken eğer uyukluyor ya da başka bir tarafa bakıyorsanız ayıyı kolaylıkla gözden kaçırabilirsiniz. Ayılar isterlerse çok sessiz hareket edebilirler. Bu nedenle hayvanın yaklaştığını duyamayabilirsiniz. Eğer hazır ve uyanık olursanız hedefi vurma şansınız artar.”

Ayıların çoğu 30-06 kalibre tüfeklerle öldürölür. Her avcı, öldürölükten en geç kırk sekiz saat sonra ayıyı bir bütün olarak resmi incele-

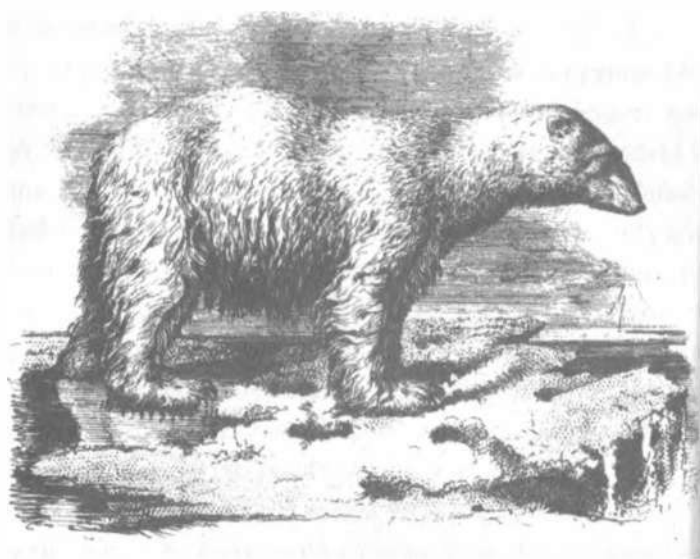
me merkezine götürmek zorundadır. Merkezde bir biyolog ayıyı inceleyerek belirli bilgileri kaydeder, ayının kilosunu ölçer, yaşını saptamak için bir dişini çeker. Yetkililer, Massachussets'te siyah ayı popülasyonunun sağlıklı olduğunu ve büyüdüğünü vurguluyorlar. Yetkililerin verdikleri bilgilere göre, her yıl avlarla tahmini ayı popülasyonunun yüzde 5 ila 7'si öldürülüyor, ancak ayıların sayısı ölçülü bir hızda yükselmeyi sürdürüyor. Dahası yetkilere göre siyah ayıların korunmasında avcılar önemli bir rol oynuyor.

PEKİ, AVICILIK ve VAHŞİ HAYATIN korunması her zaman bir arada yürütülebilir mi? Birçok vahşi hayat eylemcisi, ABD İçişleri Bankalığı ile Balık ve Vahşi Hayat Hizmetleri'nin 2005 yılının sonundaki bir duyurusuna çok öfkelenmişlerdi. Buna göre, Yellowstone Ulusal Parkı çevresindeki bölgelerde *grizzly* ayılarının artık tehlike altında görülmemeleri gerektiği belirtilmiş, *grizzly* ayılarının Yellowstone'daki popülasyonunun büyüdüğünü ve Soyu Tükenmekte Olan Türler Yasası'nın korumasına gerek olmadığı savunulmuştu. 1970'lerin ortasına gelindiğinde ateşli silah, tuzak, zehir, kapan ve hayat alanlarının daralması yüzünden Amerika Birleşik Devletleri'nin batısında *grizzly* sayısı tahminen elli binden, sekiz yüzün altında bir rakama kadar düştü. Büyük olasılıkla kalan ayıların iki yüz tanesi Yellowstone Ulusal Parkı ve çevresinde yaşıyordu. Bu savaşçı hayvanlar dayandılar ve şimdi yaklaşık 1200 kadarı Kanada sınırında yaşıyor. *Grizzly*'lerin yarısından fazlası Yellowstone ekosisteminde ve çevresinde Yellowstone'a sınır, altı ulusal ormanda yaşıyor. Bu bölgelerde *grizzly*'lerin sayısı son on beş yıldır, yılda yüzde 4 ila 7 arasında bir hızla artıyor.

Ayıların, soyu tükenmekte olan türler listesinden çıkarılmasına karşı olan çevreler, çoğu koruma bölgelerinin dışında yaşayan bu hayvanların kaderinin eyaletlerin ellerine bırakılmasına itiraz ediyorlar. Çünkü bu eyaletlerde yaşayan insanların birçoğu ayılara düşmanca yaklaşıyor.

Bu çevreler, hükümet korumasının kaldırılmasının ardından eyaletlerin grizzly avı mevsimleri uygulamasını yeniden başlatabileceklerinden ve dolayısıyla Batı Amerika'nın bu görkemli simgesinin içi doldurulup bir köşeye konmasından korkuyor.

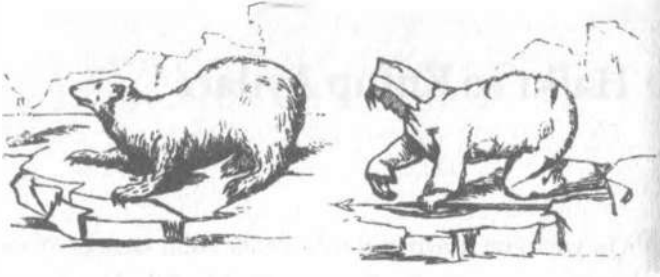

12. BÖLÜM

İnuit Halkı ve Kutup Ayıları

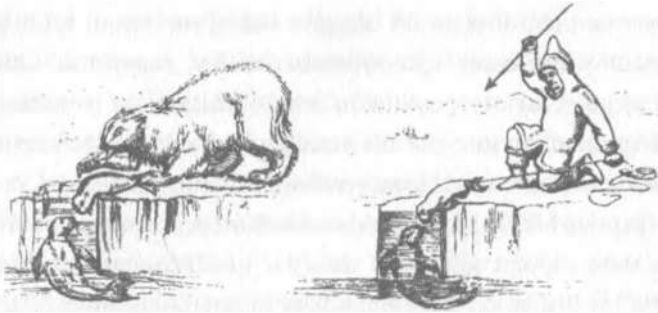
Bu kitap için yaptığım araştırmalarda Peder John George Wood'un, insanların hayvan davranışlarını benimsemesiyle ilgili birçok örnek olayı anlattığı eski bir *Nature's Teachings* cildine rastladım. Wood, insanların fok avlama yöntemlerini kutup ayılarından öğrendiğini kanıtlamak için iki ilginç olaydan söz eder. Foklar dinlenirken bile sık sık kafalarını kaldırıp düşman var mı, diye çevrelerini kolaçan ederler. Dolayısıyla foklara yaklaşmak ve onları yakalamak zordur. Wood'un iddiasına kanıtı, 1871 yılında bir Arktik keşif seferine çıkan, kendinden son derece emin biri olan Kaptan Hall sunuyor: "Ava çıkan bir kutup ayısı, fok olduğunu bildiği uzakta küçük bir siyah noktaya doğru buz üzerinde çok dikkatlice ilerler. Henüz çok uzaktayken kendisini yere atar ve avına doğru aksaya aksaya ilerler. Bu arada, fok sürekli olarak hafif uykusundan her on saniyede bir başını kaldırıp bütün ufku araştırdıktan sonra kısa uykusuna döner." Daha sonra Hall, en dikkat çekici sahneyi anlatmaya başlar: "Fok başını kaldırır kaldırmaz, Kutup Ayısı hiç kımıldamadan durup 'konuşur'. Fokun görüp görebileceği yalnızca bir kafadır, onu da başka bir fok zanneder. Yine uyuklar. Ayı da yine aksaya aksaya ilerler. Fok bir kez daha çevresine bakınır. Ayı bir kez daha konuşur ve fok yine yutar. Böylece fok yakalanana ya da kaçana kadar, ama bu nadiren olur, bu böyle sürer gider." Wood, her ne kadar kutup ayıları kadar başarılı olamasalar da İnuitlerin fok yakalamak için aynı yöntemi kullandığını ileri sürer. İnuitler, gizlenmek için kalkan olarak kullandıkları beyaz kumaşlara sahip olmaya başlar başlamaz fok avında uyguladıkları yöntem de kesin olarak değişir.

Foklara yaklaşmanın yolu.

Wood'un verdiği ikinci örnek daha da hayret verici. Wood'un iddiasına göre "Eskimolar" ayıların yetişkin fokları yakalamak için fok yavrularını av tuzağında çığırtnan olarak kullandığı bir yöntemi taklit ediyorlardı: "Bir Eskimo avcısı yavru bir fok yakaladığında, onu çığırtnan olarak kullanmak istediğinden hemen öldürmez." Wood ayrıca, avcının yakaladığı yavru fokun arka yüzgeçlerine bir ip bağladığını (kutup ayısı ise resimde görüldüğü gibi pençesini kullanır) ve suya girip çıktığı buz tabakasındaki delikten aşağı sarkıttığını ileri sürüyordu. Anne fok yavrusuna yardıma geldiğinde, avcı yavru foku dikkatlice yukarı doğru çeker. Huzursuz anne fok, yukarı doğru yavrusunu izler, vuruş mesafesine girince avcı zıpkını atar. Çoğu öykü gibi bunun da gerçek olduğuna inanmak çok güçtür. Dahası, bu öykü tamamen uydurmadır.

"AMERİKAN ANTROPOLOJİSİNİN BABASI" Franz Boas (1858-1941), 1888 yılında *The Central Eskimo* isimli temel çalışmasını yazdığına, kutup ayısı avı yöntemlerinde köklü değişiklikler olmuştu: "Arktik Amerika'ya ateşli silahların girmesiyle misk öküzü ve kutup ayısı avı çok kolaylaşmıştır. Eskimolar artık eskiden olduğu gibi aynı tehlikeleri yaşamadan avlarını öldürebiliyorlar." Aslında, İnuit Eskimoları kutup

Tuzak yemi kullanarak fok yakalamak.

ayıları ya da *Nanuk* ile bin yıllardır aynı bölgede yaşamış olsalar da, Eskimoların ateşli silahlarla tanışmadan önce geçim kaynakları arasında ayıların çok küçük bir payı olduğunu gösteren epeyce kanıt var. Birtakım İnuit yerleşim yerlerinden çıkarılan hayvan kalıntıları arasında kutup ayısından neredeyse hiç iz yoktur. Arkeolog Jeppe Møhl'un Batı Grönland'da bulunan, Thule Kültürü'nü (MS 1000-1600) temsil ettiği kabul edilen Nurgarsak sit alanından topladığı yirmi yedi bin kemik parçasından tam tamına beş tanesinin kutup ayılarına ait olduğu düşünülüyor.

Yine de tarihsel açıdan bakıldığında, kutup ayılarının İnuit halkının dünyasında çok özel bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Netsilik Eskimoları'nda sözgelimi, ayılar tabu ve ritüellerden oluşan inanç sisteminin bir parçası haline getirilmişlerdi ve bu hayvanların ruhu olduğuna inanılırdı. Bu insanlar için fok ve karibu da inanç sisteminde önemli yeri olan diğer önemli av hayvanlarıydı. Antropolog Asen Balıkçı bu konuda şunları yazıyordu: "Ayının ruhu özellikle tehlikeli ve güçlü kabul ediliyordu ve bu nedenle avın sonunda ruhun herhangi bir intikam alma niyetine karşı koymak için sayısız zahmetli ritüellere gerek görülüyordu." Çünkü Netsilikler, öldürülmüş bir ayının ruhunun onu avlayan avcının

mızrağının ucunda dört ya da beş gün kaldığına inanır, kötü bir ruha dönüşmesini engellemek için ayrıntılı ritüeller yaparlardı. Balıkçı'nın anlattığına göre, ayının postu evin içinde asılmalı ve çevresine çeşitli araçlar konulmalı, ayının ruhuna sunulan hediyeler postun üstüne yerleştirilmeliydi. Kızak ayaklarını yenilemek dahil, erkeklerin ya da kadınların yaptığı bütün işler yasaklanırdı. Kutup aylarına yönelik bu ilginin, karada olduğu gibi suda da aynı ustalıklı hareket edebilmesi gerçeğiyle bir ilişkisi olabilir. Netsilikler'in kozmolojisinde, kara ve deniz hayvanlarının nasıl avlanmaları ve bedenlerinin nasıl yenmesi ya da kullanılması gerektiği arasında katı bir ayrım vardır. Antropolog Knud Rasmussen'in açıkladığı gibi bu ritüeller, aslında dünyayı kara ve deniz olarak ikiye ayırmayı simgesel olarak onaylamanın bir yoluydu.

Yolculuk ederken ya da avlanırken karşılaşılan Netsilikler ile kutup ayları arasında genellikle acımasız dövüşler olurdu. Balıkçı, şöyle bir sahne betimliyor: "Önce çözdükleri köpekler ayıya doğru delicesine koşup her yönden saldırdılar. Kutup ayısı, acımasızca pençe atıyor, ama köpekler bu pençeleri savuşturacak kadar hızlı hareket ediyor ve avcılar gelene kadar ayıyı kısıtıyorlardı." Avcılar ise, ayı avına özel yapılmış kancasız zıpkınlar kullanırlar. Bu tehlikeli dövüşlerde Netsilik avcıları ciddi yaralar alabiliyorlardı, ama hiçbir Netsilik avcısının ayı avından kaçmadığı söylenir. Boas da benzer İnuit ayı avı öykülerini nakleder, ama ayrıca "yazılı olmayan bir yasaya göre, kim öldürürse öldürsün, bir ayı ya da genç bir fokun onu gören ilk adama ait olduğunu" bildirir.

İnuitlere göre kara ve deniz hayvanları, kar fırtınaları ve gök gürültüsü –kısacası doğanın bütün öğeleri– şamanın gücüne bağlıydı. Av olmadığı zaman, şamana başvurulup hayvanların nerede olabileceğini öğrenmek için ruhsal gücünü kullanması istenirdi. Bazı durumlarda, şaman bir tabunun çiğnendiği için kıtlığın olduğunu söyler ve insanla-

rın hatalarını itiraf etmelerini sağladı. Bununla birlikte şamanlar güçlerini kötülük yapmak için kullanabilirlerdi. Ayrıca kötü şamanlarla ayı ruhları arasına özel bir ilişki vardı. Balıkçı şöyle yazıyordu: “Hayatta kalmak için düzenli olarak hayvan öldürmek zorunda olan Netsilikler ortada dolaşan hayvan ruhlarından sürekli korkarak yaşıyorlardı. Sonuç olarak, toplumun yaşaması için çok gerekli olan besin, bir kötülük kaynağına dönüşmüştü.” Bu yüzden Netsilikler, ülkelerinde birtakım tuhaf varlıkların yaşadığına inanır olmuşlardı. Bunlardan biri de *Nanorluk* diye isimlendirilen dev ayılardı. Netsilik efsanesine göre, *Nanorluk*’un çeneleri o kadar büyüktü ki bir adamı bütün olarak yutabilirdi. İnsan etini seven bu canavar ayının talihsiz kurbanının sonu, ayının karnında boğulmaktı. Yelpazenin diğer ucunda ise Netsilikler, *Inuarugligarsuit* diye isimlendirilen bir cüce soyunun varlığına inanıyordu. İnaniş’a göre bu minyatür insanlar kopyası oldukları insanları her yönden andırıyor ve buna bağlı olarak İnuitler’in avladığı hayvanların minik örneklerini avlıyorlardı. Bu hayvanlar arasında kuzey faresinden (lemming) büyük olmayan ayılar da vardı.

BOAS’IN GÖZLEMLERİNİ YAPTIĞI zamandan beri meydana gelen değişikliklere yakından bakarsak, günümüzde İnuit bölgelerinde yaşayan kutup ayıları üzerinde birtakım karmaşık etmenlerin etkisi olduğunu görürüz. Kanadalı coğrafyacı George Wenzel yerli halkın gelir kaynaklarının kurumasından sonra kutup ayılarının ilk kez ekonomik amaçlarla kullanıldıklarını vurgular. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Grönland balinalarının popülasyonunun azalması, dişleri için mors ve denizgergadani avının çoğalmasına yol açtı. 1940’larda İnuitler daha modern ateşli silahlar elde etmeye başladılar ve Avrupalılar’la kürk ticaretinde ayıların önemi artmaya başladı. Spor için kutup ayılarının avlanması daha sonra yaygınlaştı.

1970'lerin başında ABD Deniz Memelilerini Koruma Yasası ve Kanada Kutup Ayılarını Koruma Anlaşması ile hükümetler, İnuit vatandaşlarının ekonomik geçim için ayılarından yararlanmaları gerektiğini kabul etti. Sözgelimi Vahşi Hayat Yönetim Kurulu, Nunavut halkı için yıllık avlanma kotası tanıdı. Kotanın dört yüzün biraz üzerinde olduğu 2002 yılında, çoğu yerli avcılarca olmak üzere, yalnızca üç yüz seksen beş ayı öldürüldü. Ama 69 tanesini, her bir ayı için alınan izin belgesine 30.000 Kanada Doları ödeyen yabancı avcılar vurdu. Wenzel, bu paranın ancak yarısı kadarının İnuitler'e düştüğünü, ancak bunun da avcılığın onlar için önemli bir gelir kaynağı anlamına geldiğini belirtiyor.

Bu düzenlemeler, sorumlu avcılığın yararlı amaçlara hizmet edebileceğini ve bunun İnuit kültürü üzerindeki ekonomik etkisinin ikame edilmesinin zor olduğunu gösteriyor. Şaşırtıcıdır ama İnuit halkının kutup ayısı avı için kendilerine yasal olarak verilen kotanın tamamını iyi para kanabilecekleri yabancı avcılara ayırması serbestken bu insanlar yabancıların öldüreceği ayı sayısını yalnızca kotanın dörtte biriyle sınırlamayı tercih ediyorlar. Wenzel'in yazdığı gibi, kutup ayılarını öncelikle kendileri avlamak istemeleri, İnuit halkının *nanuq*'a yüklediği kültürel önemin kutup ayılarının sağlayabileceği ekonomik getiriden kesinlikle daha önemli olduğunu gösteriyor.

Karada yaşayan en büyük etçil hayvanlar olan kutup ayılarına, dolaşısıyla da İnuit halkına karşı asıl tehdidin kaynağı, buz kaplı hayat alanlarının daralmasıdır. Küresel ısınma nedeniyle kutup ayılarının hayat alanlarının daralması, avcılardan çok daha büyük bir tehlike oluşturuyor. Her yıl ekim ile ocak ayları arasında yüzlerce kutup ayısı hareket halindedir. Tundrada zayıf geçen yaz aylarından sonra kutup ayıları büyük bir açlıkla Hudson Körfezi'nin donmasını beklerler. Körfez donunca buzların üzerinde fok aramaya başlarlar. Ama kış mevsimi gidecek daha geç geliyor, buzların çözülmesi ise daha erken başlıyor. Sonuç

olarak, soğuktan korunmalarını ve kış aylarında hayatta kalmalarını sağlayan yağ tabakasını oluşturmak için kutup aylarının beslenebilecekleri çok az zaman kalıyor. Yalnızca on beş yıl öncesine göre, ortalama olarak kutup ayıları yaklaşık doksan kilo daha az çekiyor. Erkek ayılar, tam ağırlıkları olan 315 kiloya artık nadiren ulaşabiliyorlar.

Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması için Uluslararası Birlik (UCN) isimli uluslararası örgütün bir çalışmasına göre, deniz buzunun erimesi ile aşırı avlanmanın etkileri, gelecek on yıllarda kutup ayısı popülasyonunu yüzde 30 azaltabilir. Bu artık dünyada çok az sayıda kutup ayısının kalacağı anlamına geliyor. Uzmanlar, Kanada'da yalnızca yaklaşık 15.000 ve arktik kuşakta 22.000 kutup ayısı kaldığını tahmin ediyor. Kutup ayıları, yalnızca arktik kuşaktaki duyarlı durumun değil, gezegenimizin tamamındaki ekolojik krizin bir simgesi haline gelmiştir.

Grizzly Adams ve Ben Franklin

13. BÖLÜM

Yakından da Yakın

Yetişkin aylarla insanlar arasındaki ilişkilere bakıldığında, sözgelimi kedilerle insanlar arasındaki gibi yakın bir ilişkiden söz edilemez. Bütün Fransız şair kuşakları kedilerin insanlar üzerindeki büyüleyici etkisini şiirlerinde göstermişlerdir. Kediseverler adeta birer masal kahramanıdır.

Ayı-insan ilişkisi çok daha karmaşıktır. İnsanlar, aylarla doğrudan bir ilişki kuramayacaklarından bunun yerine çoğunlukla çeşitli fetiş nesnelerle idare etmek zorundadır. Bu hayvanların ulaşılmaz olmalarına karşın, ya da bu belki de bu yüzden, modern toplum aylara yönelik birçok ilginç ve kışkırtıcı tutum sergilemiştir. Bu tutumlar artık kültür antropologları ve büyük olasılıkla psikologların üzerinde çalışabilecekleri düzeydedir.

Ama birkaç olağanüstü insan, kayda değer zorlukların üzerinden gelmiş ve aylarla yakın ilişkiler kurmuştur. Sözgelimi bunlardan biri olan bir Kuzey Amerikalı efsanevi avcı ve şovmen, hem fiziksel temas kurmak hem de avlamak için bu hayvanların peşine düşmüş, dolayısıyla bu hayvanlarla olan ilişkilerimizdeki çelişkiler kendi hayatında cisimleşmiştir. Neyse ki, bu kişinin hayatı, kısmen kendisince ve kimi zaman başkalarınca ayrıntılarıyla belgelenmiştir. Ancak bu belgelerde yazılanların güvenilirliğiyle ilgili kuşkular kesinlikle yerindedir.

Tabii ki sözünü ettiğim kişi Grizzly Adams'tır. Bu adam, birçok renkli kişilikle dolu Vahşi Batı'nın yalnız yaşayan alışılmadık ve çok gizemli kişilerden biriydi. 1812'de Massachusetts'te John Adams ismiyle

doğdu, ancak William ya da James Capen Adams isimlerini tercih etti. Erkek kardeşinin ismi de James'ti. Başkaları ona "Old Adams" ya da "Bruin Adams" derdi. Birçok tarihçi Adams'ın neden bu takma isimleri aldığını anlamak için çok kafa yormuşsa da en akla yatkın açıklama, Adams'ın böylelikle Batı'da yeni bir hayata yeni bir isimle başlamak istemiş olmasıdır.

Kaliforniya'da Altına Hücum döneminin başlangıcında, asıl işi kunduracılık olan Adams, karısını ve çocuğunu bırakarak yola düşer. Adams'ın Mexico'dan geçerek Sierra Nevada'ya ulaştığı sanılıyor. Yüksek dağlarıyla Kaliforniya'nın vahşi doğası, doğudaki memleketiyle tam bir zıtlık içindedir. Adams'ın planı, bir yandan kunduracılıkla geçimini sağlarken diğer yandan altın aramaktır, ancak altın aramayla ilgili teknik sorunlar hakkında neredeyse hiç bilgisi yoktur ve kısa süre sonra bu işten caymak zorunda kalır. Ondan sonra dağlarda bir yük arabasıyla dolaşmaya başlar. Uzun saç ve sakalı, kürk montu ve tilkikuyruğuyla süslü başlığıyla ortaya çıkan çarpıcı görüntüsüyle kim bilir insanlar üzerinde nasıl bir etki bırakıyordu. Zaten kısa bir süre içinde bir tür Sierra'lı Crusoe olup çıkar.

Massachusetts'te yaşarken ormanda kimileyin tilki, kurt ve yabanke-disi avlar. Bunları hayvanat bahçelerine satan Adams, yine bu işe başlar. Bu sefer av listesine başka hayvanları da ekler. Adams, *grizzly* ayılarını vurup etini ve postunu satmanın yanı sıra kementle yakaladığı ayıları canlı olarak hayvan dövüşü düzenleyenlere satarak daha kazançlı ama daha zor bir işe de soyunur. Hayvan dövüşü afişlerinde "Gelecek hafta, ünlü *grizzly* ayısı 'America' bir yabani boğayla dövüşecek" gibi duyurular yapıyordu.

Adams, bölgenin yerlileriyle özel bir ilişki kurar. O sıralarda hâlâ ok ve yayla avlanan bu insanlar, tam donanımlı Adams'ın yardımından memnuniyet duyarlar. Minnetlerini göstermek için Adams'a maden

arayıcılarına sattığı derileri tabaklamakta yardım ederler, kışın beslediği hayvanları beslemesi için ot toplarlar. Zamanla Adams akla gelebilecek her tür hayvanı evcilleştirip sergilemeye başlar. Bu hayvanlar arasında geyikler, kurtlar, kunduzlar, tavşanlar, vizonlar ve ayılar vardır. *Grizzly* ayılarıyla uğraşmak özellikle zordur, ama Adams'ın sevdiği bir uğraştır bu. Lady Washington ismini verdiği bir ayı yavrusu, inatçılığıyla Adams'ın kalbini kazanır: "Bu yavruya âşık olmuştum çünkü çok akıydı. Böylesine kararlı bir iradeye, dik kafalı bir mizaca, adım adım boyun eğdirmekten bir tür zevk duyuyordum."

Adams, ayıların aynı köpekler gibi insanlara eşlik edebilecek hayvanlar olabileceğine inanır ve bu hayvanları yönetmekte yavaş yavaş aldığı yolun bu inancını doğruladığı duygusuna kapılır. Hatta iddialara göre, George Washington ve Buchanan ismini verdiği iki siyah ayı yavrusu, şöminenin başında aynı battaniyenin altında Adams ile birlikte uyur. Diğer taraftan *grizzly* yavrularını evcilleştirmek zordur. Hatta Adams bile onların tehlikeli olduğuna inanır ve bu hayvanları zincire vururdu.

Görünüşe bakılırsa hayvanlarla bu kadar iç içe yaşaması Adams'ın davranışlarını da etkilemişti. Efsaneye göre, bir gün ayı postuna bürünen Adams uyuyan bir Amerikan yerlisine yaklaşır ve adam irkilerek ayağa kalkar ve dehşet içinde kalır. Adams'ın, silahına doğru uzanan yerliye tehditkar bir kükremeye karşılık vermesi üzerine ne yaptığını bilmeyen yerli her şeyini bırakıp kaçır. Ancak Adams'ın asıl ünü halka 'açık gösterileriyle' oluşur. 1853'ün ilkbaharında Mariposa'da ayılarından biriy-

le güreşir ve sekiz yüz dolar gibi kayda değer bir para kazanır. Adams'ın, on iki adamıyla birlikte kasabada düzenlediği görkemli bir geçit töreninde yer alan vahşi hayvan koleksiyonunda otuz altı at, iki katır ve çeşitli vahşi hayvanlar vardır. Bu vahşi hayvanlardan bazıları serbest bazıları y k hayvanlarına bağlıdır.

İnatçı hayvanlara saygısı olan Adams, dev gibi bir *grizzly* yakalamak için durmadan çabalar. Bu amaçla bir keresinde küçük bir kulübe büyüklüğünde "baraka tuzağı" inşa eder. Adams ve yardımcıları, barakaya yeni vurulmuş bir geyik koyar ve bir ayının gelmesini beklemek için gizlenir. En sonunda ayı göründüğünde, Adams'ın adeta dili tutulur. "yürüyen bir dağ gibiydi" diye anımsar o günü ve şöyle sürdürür sözlerini: "ve kalbim, gizlendiğimiz yeri bulacak diye k t k t atıyordu." Ama o dev hayvan barkanın önünde öylece dikilir durur. Adams, hayvanı tuzağa çekmek için her hileye başvurur, ama şeker bile işe yaramaz. Bir gece şiddetli bir kükreme sesine uyanır. En sonunda ayı tuzağa düşmüştür, ama hayvan öylesine büyük bir güçle tuzaktan çıkmak için çırpınır ki adamlar hayvan kaçacak diye korkar. Adams ayıyı taşıyacak bir demir kafes ayarlayana kadar iki ay geçer. Bu arada ayıya Samson ismini vermişlerdir.

Adams, avcılık mesleğinin sonlarına doğru yaklaştığında birkaç kez ölümden kıl payı kurtulmuştu. Bir keresinde dişi bir *grizzly* ile d v ş r ve dövüşten g bela aksayarak kurutulur. Omzundan vurur vurmaz ayı hemen saldırıya geçer. Ardından yüz yüze dövüşte en sonunda ayıyı bıçağıyla öldürerek sağ çıkar.

1855'te trenle gittiği San Francisco'da karanlık ve rutubetli bir bodrum katında hayvanlarını, hayretler içinde bıraktığı izleyicilere sergiler. Ben, Lady Washington ve Samson'un yanı sıra yedi tane siyah ayısı vardır. İzleyiciler arasında bulunan gazeteci Theodore H. Hittell'in gösteriden ne kadar çok etkilendiği yazdığı ayrıntılı haberde açıkça görülür.

Adams ve hayvanları
San Francisco caddele-
rinden geçerken.

Adams'ın sahibi olduğu herhangi bir hayvanı kadar tuhaf olduğunu; bu ünlü avcının ortanın biraz üzerinde, kaslı ve dayanıklı yapısı, keskin yüz çizgileri ve içe işleyen gözleri olduğunu anlatır. Hittell'in tahmini- ne göre Adams o sırada, kırılmış saçları ve beyaz sakalına karşın yaklaşık elli yaşlarındadır. Hittell, Adams'ın giysilerini şöyle betimler: Kenarlarda dikiş yeri boyunca püskülleri olan güderiden mont ve pantolon, bunları tamamlayan tilkikuyruğuyla süslü geyik derisi başlık ve güderi mokasenler.

Hittell'in ilgisi yalnızca Adams'ın üzerinde yoğunlaşmıyordu, aylarla ilgili konulardaki bilgi eksikliğine karşın aylara olan ilgisi de haberde kendini gösteriyordu. Lady Washington'ın Amerika'da yakalandığı gerçeğine karşın Hittell bu hayvanın, o sırada Rusya'nın bir parçası olan Alaska'dan geldiğini ileri sürer. Onun deyimiyle "Rus ayısı", "grizzly ayısı Ben Franklin" ile karşılaştırıldığında "çok vahşidir." Aslında Ben Franklin bir siyah ayıdır. Hittell'e göre, Lady Washington'ın yavrusu "hayvan topluluğunun başkanı"dır. "Yıldız" konumundaki hayvan ise "Funny Joe"dur. Açık renk postlu, iki yaşında bir grizzly olan Funny Joe, "bir maymun kadar oyunbaz ve komiktir."

1860'ta Adams, New York'a gitmek için bir gemiye biner. Artık sağlığı zayıflamıştır. Ayrıca gezi sırasında, *grizzly* ayılarından birinin Adams'a saldırdığı ve kafasındaki neredeyse iyileşmiş bir yarayı yeniden açtığı rivayet edilir. Karısı ve kızıyla bir altı ay daha yaşar ve kısa bir süreliğine şovmen P. T. Barnum ile çalışır, ama öldüğü güne kadar hep Batı'yı özler. Ölüm döşeğinde "Son altı yıldır pazar dahil her gün vaazlara katıldım" der ve sözlerini şöyle sürdürür: "Bazen yaşlı bir *grizzly* bazen de bir panter bana vaaz verdi; genellikle gök gürlemesi ve şimşek, bora, Sierra Nevada'nın ya da Kayalık Dağları'nın koyaklarında doruklarında kasırgaydı vaaz eden. Ama vaaz veren her ne olursa olsun, bana her zaman Yaratıcı'nın asıl ihtişamını öğretti ve bana Cennet-teki Şefkatli Babamız'ın ebedi ve değişmez sevgisini gösterdi."

James Capen Adams, 25 Ekim 1860'ta ölür. *Harper's Weekly* dergisi bu adamın sıra dışı hayatını şöyle yüceltiyordu: "Merakı onu, büyük kişisel riskler alarak aylar üzerinde çalışmaya itti. Ama bu alanda fevkalade başarılar kazandı: Ayları gündüzleri yük beygiri, geceleri ise bat-taniye niyetine ve her zaman eşlikçi olarak kullandı." Bu harikulade adamın Broadway'de her sabah bir pikolocu ve davulcu eşliğinde hayvanlarıyla yürüyüşe çıktığını anımsatan dergi, Adams'ın bu gözü pekli-ğinin bedelini bacak, kol, hatta kafasının bir bölümüyle ödemek olasılı-ğıyla karşı karşıya kaldığını da belirtiyordu. Ancak, Adams'ın aylara duyduğu sevgiye karşın bu hayvanların büyük bölümünün soyunun kılınmasına olan "katkısı" dile getirilmemişti.

ADAMS'IN ÖLÜMÜNDEN YAKLAŞIK yüz yıl sonra, başka bir ayrıkçı ayı sever sahneye çıkar. Daha çok Timothy Treadwell ismiyle tanınan Timothy Dexter, çağdaş dünyamızın bir ürünü olduğu kadar köklerini Grizzly Adams efsanesinde de bulmaktadır. Adams gibi Doğu Sahili'nde doğan (yaklaşık 1957'de New York – Long Island'da) Treadwell, aklı-

nın erdiği ilk günlerden beri hayvanlarla arasında yakınlık hissettiğini ileri sürüyordu. Liseden terk Treadwell, Güney Kaliforniya'ya giderek "punk rock", sörf, şiddet ve uyuşturucu dünyasına girer.

1989'da grizzly aylarını görmek niyetiyle motosikletle Alaska'ya doğru yola çıkar. St. Elias Ulusal Parkı – Wrangell'de bir tanesiyle karşılaşır. Bu ilk deneyimini daha sonra *Among Grizzlies* adlı kitabında anlatacaktır: "Benim için bu karşılaşma sanki bir aynaya bakmak gibiydi. Aynı türden olduğum bir ruhun yüzüne bakıyordum. Öldürücü bir varlıktı belki ama gerçekte benim kadar korkmuştu." Alaska'nın diğer bölgelerinde benzer deneyimler, aylarla arasında özel bir bağ olduğuna inandırır onu. Hatta bir defasında kendini, genç bir ayının kabul ettiği "insan arkadaşı" olarak görmüştü.

Kısa sürede Timothy Treadwell hayatını aylara ve onların korunmasına adan. İlginçtir –ve bu Treadwell'in hayatındaki birçok çelişkiden biridir– sık sık gittiği Katmai Ulusal Parkı'ndaki ayların soyu tükenme tehlikesi hiç yoktu. Aslında bütün parkta yaklaşık üç bin ayı yaşıyordu. Ama Treadwell ayların yanlış anlaşıldığına kesin olarak inanıyordu ve insanlarla iyi anlaşabilecek, hatta aslında onlarla arkadaş olabilecek kadar uysal yaratıklar olduğunu kanıtlamayı misyon edinmişti. Yalnızca onlara yaklaşmaya çalışmakla kalmaz Treadwell. Aylara şarkılar söyler, hatta hareketlerini ve çıkardıkları sesleri taklit etmeye kadar vardırırdı işi. Sözün kısası, isteği onlardan biri olmaktır.

1990'ların ortasından başlayarak Katmai kıyılarında daha fazla zaman harcamaya başlayan Treadwell, genellikle haziran başlarında gidip eylülün sonuna kadar orada kalmaya başlar. Yaralı bir ayının çadırının yakınlarında haftalarca uyuması ya da bir anne ayının yavrularını çadırının yakınlarında bırakması gibi olaylar onu, ayların uysal yaratıklar olduğuna inanmaya iter. Ayılar kendisini tehdit ettiğinde bunu yalnızca görmezlikten gelir ve yanında bulundurduğu biberli ayı spre-

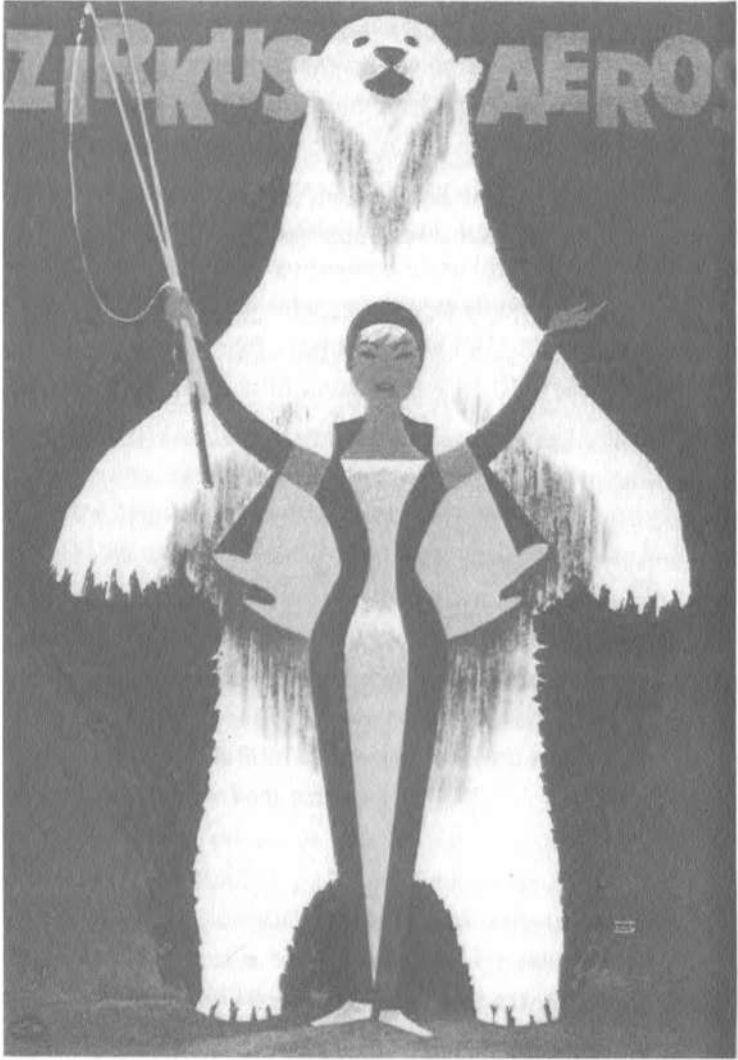
yini bir kez kullanmak zorunda kalır. Ayı araştırmacılarının ayıları güvenli bir uzaklıkta tutmak için kullandığı elektrikli çitleri kurmaz ve dahası orman korucularından gizlenmek için kampını sık fundalıkların içine saklar. Zamanla medya bu adamın öyküsüyle ilgilenmeye başlar ve belgesel ve sinema filmleri, dergi makaleleri, CBS televizyon kanalının *Late Show with David Letterman* gibi söyleşi programları için aratılan bir isim olur.

Treadwell halk arasında giderek daha fazla tanındıkça vahşi hayat uzmanları Treadwell'in yöntemlerini açıkça eleştirmeye başlar. Uzmanlar onu, ayılar üzerinde çalışmanın tehlikelerini göstere göstere yok saymakla, ayıları insanlara alıştırarak risklere maruz bırakmakla ve dolayısıyla gelecekte tehlikeli insan-ayı karşılaşma olasılığını artırmakla suçlarlar. Kimileri için, Alaska'daki on üçüncü sezonunun sonunda 5 Ekim 2003'te bir ayının Timothy Treadwell ve kız arkadaşı Amie Huguenard'ı öldürüp kısmen yemesi şaşırtıcı olmadı. Ayının saldırısından zarar görmeden kurtulan (halka açık olmayan) bir ses kaydı, Huguenard'ın tiz çığlığının tam ortasında kesiliyor. Werner Herzog'un ödüllü *Grizzly Man* isimli belgeseli Treadwell'in hayatı ve ölümünü konu alır. Belgeselde Treadwell, birkaç ayının yakınında dururken ve yumuşak, neredeyse çocuksu sesle konuşurken görülebilir.

Dört ayak üstünde yaşamaya meraklı yalnızca tuhaf bir adam diyerek bu konuyu kapatabilir miyiz? Treadwell'i yalnızca az çok rahatsız, sorumsuz ya da doğru düşünüp karar verme yetisinden mahrum olduğunu düşünerek bir kenara bırakmak kolaycı bir yaklaşımdır. Kendi hayatını korumak için gerekli sınırları gerçekten çizmekten aciz olsa da, eğer ayılarla bir yakınlığımızın olmasına yönelik güçlü bir isteği ve Treadwell'i de harekete geçiren, onlarla barışçıl bir biçimde birlikte yaşama dileğini göz ardı edersek o adamın öyküsünü kavrayamayız. Bu dilek büyük olasılıkla, ayılarla bir ilişki kurmayı başardığını anlatan bir-

çok insanla ilgili gerçekdışı bir yığın öyküyü dinleyerek oluşmuştur. İnsanların karmaşık dünyası ona çok az çekici gelmiş gibi görünüyorsa da biraz ün ve para kazanma isteğinin yanı sıra ayıların kurtuluşunun yalnızca ona bağlı olduğuna ilişkin inanç da bir rol oynamış olabilir.

Ayrıca, genellikle sınırda yaşayan insanları maceralarının anlatıldığı öykülerden esinlenen birçok insanın bile özellikle uç noktaları araştırdığını anımsamalıyız. Tehlikeyle yüzleşerek yüreklilik, azim ya da empati ne gerekiyorsa onunla her tür engelin aşılabileceğini kanıtlamak istiyorlar. Bütün bu dürtüler ve belki birkaç tanesi daha bir araya gelerek Timothy (Treadwell) Dexter'ın, sonu ölüme varan saplantısını doğurdu.

Doğu Alman sirki Aeros'un reklam panosu.
'Ayıların Harika Baronesi" olarak tanıtılan Ursula Böttcher, 1960'larda.

14. BÖLÜM

Gösteri Ayıları

İnsanlarla ayıların etkileşime girdiği yolları düşündüğümüzde belki de ilk aklımıza gelen avcılıktır. Avcılık teknikleri giderek ilerledi, ama avcılık bir etkinlik olarak ezelden beri olageldi. Ancak avcılığın ötesinde ayıların nedenlerimizi değil ama hayal gücümüzü besleyen bütün bir etkileşimler silsilesi vardır. Ayıların yer aldığı gösteri türleri zalim, kanlı gösterilerden daha neşeli eğlence biçimlerine kadar geniş bir yelpazeye yayılıyor. Kimi zaman insanlar bu gösterilerde yıldız rolünde, kimi zaman da güvenli bir uzaklıktadırlar. İnsanlarla ayıların ortak tarihinin izini sürdükçe kaçınılmaz olarak insanların hangi yollarla ayıları gösterilere çıkardıklarını da anlamaya başlarız.

Hayvan dövüştürmek en azından Roma döneminden beri yaygındır. Tiran Caligula bir keresinde dört yüz ayıyı gladyatörlerle arenada dövüştürmüştü. Ancak Gordianus, Sezar olarak yirmi günlük iktidarında bin ayıyla bir dövüş düzenleyerek Kaligula'yı gölgede bırakmıştı. Dikizcilik ve kıyıcılıkla tüyler ürpertici bir kitle desteği sağlanıyordu.

Yüzyıllarca, özellikle İngiltere'de hayvan dövüştürmek popüler kültürün bir parçasıydı. İspanya ve Fransa'da hâlâ süren boğa güreşleri, geçmişte olanlar hakkında yalnızca bir ipucu verebilir. İngiltere'deki arenaların çevresinde yapılan kazılarda bulunan kemiklerin kanıtladığı gibi, bu gösterilerde çoğunlukla küçük boz ayılar ya da siyah ayılar kullanılıyordu. Kutup ayılarının da yer aldığı dövüşlerin yapıldığını gösteren kanıtlar da bulunmaktadır. Ancak diğerlerinden çok daha büyük yapılı ve daha güçlü hayvanlar olan kutup ayıları köpekler için daha

Roma döneminde bir ayı ve efendisi.

büyük bir tehlike oluştuyordu. 1590'a tarihlenen Londra Ayı Bahçesi'nden bir listede dokuz ayı isimleriyle belirtilmiş. Bu isimlerden bazıları Jeremy, Danyell, Tom Hunkes ve Harry of Tame. 1638'den kalan bir liste daha da uzun. O listedeki bazı isimlerse George of Cambridge, Don John, Ben Hunt ve Kate of Kent. Bu hayvanlar çok değerliydi. Bir zanaatçının bütün bir yılda kazandığından daha fazla ediyorlardı.

Dengeli bir karşılaşma olması için dövüşü düzenleyenler, ayının pençelerini ve köpek dişlerini sökerlerdi. Bundan başka, hayvanın burnuna bir halka ve ucu bir halata bağlı demirden bir boyun zinciri takılırdı. Bu halat arenanın ortasında bir direğe bağlanır ve ayının hareket alanını sınırlandırırdı. Sonra, ayının boğazını ya da burnunu yakalamaya çalışan köpekler arenaya salınırdı. Ayı bütün gücünü kullanarak köpekleri patileriyle savuşturmaya çalışırdı. Eğer köpeklerden biri ayıyı tutabilirse, köpekler galip ilan edilirdi ve bir görevli köpeğin çenelerini bir çubuk yardımıyla açarak dövüşü sonlandırırdı. Ancak ayı, köpekleri savuşturmayı başaracak olursa, bu yalnızca ilk raundu kazanmış anlamına gelirdi. Karşılaşma yeni bir küme köpeğin arenaya getirilmesiyle sürerdi. Ayının ölmesi amaç olmasa da, bu dövüş dizisinde ayının ölmesi az rastlanan bir olay değildi.

1500'lere gelindiğinde vahşi ayıların Britanya'da serbestçe dolaştıkları zamanların üzerinden geçeli yüzyıllar olmuştur, ama kârlı bir iş olan dövüşler sürmüş, diğer ülkelerden özellikle Rusya'dan hayvan ithal etmek için hiçbir çaba ve harcamadan kaçınılmamıştır. Bu tip gös-

“Panayırın Harikaları”, 1877.

terilere karşı ancak on sekizinci yüzyılın sonlarında sesler yükselmeye başlar. Dövüşlere karşı çıkanların itiraz noktası hayvanlara yapılan zulüm değil, bilakis ahlaki çöküştür. Püriten Babington Macaulay’e göre, izleyicilerin bu dövüşlerden günah derecesinde haz alıyor olmaları bu çöküntünün nedenidir. Sonunda reformcular kazanır: 1824’te İngiltere’de Hayvanlara Karşı Zalimliği Önleme Derneği kurulur ve vahşi hayvanları kapsamasa da 1835’te bir hayvan koruma yasası çıkarılır.

On dokuzuncu yüzyılda Kaliforniya’da ayılarla boğa ya da köpeklerin dövüştürülmesi en çok ilgi çeken etkinlikler arasında yer almayı sürdürdü. Bu tip karşılaşmaların Britanya egemenliği altında yaygınlaştığı Pakistan’da günümüzde de ayı dövüşü görülmektedir. Bu dövüşlerin yasaklanmasının üzerinden bir yüzyıldan fazla geçmesine karşın görgü tanıkları, bir düzine ayı ve yüzlerce bulteriyer cinsi köpeğin dahil olduğu acımasız gösteriler düzenlendiğini söylüyor. Ayrıca Nazi toplama kamplarında yaşanan dehşetlerde de ayıların kullanıldığına yönelik kanıtlar bulunuyor: Buchenwald’dan kurtulan Morris Hubert’in tanıklığına göre, her gün bir Yahudi tutsak, bir ayı çukuruna atılır ve orada

tutulan hayvan bu tutsağı paramparça ederdi. Tarih boyunca ayılar insanlığın en karanlık fantezilerini gerçekleştirmede anahtar bir rol üstlendiler. Tabii ki iradeleri dışında rol aldıkları bu fantezilerde ayıların hiçbir sorumluluğu yoktur.

TABİİ Kİ BİZİ EĞLENDİRMELERİ için ayıların şiddete bulaştırılması gerekmiyor. Zamanla insanlar hayvanlara yalnızca kendi istekleri doğrultusunda boyun eğdirmekten değil onların insan gibi davranmasını görmekten de büyük bir haz alır olmuşlardır. Bu tip gösterileri neden ilginç buluruz? Hayvanları insan davranışlarını taklit etmeye zorlamak belirgin üstünlüğümüzü dışa vurmanın ve insanlarla diğer türler arasındaki ayırıcı çizgiyi vurgulamanın bir yolu olabilir. Bununla birlikte, bu tip uygulamalar, onlarla akrabalığımızı onaylama ve göstermeye ya da temelde paylaştığımız benzerlikten dolayı duyduğumuz bilinçaltı korkumuzu yatıştırmaya hizmet edebilir. Hayvanlara haksızlık olsa da, biz insanlar kendimizi tanımlamak için her zaman onları kullandık.

BİN YILDAN FAZLA BİR SÜREDİR insanlar Avrupa'yı, izleyicilere "dans eden" ya da diğer bir deyişle numarasını gösteren hayvanlarla dolaştılar. Güneydoğu Avrupa'da bu amaçla ayıları terbiye edenler, kuyruksu maymun ve köpek eğitimlerindeki becerileriyle de ünlü Çin-geneler'di. Ayıları daha iyi yönetebilmek için burunlarına bir halka ve ağızlarını kapatmak için de bir ağızlık takarlardı. Yaygın rivayetlere göre, sorumlulukları altındaki bu hayvanlara çok saygılı davranır ve onları ataları olarak gördüklerinden yaşlanan ayıları öldürmezlerdi.

Ama ayıları şiddet kullanmadan eğitmek olanaklı mıdır gerçekten? Bunu başarmak pek olası değil aslında. Bugün artık birtakım kaynaklardan öğrendiğimize göre eğitmenler ayılara "dans etmeyi" şöyle öğre-

tiyordu: Ayılar, rahatsız edici derecede sıcak bir zemini olan bir yapıya konur ve sonra davul ve diğer çalgılar çalınırdı. Ayılar yanmamak için ayağa kalkıp bir ayaktan diğer ayağa hızla zıplarlardı. Bir kere böyle koşullandırıldıktan sonra hayvanlar kolaylıkla müzik sesiyle “dans” ettirilebiliyorlardı.

Bu uygulamalar yalnızca Avrupa’ya özgü değildi. On sekizinci yüzyıldan bir habere göre, tembel ayıların eğitilmesinin kolay olduğuna inanılırdı ve bundan dolayı işi eğlendirmek olan insanlar bu hayvanları yanlarında dolaştırırdı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, Doğu Hint Kumpanyası’nda görevli bir Britanyalı olan Thomas Williamson, eğitilmiş ayılarla ilgili şunları yazmıştı: “Ayılara dans etmesi ve işittiklerinde duruma uygun düşen onay ya da uyuşmazlık işaretleri yaptıkları sözcükler öğretilir. Birçoğu *salaam* yani saygıyla eğilme hareketinde çok beceriklidir ve o kadar ağır bir hayvanda olacağını düşündüğünüzden daha uysaldırlar.” Ancak Williamson şu uyarıda bulunmaktan da geri kalmıyordu: “Sahiplerine gösterdikleri uysallığın ortasında her nasılsa sık sık yaradılışlarını açığa vurur ve kendilerini boyun eğdirmeye yönelik bütün girişimlere direnirler. Eğitimci kimileyin onlarla güreşir, ama bu insanın ayıya galebe çalmanın ne kadar güç olduğunu destekleyemeyen bir maskaralıktan öte bir şey değil.”

On sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında gezici hayvan gösterileri bunun gibi geleneksel ayı oynatıcılığının ardından oluşur. Gösterileri düzenleyenler, bir gün öncesinden çevrede, egzotik ya da en azından tehlikeli hayvanları gösteren posterler asarak reklam yaparlardı. Kısa sürede bu düzenleyiciler, yalnızca hayvanları göstermeyip onlarla ilgili bir şeyler anlatırlarsa daha fazla izleyici çekebileceklerini anlarlar. Bu gösterilerin yıldızlarının gerçekte olduklarından daha gizemli gösterilmelerine elbette ki şaşırmamak gerekir. Sözgelimi, 1819’a gelindiğinde artık tembel ayının bir ayı türü olduğu bilinmesine

karşın bundan çok uzun zaman sonra bile daha çekici olacağı düşüncesiyle “bilinmeyen Bengal canavarı” olarak tanıtlıldılar. Buna benzer olarak 1816’dan bir ilanda efsanevi bir yaratığın duyurusu yapılıyordu: “6 ayak boyunda, yumuşak kılları olan bir siyah Afrika Bari-bal’i ya da mendebur sırtlan kırması.”

Büyük olasılıkla bu tip abartılar, Alman ilahiyatçı ve yazar C. Th. Griesinger’in 1839’da “Ümit Burnu’ndan Kuzey Amerikan kutup ayısı”nı anlattığı bir yergi metni yazmasına esin kaynağı olmuştur. Griesinger, metninde abartı-

lara şöyle alay eder: “Hayvan, 175 derecelik soğuk hava dalgası sırasında, damarlarından birini açmayı başaran gezgin Zencilerce Sibirya’nın derinliklerinden getirilip Fas imparatoruna canlı olarak sunuldu. İnini karların altında yapar. Çok soğuk olduğunda inini tezek ve kara kömür karışımıyla ısıtır. Donmuş ikramlara bayılır, bu nedenle ona ayrıca ‘ağzını şapırdatan ayı’ denir. 1812’de Rus savaşında beyninin yarısı dondu ve ne zaman çok üşüse kürkünü bedenine iki kez sarar, ama yine de zamanı gelmeden ölmez.”

Kısa bir süre sonra aylardan yalnızca izleyicilerin karşısına çıkmak ya da bir varilin üzerinde dengede durmaktan fazlası beklenir oldu. 1830’dan sonra gösteri programlarında giderek karmaşıklaşan numaralar yer almaya başlar. Aylar, saatlerce hiçbir yiyecek verilmeden gösteriye çıkarılır. Gösteri sırasında et parçaları gösterilir, ama ayıya verilmez, böylece eğitmen ayı üzerindeki gücünü gösterir. Bu hayvan gösterileri çok saygın olmasalar da, birçok hayvanat bahçesi müdürü kendi-

Bir vahşi hayvan koleksiyonu poster. Kutup ayısı sağ üstte.

lerini “Bay Vahşi Hayvan Koleksiyoncusu”nun izinde gittiğini düşünürdü. Hamburg Hayvanat Bahçesi’nin direktörü Alfred Brehm 1866’da, bu girişimcilerin hayvanat bahçesi bakıcılarının “öğretmenleri ve örnek aldığı kimseler” olduğunu yazıyordu.

Zamanının en büyük Avrupalı hayvan tüccarlarından Carl Hagenbeck’in 1866 ila 1886 arasında yaklaşık bin ayıyı satışa çıkardığı söylenir. “Merhamet ve bu hayvanların zihnine girmenin bir yolu olması gerektiğine ilişkin inanç”, şiddete başvurmayan eğitim dediği sözümona hayvan terbiyecilerinin yöntemlerini dönüştüren yeni bir yöntem önermesine yol açar. Ama sözler ve zararsız hileler, hayvanların gerçek hayatta asla yapmayacakları şeyleri yapmasını sağlar mı? Kırbaqlama, silahla ateş etmeler ve yemek vermememin gerçek işlevi nedir?

Hayvanları koruma hareketinin yükselmesi, ayı terbiyeciliği uygulamalarına sert eleştiriler getirmiştir. Bu alanda sesini yükseltenlerden biri olan hayvan hakları eylemcisi Emil Knodt, bu hayvanların durumlarının ciddiyetine dikkat çekmek için bir dansçı ayının kurgusal bir yaşamöyküsünü yazar. Knodt'un kitabının kahramanı hüznünü şöyle anlatır: "İnsanlar mutlu olduklarında dans ederler, ama ayılar dans etiklerinde

tam tersine hiç mutlu değildirler. Son beş yıldır kuzeyden güneye, doğudan batıya güneş altında bulunan bütün ülkeleri dolaştım. ... Yorulduğumda ve artık gerektiği gibi dans edemediğimde sahibim beni döver. Ekmegiimi yalnızca benim çabalarım ile kazanıyor, en azından bana karşı nazik ve iyi olmalı."

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Amerikan sirkinin emektarlarından George Conklin, aslanları yalnızca cezanın yola getireceğini, ama ayılarınsa yalnızca sözlere yanıt vereceği görüşünü savunuyordu. Ayıların kavrama gücü ve kayda değer bir öğrenme yeteneği olduğunu ileri sürüyordu. Hayvan terbiyecileri ayıları, sivri uçlu değneklerle eğitiyor, bunlarla ayıları istedikleri pozisyona getiriyorlardı. Bisiklet sürmeyi öğretirken ayıların pedala basmalarını sağlamak özellikle çok zor bir işti. Terbiyeci, ayının ayak tabanını havaya dikene kadar gıdıkladı. Duvar, tahterevalli ve gergin ip üzerinde dengede durmak ve motosiklet, bisiklet sürmek gibi numaraların hepsi "komik oyuncak ayı okulları"nın repertuarına girmişti. Jean Baptiste Pezon ve Fred Seylon gibi gözü pek sirk oyuncularını ayılarla güreş bile tutuyorlardı.

Çeşitli ayı gösterileri yirminci yüzyılda da sürdü. Artık yirminci yüzyılda gösterilere eğlenmek için kalabalık ve talepkâr bir izleyici geliyordu. Carl'ın yeğeni Willy Hagenbeck, yetmiş kutup ayısından oluşan topluluğuyla övünürdü. Willy Hagenbeck, koyun sürüsünü güder gibi bu yırtıcı hayvanları sahnede yönlendiriyordu. Bu hayvanlar “dekoratif piramitler” oluşturup her perfor-

manslarını “gülünç su kaydırağıyla” bitiriyorlardı. Willy Hagenbeck'in ünü, ayların kolun bir uzantısı olarak gördüğü kırbacını her iki elle de aynı başarıyla istediği noktaya iki buçuk santim sapmayla vurabilmesinden geliyordu. Bu terbiyecinin, el bombası adı verilen, tahtadan kabaca oyulmuş kısa ve kalın çomakları her zaman yanında hazır tuttuğunu biliyoruz. Bir ayı yaramazlık yapar yapmaz terbiyeci hayvanın ismini yüksek sesle ve sertçe haykırırdı. Aynı anda azarı desteklemek için hayvana, darbenin nereden geldiğini anlayamayacağı bir şekilde tahta sopayla vururdu. Willy Hagenbeck, hayvanların bu davranışlara karşı sabırlarını yitirdiklerinde kendisini savunmak için tahtadan büyük bir çatal kullanırdı.

1926'da Amerika'da sık sık gösterilere çıkan ve Berlin'in ünlü Wintergarten varyetesine konuk olmuş kadın terbiyeci Cate Pallenberg'in yönetimindeki ayılar, gösterilerin insanbiçimci özelliğini daha önce görülmedik düzeylere çıkarırlar: Bu ayılar paten kayar, araba sürer, sütunlar üzerinde yürür, dans eder, davul çalar, hatta kürek çekerlerdi. 1950'lerde Jack Hylton'ı Londra sirkinde Münihli Lilo Schäfer

Olağanüstü kutup ayısı gösterisi, 1900 dolayları.

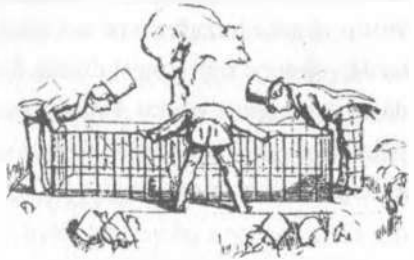
Alfred Cossmy, ayısını öperken.

gösterisinde heyecanı çok yüksek bir noktaya taşır: Bu sevimli ayı terbiyecisi, beyaz saten astarlı, mavi kürk kostümüyle buz prensesi kılığında, vahşi kutup ayılarıyla dolu bir kafese girerdi. 1960'larda Ursula Böttcher bir kutup ayısı topluluğuyla Amerika, Fransa, İspanya ve Japonya'da turneye çıkar ve kısa sürede "Ayıların Harika Baronesi" takma adını alır. Doğu Almanya'nın Leipzig şehrinden olan, boyu bir buçuk metreyi biraz geçen Böttcher, Doğu Almanya devletine çalışıyordu ve memleketine büyük bir kazançla dönmüştü. Özellikle Böttcher'in ayılara verdiği "ölüm öpücüğü" çok ünlüydü.

İrade dışı davrandığı açıkça ortada olan bu hayvanların sirk gösterilerindeki işbirliği, hayvan terbiyesini savunan kişileri bu uygulamaları haklı göstermek için harekete geçirdi. 1930'larda E. Kuckuck dans etmeyi, lastik tekerlerin içinden geçerek atlamayı ve variller üzerinde dengede durmayı "doğal" numaralar olarak sınıflandırdı ve besin gibi

ödüllerin tek başına bu hayvanların öğretilen numaraları yapmasını sağladığını ileri sürdü. Bundan yirmi yıl sonra, 1950'lerde, İsviçreli hayvan psikoloğu Heini Hediger ise, bu tip numaraları öğrenmenin hayvanların psikolojik esenliğine katkıda bulunduğunu ve onlar için bir "haz" kaynağı olduğunu savunuyordu. Hediger'e göre, hayvanat bahçelerinde tutulan hayvanlar için bu numaralar "anlamlı" etkinlikler olarak iş görebilirdi. Hediger en azından bu olumlu yargısının, ayıların doğal kaçış tepkisinin ve salıncağa çıkmasına, bir piramide tırmanmasına vb. yol açan diğer reflekslerinin zekice kullanıldığı numaralar için geçerli olduğunu belirtiyordu. Ancak Hediger, motosiklet sürmek gibi numaraların "kitsch" olduğunu belirterek kesinlikle kınıyordu.

Kendilerine iyi davranıldığı sürece kutup ayılarının yaşlandıkça zararsızlaşacağına ve itaatkâr olacağına ilişkin yaygın bir görüş vardı. Bildiğimiz kadarıyla bu inanış gerçekten de, yirminci yüzyılın ilk yarısında gösteriler yapan Hermann van Ufen'in hayvan topluluğu için geçerliydi. Rivayetlere göre bu hayvan terbiyecisi, saygıdeğer bir "dede" ayının kafesine girer, ağzından şeker almasına izin verir, onu kucaklar, hemen her tür pozisyona sokar ya da ona vururdu. Van Ufen'in özellikle, kutup ayısının koltuk şeklini oluşturacak biçimde arka ayakları üzerine oturmasından hoşlandığı, ayının dizlerine oturup başını göbeğine yasladığı belirtilir.

"Nerede bu ayı?"

Asıl soyadı Kossmeyer olan Adolf Cossmy'nin 1930'ların ortasında başına gelen trajik kaza, her ne kadar güvenilir ve "görünürde" evcil olsalar da, büyük yırtıcıları yönetmenin yine de ölümcül bir iş olabilece-

ğini gösteriyor. Gençken bütün dünyayı ayları ve aslanlarıyla dolaşan Cossmy, aylarına genellikle “çıplak” yani kırbacı ya da yabası olmadan yaklaşırdı. En sevdiği hayvan, kimi zaman ressamalara poz veren büyük bir kutup ayısıydı. Cossmy’nin her gösterinin sonunda bu aya öpücük verme gibi sıra dışı bir alışkanlığı vardı. İşe bakın ki, bu çok sevdiği ayı, hayatının son bulmasına neden olacaktır. Bir sabah, bu kutup ayısını sabun köpükleriyle yıkayıp ovalarken boş bir tenekeye takılıp düşer. Ürken hayvan, terbiyecisinin üstüne atlar ve onu öldürür.

Norveçli kaşif Roald Amundsen, Kuzey Kutbu’nun keşfinde kullanılacak kızaklara kutup aylarının sürülmesini teklif edince, hayvan terbiyecisi Reuben Castang’ın yardımıyla Carl Hagenbeck bu iş için yirmi bir kutup ayısını hazırlamaya koyulur. Belirtildiğine göre kutup aylarının kızak çekmeyi öğrenmesi dokuz hafta alır. Ama bu çarpıcı plan sonunda uygulanamaz çünkü Amundsen, Reuben Castang’ı kutup bölgelerine yolculukta kendisine eşlik etmesi için ikna edemeyince “kızak aylarını” kullanmamaya karar verir.

SİRKLER DIŞINDA HAYVANAT BAHÇELERİ, ayların sergilenmesinde en önemli “sahne” olageldi. Günümüzde hayvanat bahçeleri bizim için olağan, sıradan yerlerdir, ama herhangi bir kültürel kurum gibi hayvanat bahçeleri de karmaşık tarihsel gelişmelerin ürünleridirler. İlk gerçek hayvanat bahçeleri on dokuzuncu yüzyılın ürünü olsalar da, bu kurumların kökü, ayların çukurlarda ya da hendeklerde tutulduğu antik Roma dönemine kadar gider. Ayların tutulduğu en ünlü yerlerden biri on beşinci yüzyılın sonunda İsviçre’nin başkenti Bern’de inşa edilen ayı çukuruuydu. Hayretler içinde aşağıya bakan izleyiciler, aylara güvenli bir uzaklıkta olsalar ve her zaman bir ayıcı yanlarında hazır bulunsalar da çok geçmeden ilk kaza bir çocuğun çukura düşmesi ve iki genç ayının çocuğu hafifçe yaralamasıyla 1582’de olur. Birçok kez ayı-

lar çukurdan kaçır ve şehir sakinlerini dehşete düşürür, ama hemen ardından vurularak öldürülürler. Ölümle sonuçlanan ilk kaza 1861'de sarhoş bir Norveçli kaptanın korkuluk üzerinde takla atmaya çalışırken çukura düşmesiyle olur. Ayrıca üç insanın daha ayı çukurunda öldüğü belgelenmiştir.

1798'de Fransızlar'ın Bern işgali, şehrin ayları için dramatik sonuçlar doğurur. Çukurda yaşayan üç ayı, bakır şeritlerle güçlendirilen sandıklara "paketlenip" her biri altı atla çekilen üç vagonla Paris'e götürülür. Yorgun argın hayvanlar şehre ulaştıklarında saatlerce sandıklardan çıkmazlar. En sonunda yem olarak canlı bir ördek kullanılarak ayların Jardin des Plantes'teki hayvan topluluğuna katılması sağlanır. Bundan kısa bir süre sonra, boş ayı çukuruna Bern Cezaevi'ndeki tutuklular atılır.

On dokuzuncu yüzyılda şehir hayvanat bahçelerinde etkileyici ve genellikle lüks dekorasyonlu ayı evlerinin ortaya çıkmasıyla ayı çukurları gözden düşmeye başlar. İnsanın, bu yeni yapıların aylara yönelik genel yaklaşımın değiştiğine kanıt olarak göresi geliyor, çünkü bu yeni yerlerde izleyiciler artık daha önce olduğu gibi aylara tepeden bakmıyor, onlarla göz hizasında karşı karşıya geliyordu. Aylara daha fazla hareket etmesine ya da gözden ırak yerlere çekilmesine olanak sağlayan çevresi kapalı alanlar ilk kez on dokuzuncu yüzyılın sonunda yapıldı. Bu dönemde içinde bir havuzun ve yapay bir mağaranın bulunduğu uçurum sırtının olduğu ilk tesis New York'taki Central Park Hayvanat Bahçesi'nde kurulur ve örnek bir ayı hayat alanı olarak gösterilir. Bununla birlikte bu geliştirilmiş hayat alanları hayvanat bahçelerindeki ortak bir sorunu ortadan kaldırmamıştı: Anne ayların yavrularıyla yeterince ilgilenmemesi, daha da kötüsü onları yemesi çok sık yaşanan olaylardı. Bunun üzerine hemen bir dişi köpeğin sütannelik yapması sağlanarak yavru ayların ölmesi önleniyordu.

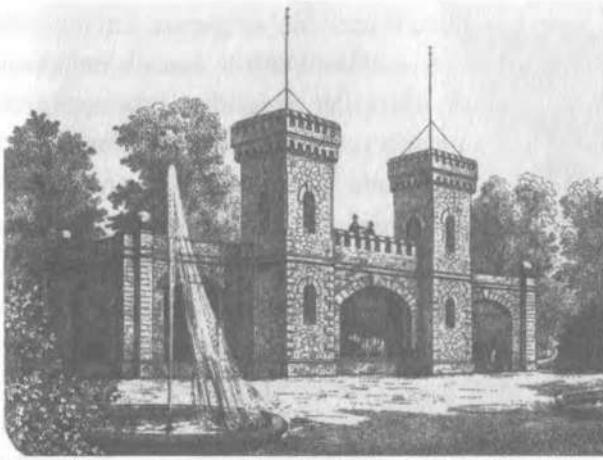

“Ayı çukurunda bir talihsizlik.”

Saksonya Seçici Prensi'nin ayı bahçesi, on yedinci yüzyıl.

Bu arada, hayvanat bahçesi ayıları birey olarak görülmeye başlanır. Genellikle bir isimleri vardır ve basın bu ayıların sağlığı ve üreme davranışlarıyla yakından ilgilidir. Bütün ayılar içinde “yıldız” konumunda olan pandalar halkın tamamının ilgisini çekmektedir. Hatta Çin Vahşi

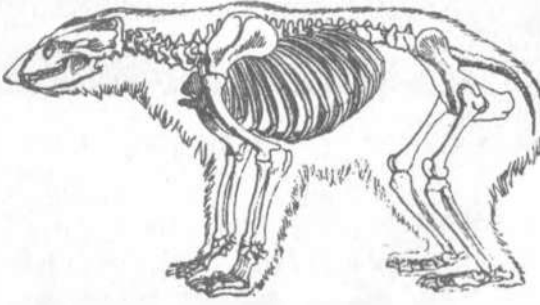

Frankfurt Hayvanat Bahçesi'ndeki ayı evi, on dokuzuncu yüzyıl sonları.

Hayatı Koruma Derneği'nin ödünç olarak gönderdiği Mei Şiang ve Tian Tian isimli dev pandaların bulunduğu, Amerika'nın başkenti Washington'daki Ulusal Hayvanat Bahçesi'nde Amerika'ya gönderilirken içine konuldukları sandıklarla birlikte, hayvanların hayranlarının gönderdikleri mektuplar bile sergilenmektedir.

HAYVANAT BAHÇELERİNİN YANI SIRA bir kurum daha üzerinde durulmayı hak ediyor. Gerçi söz konusu kurumlar olan doğa tarihi müzelerinde sergilenen ayıların, ilgi odağı olduklarını ayırımsamaları olanak dışıdır, çünkü bunlar doldurulmuş hayvanlardır. Doldurulmuş hayvan örneklerinin doğa tarihi müzelerinde gösterilmesi on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaygınlaşır ve ayılar her zaman en gözde unsurlardır. Bu müzelerdeki ayıların doğal yollardan öldüğüne, sanki Sibiry'a da soğuktan uykusunda huzur içinde öldükten sonra bulunduklarına inanmak saflık olur. Ara sıra hayvanat bahçelerinde ölen hayvanlar kulla-

nılmıştır, ama genellikle müzelerde sergilenen hayvan örnekleri özellikle bu iş için avlanmış ve öldürülmüştür. Kanada'nın kuzeyinde 1908-1912 yılları arasındaki dört yıllık gezisinde Vilhjalmur Steffansson şöyle yazıyordu: “Gri bir ayıyla karşılaştım. Onu vurmam gerekiyordu çünkü hay- van araştırmacısı onu çok istiyordu. Gezinin temel amaçlarından biri az bulunan müze parçaları elde etmektir.” Bu alanda büyük bir talep vardı. Yirminci yüzyılın sonunda Büyük Britanya ve Amerika’da 250, Fransa’da 300, Almanya’da 150 doğa tarihi müzesi bulunuyordu.

Japonya'nın Sapporo şehrindeki bir müzede “ayı ailesi,” 1930 dolayları.

İlk başlarda ayılar saman ya da pamukla dolduruluyordu, ama sonra dermoplastik denen bir işlem geliştirilir. Amaç hayvanları canlıymış gibi bir duruşla, daha ideali hareket halinde sergilemektir. Berlin'deki Zooloji Müzesi'ne girmeden önce zooloji bilgisini Doğu Avrupa ve Güney Amerika gezilerinde derinleştiren Philipp Leopold Martin, hayvan örneklerinin içinden tel geçirerek sergilenmesini sürekli eleştirir. Bunun yerine canlı hayvanların taslak resimleri üzerinde çalışır ve bunlardan hareketle hayvan bedeninin yandan görünüşünü temsil eden iki boyutlu tahtadan şekiller yaptıktan sonra ketenle sardığı tahta ve telden üç boyutlu profillerini geliştirir. Ortaya çıkan modeller camdan kutularda ya tek başına ya da çarpıcı grup düzenlemeleriyle sergilenir. Ayrıca müzelerde av ile avcıyı birlikte sergilemek de Martin'in düşüncesidir.

Sergilenen bir doldurulmuş Kodiak ayısı.

Zooloji müzelerinde yapılan son yenilikse, ziyaretçilerin orman, çöl, step ya da kutup bölgelerinde geziyor duygusu uyandırmak için yapay ışıklandırılmalı "diyorama"lardı, yani ışık oyunları ile sergilenen büyük tablolar. Kimi zaman hayvanlar, müzelerin ortasındaki açık alanlara bile yerleştiriliyordu. İnsan topluluklarındaki çekirdek aile, bu sergilerin düzenlenmesinde yaygın bir model oluşturmuştur. Baba ayı, anne ayı ve yavru ayının birlikte gösterildiği sahneler hazırlanmıştır. Görünüşte bu hoş bir manzara olsa da "Goldilocks" masalından daha gerçekçi değildir.

HAYVANLARA YÖNELİK TAVRIMIZ değiştikçe, eğlence sektöründe kullanılan hayvanlara yönelik bakışımız da değişmektedir. Artık ayı ve

diğer hayvanların kullanıldığı sirkler şiddetli bir eleştiriyile karşı karşıyadır. Birçok hayvan hakları eylemcisi, sirk aylarının tutsak canlılar ve bunların eğitimlerini hayvanlara eziyet olarak kabul etmektedir. Hayvan hakları eylemcileri, sirklerin vahşi hayvanları barındırmaya uygun yerler olmadığını savunuyor. Bu eylemciler sirk afişlerini yırtıp yerine hayvan haklarını anlatan kağıtlar yapıştırdıkları oluyor. Tartışma şöyle bir soruyu doğuruyor: Ayı, fil ve maymunların kullanıldığı sirk oyunları yasaklanmalı mı, yoksa daha sıkı düzenlemeler uygun bir çözüm olur mu? Avrupa Sirk Birliği'nin Danimarkalı başkanı Martin Hanson yasağa karşı savunusu şöyle: "Hayvanlar olmadan geleneksel sirkler ölür." Hanson ayrıca, hayvan oynatan toplulukların yıllar önce ayıları oyunlarında kullanmayı bıraktığını bildiriyor ve mevcut yasaların, hayvanların yaralanabileceği ya da acı çekebileceği şekillerde sergilenmesini yasakladığına işaret ediyor. Tabii ki, birçoğumuzun çocukluk anılarında sirk ziyareti ve orada seyrettiğimiz harikulade hayvanlar vardır. Ama aylar hakkında daha fazla bilgi edindikçe onları algılama ve onlarla ilişki biçimimiz değişmeli.

Birçok gözlemciye göre aynı biçimde, hayvanat bahçesine gitmek de birçok soruya yol açıyor. Neden hayvanat bahçesinde yaşayan birçok hayvana insan ismi verilmiştir? Ayıları hayvanat bahçesinde görerek onlar hakkında gerçekten ne öğreniyoruz? Bu hayvanların dış görünüşleri ve birkaç temel hareketleri dışında başka bir izlenim edinebiliyor muyuz gerçekten? İnsanlara bu kadar yakın yerlerde yaşamak bu hayvanların davranışlarını nasıl etkilemiş olabilir? Son zamanlarda hayvanat bahçelerine bir takım nedenlerden dolayı görmezden gelinemeyecek kadar eleştiriler getirilmiştir. Bunlardan biri, hayvanat bahçeleri, tanım gereği, orada tutulan hayvanların doğal ortamları hakkında ziyaretçilere çok az şey yansıtan yapay dünyalar yaratmasıdır. Bob Mullan ve Garry Marvin bu tezi bir adım daha ileri götürüyor: "Hayvanat bah-

çelerinde tutsak hayvanların gösterilmesi, oralarda toplanan hayvanlardan çok, o yerleri inşa eden ve içinde serbestçe dolaşan insan toplulukları hakkında daha fazla şey ortaya koyuyor.”

Hayvanat bahçelerinin tartışmalı eğitimsel değerinden daha ciddi bir sorun, oralardaki hayvanların hayat koşullarıdır. Kimi küçük hayvanlar için hayvanat bahçesinde ya da vahşi doğada yaşamanın pek bir farkı olmayabilir, ancak kutup ayısı gibi bir hayvanın hayvanat bahçesindeki hayatının ideal olduğunu söylemek pek olası değil. Belki her birimiz hayvanat bahçelerindeki hayvanların zoraki hareketlerine tanık olmuşuzdur: her gün bir ileri bir geri aynı sayıda atılan adımlar, ‘8’ şeklindeki havuzlarda sürekli yinelenen yüzüşler ya da ön patileriyle yere basarken başlarını yukarı aşağı sallamak. Bu hayvanların böyle yinelenen hareketlerden hoşlandıkları için öyle davrandıklarını söyleyemeyiz çünkü bunlar normal davranış kalıpları değil. Tersine, engellenen kaçma arzunu büyük olasılıkla bu şekilde telafi ediyorlar. Bununla birlikte, hayvanat bahçelerinin tasarımlarını düzeltmek ve çevre koşullarını iyileştirmek için kimi başarılı girişimler de oldu. Sözgelimi, San Francisco Eyalet Üniversitesi’nden Hal Markowitz, yiyeceklerini elde etmeleri için daha fazla çabalamalarını gerektiren, ayılar için daha normal ve ilgi çekici olan şeyler yapmalarına olanak sağlayan karmaşık donanım parçaları inşa etti.

Kutup ayısının vahşi doğadaki davranışlarını bir düşünün: *Ursus maritimus* koştuğunda kolaylıkla saatte yirmi beş mil hıza kadar ulaşabilir. Kutup ayıları belirli bir bölgeye bağlı kalmadan, Kuzey Kutbu buz örtüsünün kışın güney, yazın kuzey kenarında sürekli hareket halinde dir. Bir ayı için günde 50 mil yol almak sıra dışı bir iş değildir. Dolayısıyla kimi davranışsal bilim insanı kutup ayılarının hayvanat bahçelerine kapatılmasına karşıdır. Çünkü tutsaklık stres, asabiyet ve yavrularını ihmal etmek gibi davranışsal değişimlere yol açar. Davranışsal biyolog

Georgia Mason’a göre, bir hayvanın doğal alanı ile o hayvanın hayvanat bahçelerindeki yavruların ölüm oranı arasında bir korelasyon var. Bir dizi çalışmalarda Mason, vahşi doğadaki en küçük kutup ayısı alanının, hayvanat bahçesinde tutuldukları ortalama bir kapalı alandan hâlâ bir milyon kat büyük olduğunu hesaplar. Ayıları olan hayvanat bahçeleri, bu aykırılıklara karşın soyu tükenmekte olan türlerin varlığını sürdürmesine yardımcı olduklarını ya da ayıların vahşi doğada alanlarının o kadar geniş olmasının avlayabilecekleri hayvanların kıt olmasından kaynaklandığını ileri sürüyor.

UZUN MESAFELİ YOLCULUKLARIN daha kolay ve daha ucuza yapılabilmesi, bugün artık ayıları hayvanat bahçelerinde görmekle yetinmek zorunda olmadığımızı, onları doğal ortamlarında gözlemleyebileceğimiz anlamına geliyor. Bu alanda büyük bir iş alanı almış başını gidiyor. Arabalardan ya da uçaklardan “ayı izlemek” son derece gözde ve bu bir kazan-kazan durumuna işaret ediyor gibi görünüyor: Hayvanların yapay bir ortama kapatılmadan yapılabilen bu iş, ayıların korunması için halk desteğinin artmasını yarayabilir. Ancak ayıları vahşi doğada gözlemlemek de birçok sorunu yanında getiriyor. Uluslararası Ayı Araştırmaları ve Yönetimi Derneği (IBA), meraklı turistlerin bakışlarının ayıları rahatsız ettiğini ve hatta ayıların davranışlarını hemen anlaşılmayan ama olumsuz yönde değiştirdiğine işaret ediyor. İnsanların ve içinde bulundukları araçların varlığı, ayıların sevdikleri bölgeleri terk etmesine yol açabiliyor ve yuvalarından normalden erken çıkmaya zorlayabiliyor. Bu da dişi ayıların yavrularından erken ayrılmasına ve bu hayvanların aşırı tetikte olmalarına neden olabiliyor. Bütün bunların ayıların hayatta kalma, üreme başarısı ve sayılarının korunması gibi konularda sonuçları olduğu muhakkak. İnsanların, hayvanların hayat alanlarına herhangi bir müdahalesinin, ayılara yardım etmek isteyen

araştırmacılar dahil, olumsuz etkileri olacağını unutmamalıyız. Dolayısıyla bu tip hareketlerin her zaman eksisini artısını hesaplamak gereklidir. Televizyon programlarında, aylara çok yaklaşan insanları izlemek, bu hayvanlara o kadar yaklaşmanın güvenli olduğu gibi bir izlenim uyandırabilir ve izleyenleri aynısını yapmaya özendirebilir. Bu nedenle İBA, insanlarla ayların konu olduğu haberleri yapan gazetecileri, medyanın halkın algısını etkileyebildiğini unutmamaları gerektiğini ve vahşi doğa ile ilgili makamların bilgisine başvurmaları gerektiği konusunda uyarıyor.

Shirley Temple ve sevgili oyuncak ayısı.

15. BÖLÜM

Masallar ve Oyuncaklar

On dokuzuncu yüzyılda Avrupalılar'ın çoğunun ayılarla ilgili bildiği her şeyin kaynağı eski masallar ve fabllardı. Bu anlatıların ortaya koyduğu ayı imgelerinin gerçek ayılarla çok az ortak yanı olsa da insanların ayılarla ilgili düşüncelerini biçimlendirmiştir. Büyük olasılıkla çoğu Yunan yazar Ezop'tan kaynaklanan fabllar, kahramanları çocuklukla hayvanlardan seçilen, sonunda ahlaki bir ders vermek amacı olan genellikle manzum öykülerdir. Bu öykülerde, ayı Bruin genellikle zeki ve düzenbaz tilkiyle birlikte anlatılır, enayi ve saf rolündedir. Sözelimi bir öyküde, tilki Reynard buzda delik açarak balık tutmak için bir ayıyı kandırır. Zavallı ayı, hemen donarak buza yapışır ve kurtulmaya çalışırken kuyruğunu yitirir. Ayıların kuyruğunun kısa olmasının nedeni genellikle bu fabl ile anlatılır.

Aylar, iyi bilinen ayı ve bahçıvan fablında ahmak bir tip olarak çizilir. Yalnız yaşayan bir bahçıvan kendine dost ararken cana yakın bir ayıyla karşılaşır ve onun koruyucusu olur. Bir öğleden sonra bahçıvan uykuya dalar ve sadık ayı, sinekleri bahçıvanın yüzünden uzak tutmak için uyumaz. Sineklerden biri inatçı çıkar ve ayı onu büyük bir taşla ezmeye karar verir. Sonunda bahçıvanın iki ön dişini kırar. Çoğu fabllarda olduğu gibi bu da bize değerli bir ders öğretir: Akıllı düşman, aptal dosttan iyidir. Rönesans döneminde, Jean de La Fontaine (1621-1695) gibi yazarlar bu tip antik öyküleri yeniden ele alarak enfes edebi öyküler yazdılar. Böylece fabllarda çizilen ayı imgesi sonraki kuşakların bu hayvanlara olan tutumlarını etkilemeyi sürdürdü.

Avı ve bahçıvan

Günümüzde fabllardan daha iyi bildiğimiz masallar, insanların ayıları görüş biçiminde bir değişimi ortaya koyar. On dokuzuncu yüzyılda Grimm kardeşlerin derlediği masallardan “Kar Beyaz ile Kırmızı Gül”de dul bir kadın, evinin yakınında geçen bir ayıyı ateşin yanında ısınması için evine davet eder. Ayı evde bütün kış kalır ve dul kadının güzel kızları Kar Beyaz ve Kırmızı Gül’ü kötü cüceden kurtarır. Kötü cüceyi öldürür öldürmez ayı yakışıklı bir prens dönüşür. Sağlam yapılı ve çekici kurtarıcı, cücenin ona büyü yaptığını anlatır ve Kar Beyaz ile evlenir. Kırmızı Gül’e gelince, o da masalın sonunda ortaya çıkar ve prensin kardeşiyle evlenir.

Masalın böyle bitmesi, ayıları değerlendiriş biçimimizde bir devrimi gösterir: Masaldaki çözüm bölümü yalnızca türler arasındaki kadim kültürel bağı çağrıştırmakla kalmaz ayrıca gelecek on yıllarda ayıların nasıl algılanacağı konusunda derin bir değişimin habercisi olur ve bu değişime eşlik eder. Yeni tutumun, ayıların yeryüzünün geniş alanlarında silindiğinin ayırımına varılması, bunun ayıları tehlike altında ve değerli hayvanlar durumuna getirmesiyle ilgisi olabilir. İnsanın bu masalı, insanlarla ayılar arasında daha derin bir bağlantıyı yeniden kurma özleminin simgesi olarak okuyası geliyor. On dokuzuncu yüzyılda yayımlanan diğer çocuk kitaplarında, zaman zaman yalnız ve düşünceli olarak betimlenseler de ayılar çeşitli insan rollerinde, hatta öğretmen ya da ormanın kralı olarak karşımıza çıkar. Ayılara insan karakterleri yüklenmiş olduğundan hemen her masalda ayıların dik yürüyen canlılar olarak gösterilmesi şaşırtıcı değil.

1894'te ayı *Balo* sahne alır. Rudyard Kipling'in *Cangıl Kitabı*'nda geçen bu ünlü ayı, kaplan Sirhan'ın kaçırdığı ve ormanda bıraktığı Maugli ile arkadaş olur. Balo'nun ve kara panter Bagera'nın yardımıyla, Maugli tehlikeli ormanda rüştünü kanıtlar. Kipling'in babasının hazırladığı Balo'nun resimleri, gerçek yaşamdaki aylara çok benzer. Birçoğumuzun 1967 yılında vizyona girmiş Walt Disney animasyon filminden de bildiği gibi Balo'nun karakteri, bu az çok gerçekçi başlangıçtan daha ileri bir düzeye taşındı: beceriksizdir ve çok zeki değildir, ama olayları öldüğü gibi kabullenen yumuşak başlı ve hiçbir şeyin kendisini üzmesine izin vermeyen biridir.

Ormanın kralı ayı.
Franz Wiedemann'ın
çocuk kitabından, 1884.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda ayılar ortalığı kırıp geçiriyordu: İçi doldurulmuş ayılar puro dağıtıyor ya da ellerinde kullanılmaya hazır küllük tutuyorlardı, gerçek boyutlarda tahtadan ya da metalden ayı figürleri şapka askısı olarak kullanılıyor ve ayı postları, üzerlerinde güzellerin sere serpe uzandığı egzotik kilim görevi görüyordu. Kimi zaman pençelerin de korunduğu ayı postları hantal, çok çirkin "ayı sandalyeleri"ni kaplamak için kullanılıyordu. Yüzyılın sonunda ayılar, ressamların kullandığı popüler bir motiftir. 1903 yılından bir resimde, ayı çukurunun başında duran iki kadını çukurdaki ayıya gül yaprakları atarken gösterir. Münih'te ressam Leo Putz'un "Bacchanale" adlı eseri Münih Resim Sergisi'nde bir skandala yol açmıştı. Resimde çıplak kadınlar bir kutup ve ayısı ve boz ayının yanı sıra bir kara panter, bir leopar ve bir aslanla "güreşirken" gösteriliyordu. İlginçtir, ahlak savun-

Münzevi bir ayı

cuları uçarı kadınların betimlenmesine karşı çıkarken insanlarla hayvanlar arasındaki erotizm imalarıyla ilgili bir şey dememişlerdir. Bir başka Putz resminde, aynı tema ama daha az açık saçıklık vardır. Bu resimde maskeli bir kadın bir ayıyla dans ederken gösterilir.

Ayrıca oyuncakçılık sanayisinde de küçük devrimler oluyordu. Çoğunlukla Fransa'da üretilen, kürk ya da deriyle kaplanan mekanik ayılar 1880'lerden beri piyasadaydı. Yüzyılın başında bunlar ve benzeri diğer oyuncaklar muazzam bir karmaşıklık düzeyine ulaşmıştı. 1904 yılına ait bir

kitapta, Paul Hildebrandt bu otomat oyuncaklardan bazılarını betimlemişti. Bunlardan bazıları daireler çizerek dönen, kafasını bir o yana bir bu yana sallayan sevimli yavru köpekler, dans eden, hatta içki ve sigara içen, kükreyen ve el kol hareketleri yapan aylardı. Hildebrandt'ın

Maugli ve Ayı Balo.

anlattığı en dikkat çekici oyuncaklardan biri, günümüzdeki birçok oyuncakı gölgede bırakabilecek oyuncak bebek evi benzeri bir çamaşırhaneydi. Yedi tane beyaz kedi, istenmeyen bir misafir gelene kadar, müzik kutusu eşliğinde çamaşır yıkıyor, su kaynatıyor, çamaşırları duruluyor ve temizliyordu. Hildebrant şöyle sürdürüyordu oyuncakı betimlemeyi: “Sonra –ne korkunç!– kapı açılır ve baca temizleyicisi kılığında bir ayı görünürdü. Ama zeki bir kedi kapıyı yeniden kapatırdı ve canavar dışarıda durmak zorunda kalırdı.”

*Ayıyla Dans, Leo Putz
(1869-1940).*

Ayıların bu tehlikesiz, sevimli oyuncaklar aracılığıyla algılanma noktasına gelmesi için, önce onların ormanlardan yok olması gerektiği izleniminden sakınmak kolay değil. Ama bu algı, oyuncak üreticisi Margarete Steiff'ın yeğeni Richard Steiff'ın “PB55” koduyla kabarık tiftik yününden kürkle kaplı bir oyuncak ayı tasarlamasıyla birçok insanın çocukluğunun silinmez anılarının bir parçası olur. Bir kulağında adı yazılı düğme olan, çok sevilen oyuncak ayıları günümüzde hâlâ satan Steiff şirketi, bu yeni oyuncakı 1903 baharında Leipzig Oyuncak Fuarı'nda sergiler. İlk başlarda oyuncakla ilgi çoktur, ama sonra New Yorklu işadamı Hermann Berg üç bin oyuncaklık bir sipariş verir. Aynı yıl on iki bin oyuncak ayı daha satılır. Toptancı şirket Borgfeldt & Co. için oyuncak satın alan Berg'in PB55 ile ilgilenmesinin iyi bir sebebi vardır. Berg, altı ay kadar önce 16 Kasım 1902'de Amerika'da “teddy bear”ın doğuşuna tanık olmuştur. O çok önemli günde *Washington Post* gazetesi, Brooklyn'de mağaza sahibi olan Rose ve Morris Michtom'a yeni bir

“Bu ayıyı vurma!”

ürün yaratmada esin kaynağı olan bir karikatür yayımlar. Karikatürde, tutkulu bir avcı olan Başkan Theodore Roosevelt, küçük bir ayıyı tutan ikinci bir avcıyla birlikte görülür. Roosevelt, böylesi savunmasız bir yaratığı öldürürse çocuklarının yüzüne bakamayacağını söyleyerek ayıya ateş etmeyi reddeder.

Aynı gün Michtom çifti, bezden bir oyuncak ayı yapar, içini talaşla doldurur ve çizme düğmelerini de göz niyetine kullanır. Küçük bir levhaya “Teddy’nin Ayısı” diye yazar ve gazeteden kestikleri haberle birlikte vitrine koyarlar. Anlatılanlara göre, kısa bir sürede on iki kişi oyuncak ayıyı satın almak ister. Çift ayrıca, oyuncağa “Teddy” isminin verilmesini kabul eden Roosevelt’e de bir oyuncak ayı gönderir. Michtom çiftinin fikrini kısa sürede diğer oyuncakçılar da kopyalar, ama Teddy, yaratıcılarına çok iyi para kazandırır. Daha sonra, 1970’lere kadar Michtom ailesine ait olan Ideal Novelty and Toy Company adlı şirketi kurarlar.

Avcı Theodore Roosevelt

İlk doldurulmuş oyuncak ayılar, hayvanlar alemindeki gerçek karşılıklarına görece çok benziyorlardı, ama geçen yüzyılda bu tip oyuncaklar giderek asıllarına daha az benzer oldular. Yüzleri düzleşti, gözleri büyüdü ve bacakları kısaldı. Artık genellikle kürkleri pembe ve süt mavisi renginde ve şiş göbek biçiminde yapılırlar oldular. İnsanlar ayıları ancak bu biçimde severler: İngiliz romancı Evelyn Waugh’un *Brideshead*’e

Son Gidiş adlı romanının kahramanı Sebastian Flyte'ın, yolcu koltuğunda "Aloysius" isimli oyuncak ayısıyla İngiltere'nin kırlarında arabasıyla gitmesi gibi kucağımıza alıp okşayabileceğimiz ya da yanımızda dolaştırabileceğimiz tehlikesiz arkadaşlar olarak. Çoğu insan için olmasa da birçok insan için, her ne kadar zararsız ve denetimi kolay biçimde de olsa, ayılar çocukluklarında ilk ayırımsadıkları hayvanlar arasındadır. Oyuncak ayı dalgası kısa zamanda insansı ayıların kahramanı oldukları kitaplar ve çizgi dizilerin başlamasına yol açar. Ayı Rupert, Winnie the Pooh, Ayı Berenstain Ailesi ve Ayı Yogi bunlardan birkaçıdır.

Ama her şeyden önce, oyuncak ayılar neden bu kadar çok tutuluyor ve neden bu kadar çok yaygın? Sergius Golowin, oyuncak ayıların "çağdaş mitolojide her yaştan çocuğun simgesi" olma yolunda olduklarını yazmıştı. Ayı yavrularının yüzleri ve bunlara dayanan oyuncak ayı tasarımları, ünlü etoloji uzmanı Konrad Lorenz'in 1940'larda tanımladığı modele tam olarak karşılık gelmektedir. Lorenz, küçük çocukların tipik yüz özelliklerinin insanlarda korumacı bir reflekse neden olduğunu ileri sürmüştü. Lorenz'e göre biyolojik bakış açısından bu, türün hayatta kalmasını sağlamaya yardımcı olan bir tepkidir. Bu kuram yirminci yüzyılın başındaki oyuncak üreticilerince tabii ki bilinmiyordu, ama küçük ve ucu hafifçe kalkık burunlu, tombul yanaklı, küçük kulaklı ve sevimli, yuvarlak bir bedeni olan dişsiz, ufacık oyuncak ayıların, insanların sempatisini uyandıran ve onları satın almaya güdüleyen bütün özellikleri barındırdığını sezmişlerdi. Yetişkinler için oyuncak ayılar çocukluğa dönmenin bir aracı olabiliyor. Sevgiliye oyuncak ayı hediye etmenin romantik çağrışımları bile vardır. Golowin de bu tip bir hediye verilmesini, yaklaşan bir nişanın evliliğin ya da ortaklığın işareti olarak sınıflandırmıştı.

Fransız kültür antropoloğu Jean-Dominique Lajoux ise, oyuncak ayıları çok eski bir geleneğin devamı olarak görüyor. Geçmişte, gerçek ayı kürkünden ya da pençesinden bir parça, küçük çocukların yataklarına tılsım ya da fetiş olarak asılırdı. (Kimi zaman tavşan ayağı da bu görevi görürdü. Tavşan ayağı günümüzde de nazarlık olarak kullanılıyor.) Çünkü ayının kalın kürkü, erkeğin cinsel organlarını örter ve çünkü ayıların et yemesi şart değildir, zararsız görünebilirler; bu son neden, günümüzde oyuncak olarak çok tutulmalarına katkıda bulunmuş da olabilir. En azından yüzeysel olarak o kadar da hayvansı görünmeyen bir hayvan kendi amaçlarımıza kolayca uyarlanabilir. Ama ayılar, yetişkin insanların eğlence arayışlarında da iz bırakmış hayvanlardır. Yirminci yüzyılın başında çok moda olan bir dizi yeni Amerikan salon dansları arasında, eski toplumsal dans biçimlerinin katı kurallarını terk edip “fox trot” (tilki yürüyüşü) ve “bunny hug” (tavşan kucaklaması) adlı biçimlerin yanı sıra “grizzly ayısı” gibi yeni dans biçimleri vardı. Grizzly ayı dansında kadın, partnerinin bedenine kendisini sıkıca sarardı. Bu dans, birçok ahlak savunucusunun büyük protestolarına neden olmuş ve birçok salonun hemen kapatılmasına yol açmıştır.

Amerika'nın sınır bölgesinde ayıyla karşılaşma.
Wild West Weekly dergisinden, New York, 25 Eylül 1908.

16. BÖLÜM

Ayı Paranoyası

Çoğu değilse de birçok insan artık günümüzde ayılarla birlikte yaşamının ne anlama geldiğini bilmiyor. Bir ayı insanlar için risk oluşturduğunda, ayının varlığı ya genellikle insan hayatına ve mala mülke karşı tehdit ya da sansasyon olarak (ya da her ikisi birlikte) yorumlanır. Özellikle kalabalık nüfuslu, ileri derecede gelişmiş bölgelerde insanlar, aralarına düşen bir aya, “ayı paranoyasına” varacak derecede us dışı bir korkuyla tepki veriyorlar. Buna en çarpıcı örnek Japonya... Dolu bir otobüsün sürücüsü, yolda bir ayı gördüğünde hem insanlara hem de hayvana zarar gelmesin diye normalde frene basmasını bekleriz. Ama 1958 Mayıs’ında Furanoço yakınlarında olma bundan çok farklı bir şey olur: Sürücü gaza bastı, dahası yolcular gaza basması için sürücüyü teşvik etti. Bu nedenle zavallı ayı uçurumdan aşağı ölümüne atlamaya itildi.

Münferit bir trajedi mi acaba bu? Ne yazık ki hayır: Japon tarihine bakıldığında, Japon kültüründe hayvanlar, acımasızca avlanması gereken canavarlar olarak görülür. Ama bu madalyonun yalnızca bir yönü... İngiliz kültür antropoloğu John Knight’ın bu hayvana karşı Japonların yaklaşımını araştırdığı geniş çaplı araştırmasında saptadığı gibi, aynı zamanda Japonya’da ayı, “hayvanların kralı” ya da “ormanların hakimi” olarak şereflendirilir. Bu ülkede ayı “korkunç kötü ruh” (*kyôfu no oni*) ve “hırsız” (*dorobô*) olarak bilinir, ama aynı zamanda “dağ adamı” (*yamaotoko*), “dağlı amca” (*yamaoyaci*) ve “Bay Ayı” (*kumaçan*) gibi daha sevecen takma isimleri de vardır. Erkeklerle verilen Kumaîçi,

Kumaci ya da Kumao gibi ön isimler “ayı” ismini karşılayan karakteri bile içerir. Ayrıca geleneğe göre, şimdilerde turistlerin sıklıkla gittiği dağ kaplıcalarından birkaçını bulanlar ayılardı.

Ayının Japonya’daki şeytansı imgesi tamamen temelsiz değildir. Hokkaido adasında 1915’te çok korkunç bir olay meydana gelir. Yaklaşık 350 kg. ağırlığında bir ayı Tomomae kasabasına girer ve iki gün içinde yedi kişiyi öldürür ve üç ya da daha fazla kişiyi de ciddi biçimde yaralar. Avcılar ayıyı vurduktan sonra, başarılarını askeri bir zafer gibi kutlamışlardır. Bu olayın üzerinden elli yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra 1966’da ada da yeni birayı paniği yaşanır. 260 kişinin eşlik ettiği 148 avcıdan oluşan bir ordu, elli araç, beş motorlu kızak ve dört helikopterle peşine düştükleri ayılardan toplam otuz dokuz tanesi öldürürler.

Knight’a göre, son birkaç on yılda ayılar Japonya’nın kalabalık nüfuslu bölgelerine üst üste birçok kez girmişlerdi. Meyve plantasyonlarını talan etmişler ve ölmüş kişiler için mezarlıklara bırakılan sunuları yemişlerdi. Hatta pencereleri parçalayarak evlere dalmışlardı. Anlatılanlara göre bir Japon ev hanımı, bir ayıyı oturma odasında televizyonun karşısına kurulmuş halde bulmuş. Ayıların sık görüldüğü yerlerde yaşayanlar bu hayvanları, bekçi köpekleri, ayı “korkuluğu” niyetine yapılan modeller ya da kötü kokulu kimyasal maddelerle uzakta tutuyorlar. Dört mevsim yeşil çiftlikler kurmak için orman açmaya hâlâ devam edilmesi ve golf sahaları ve kayak bölgelerinin ayıların hayat alanlarına durmadan tecavüz etmesi nedeniyle durum daha iyiye gitmeyecektir.

Ama yine de bir umut ışığı var: Japon biyologlar, ayıların varlığı doğanın genel sağlığının bir göstergesi olduğundan dolayı bu hayvanların korunması gerektiği uyarısında bulunuyorlar. Günümüzde birkaç sivil toplum kuruluşu Hokkaido’daki boz ayılar üzerine eğiliyor. Sözgelimi Boz ayı Derneği üyeleri, ayıları korumak gerektiğine ilişkin kamu bilin-

ci oluşturmak için her yıl bir forum düzenlemekle kalmıyor, insanlarla ayıların ani karşılaşmalarını önlemek için elektrikli çitler kuruyor, ayılara karşı dayanıklı çöp bidonları yerleştiriyor ve yol boyu çalıları temizliyorlar ve çocuklar için eğitim amaçlı videolar hazırlıyorlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nin doğusunda uzun zamandır bulunmayan siyah ayılar yeniden görülmeye başlandı. Sözelimi, New Jersey'de 1970'lerde yüze kadar düşen ayı sayısı, 2003'e geldiğinde yaklaşık bin beş yüze ulaştı. Aynı zamanda, 1950 ile 2000 arasında eyaletin nüfusu yaklaşık olarak ikiye katlanarak 8.4 milyona yükseldi. Artık, potansiyel olarak büyük bir tehlike oluşturan hayvanlara yakın yaşamaya alışkın olmayan büyük bir insan topluluğu New Jersey'i, besin miktarının her yıl değiştiği, büyük oranda küçültülmüş, parçalanmış hayat alanlarında yaşayan ayılarla paylaşıyor.

Bu eyalette ayılar önceden kuzey ve orta bölgelerde ormanlık alanlarda yaşarken, hayat alanları düzenli olarak güney ve doğu yönlerinde genişledi. Dolayısıyla siyah ayılar, kalabalık insan nüfusunun olduğu bölgelerde daha sıklıkla görülebiliyorlar. Bu durum, parçalanmış çöpler, devrilmiş kuşyemlikleri gibi küçük sıkıntılardan, ayıların evlere girip insanlara saldırmaları gibi gerçekten kaygı kaynağı olan ciddi olaylara kadar sonuçlar doğurabiliyor. Eyalet makamları, yerel ve federal makamlar ayılarla, "tuzakla-yakala ve serbest bırak" programları, sınırlı av ile plastik mermiler ve köpeklerle ayıları uzaklaştırma çabalarıyla mücadele ediyorlar. Bununla birlikte av, en etkili araç olmayabilir. İnsanlarla ayıların karşılaşmalarından doğan olaylar, vahşi doğadan çok insanların yaşadıkları yerlerde, daha doğrusu ateşli silahları kullanmanın ne önerildiği ne de izin verildiği yerlerde meydana geliyor. Böylesi bir durum ahlaki kaygılara da yol açıyor. Humane Society of the United States bu konuyu şöyle açıklıyor: "İnsan-ayıl çatışmalarını azaltmak için ayı avlamak, suçu azaltmak için bir insan kalabalığına ateş etmeye

benzer.” Neyse ki, başka seçenekler de var. Sağduyu bu seçeneklerin anlaşılmasında ve uygulanmasında büyük bir rol oynuyor: Besin ve çöpler ayların ulaşamayacağı bir şekilde saklanıyor. Tarım bölgelerinde elektrikli çitlerin kullanılması aylarla insanları birbirinden uzak tutmakta çok etkili oluyor. İmmuno-kontrasepsiyon [bağışıklı sisteminin gebelikten korunmaya yönelik olarak aktive edilmesi] yani ayların üremelerinin denetim altına alınması da ayı popülasyonunun yönetilebilir düzeylerde kalmasına yardımcı olabilir.

Kendi ülkem Almanya, günümüzün ayı paranoyasına en iyi örneklerden biri. 171 yıldır ilk kez 2006’da birkaç ay boyunca Bavyera dağlarında bir ayı serbestçe gezindi. Hemen “Bruno” ismi takılan ayı görülmeden önce, bölgede aylar yalnızca yerel efsanelerde ya da köy çeşmelerini süsleyen figürlerde, birkaç eski ailenin armasında yaşıyordu.

Bruno, Almanya’ya İtalyan Alpleri’nden gelmişti. 1999-2002 arasında vahşi doğa koruyucuları Slovenya’dan getirdikleri on ayıyı bu bölgede serbest bırakmışlardı. O dönemden beri bu aylar, aralarında Bruno’nun da bulunduğu en az 11 yavru doğurdu. Bu genç ayı, daha anayurdu İtalya’dayken tavuk kümesleri ve arı kovanlarını parçalayarak, tavşan ve koyunlara saldırarak kendine bir isim edinmişti. Bir keresinde uzmanlar, zarar verdiği bir bölgeye dönmemesi için Bruno’ya plastik mermilerle ateş etmişlerdi. Resmi ismiyle “JJ1” (anne ve babasının isimleri Jose ve Jurka’nın baş harflerinden) ya da takma adıyla Bruno insanlardan çok az korkuyordu. Sürekli insan topluluklarına yakın bölgelere giriyordu. Bavyera’da ve komşu Avusturya ile sınır bölgesinde dolaştığı yerlerde ardında geyik, koyun ve keçi leşleri bırakıyordu. Ayıyı canlı yakalamak için Finlandiya’dan uzmanlar getirildi. Bu uzman grubu ve köpekleri sıcaklara dayanamayıp bitkin düştüler ve birkaç gün sonra çekildiler. Ardından bu “öncü” ayının vurulması için hükümetin av mevsimi ilan etmesini talep eden sesler yükselmeye başladı.

Ara sıra bir an için görülüp kaybolan Bruno, sanki hem her yer de hem de hiçbir yerdeydi. Bir hayalet misali bir görünüyordu bir yok oluyordu. Bruno'yu bir kamyoncu bir otoban refüjüne tırmanırken, üç dağ bisikletçisi ise bir göl kenarında gördüğünü söylüyordu. Bir hayvan terbiyecisi, Bruno'yu bir tuzağa çekmek için kızışmış dişi bir ayı kullanmayı öneriyordu. Ancak bu plan, Bruno henüz cinsel yönden olgunlaşmadığı için işe yaramazdı. Politikacılar, bu alışılmışın dışındaki davranışından dolayı Bruno'nun insanlara karşı kolaylıkla bir tehlike haline gelmesinden kaygılanıyorlardı. Artık Bruno'ya "sorunlu ayı" yaftası yapıştırılmıştı. Halkın tepkisi ise tedirginlik yansıtıyordu: İnsanlar, Bruno'nun öyküsünden dolayı duygulansalar ve ayıyla ilgili şakalar yapsalar da aynı zamanda korkuyorlardı. Böylece Bruno yaz mevsiminin yıldızı haline geldi. Deneyimli avcılar, polisler göreve çağrıldı.

En sonunda yetkili bir avcı ayıyı öldürdü. Ayının öldürülmesi, halkta büyük bir öfkeye yol açtı. İnsanlar, Bruno'nun uzak dağ vadilerine götürülmesi mümkün değil miydi, diye ısrarla soruyorlardı. Avcılar, ayıyı öldürmek yerine ilaçla sakinleştiremezler miydi? Tartışmalar büyüdü ve en sonunda İtalya'nın ölü hayvanın bedenini talep etmesiyle diplomatik bir boyut kazandı. Ama Bruno'nun zamansız ölümü insanların dikkatini, ayları Almanya'ya yeniden getirip getirmemek, eğer getirileceklerse bunun nasıl olacağı konusuna çekti. Yakında bu sorulara yanıt bulunacaktır. Ne de olsa uzmanlar, başka ayların da Bavyera sınırını geçerek Almanya'ya gireceklerini tahmin ediyorlar.

Genel olarak, aylar çiftlik hayvanlarına ne kadar zarar verirse, onlara karşı olumsuz tutumlar o kadar çok artıyor. Slovenya'da yırtıcılar 1990'ların ikinci ayrısında yaklaşık iki bin koyun öldürdüler. Slovenyalı yetiştiricilerin bu tip zararları devletçe karşılanıyor. Norveç'te İsveç sınırına yakın bir bölgede ise, her yıl yırtıcılar serbestçe otalayan koyunların beşte birini öldürüyor, ama üç yıllık bir proje sayesinde bu bölge-

deki bir sürüde aylara kurban verilen hayvan sayısı bir kuzu ve bir dişi koyuna kadar indirildi. Bu sürü otlatma mevsiminde geceleri ağılda tutuldu. Polonya ve İtalya'dan getirilen, çiftlik hayvanlarına bekçilik için yetiştirilen iki adet köpek de sürüyü korudu. Birkaç belgelenmiş olaya göre çoban köpekleri, ayların koyunlara saldırmasını engelledi. Gündüzleri, sürüye çobanlar ve sıradan çoban köpekleri baktılar. Çobanlara ödenen ücretler bu sistemin maliyetini artırırken, yırtıcılara kaybedilen çiftlik hayvanları için yetiştiricilere ödenen tazminatların en düşük düzeye indirilmesi bu çabaların karşılığını veriyor.

Bir zamanlar ayların çokça bulunduğu ama bugün artık kalmadığı bölgelerde ayları yeniden getirmek için sürdürülen çabalar da kaygıları artırabiliyor. Çünkü bu bölgelerde yeniden ayların yaşıyor olması, insan-ay karşılaştıklarını artıracaktır. Ayları bu tip bölgelere yeniden getirmenin iyi bir düşünce olup olmadığını belirlemek için genel bir kural yok. Fransa ve İspanya sınırındaki Pirene Sıradağları'na Slovenya'dan ayı getirme planlarını duyan çiftçiler ve hayvan yetiştiricileri büyük bir gürültü koparmıştı. 2006 Mayıs'ında İspanya'nın kuzeyindeki Huesca şehrinde düzenlene bir gösteride protestocular "Aylar serbest, insanlar tehlikede" yazan pankartlar taşıdılar ve ayların ekonomi için yaratacakları sorunların potansiyel yararlarından daha çok olacağını savundular. Sonuç olarak, Fransa'daki vahşi hayat makamları daha aşamalı bir yaklaşım benimsediler. Buna göre, birkaç yılda yalnızca on beş ayı o bölgede serbest bırakılacaktı. Ancak, Pireneler'de gelişip varlığını sürdürebilecek bir ayı popülasyonuna ulaşmak için, şimdi orada yaşayan on dört ila on sekiz aya en az seksen ayı daha eklenmesi gerekli. Ayı projesinin yol açtığı duyguları yatıştırmak için Fransız hükümeti, Pireneler'de son 150 yıldır ayların tek bir insan bile öldürmediğini vurguluyor.

AYILAR, DERİNDE YATAN ama çelişkili iki insan dürtüsünün çarpıştığı noktada duruyor: tahmin edilemeyen tehlikeden korunma arzusu ve bozulmamış bir doğa özlemi. Ayılar günlük yaşantımıza girdiğinde bizlere, çoğumuzun geride bıraktığı bir varoluş biçimini anımsatıyorlar. Bu nedenle, ayılarla birlikte var olmaktan dolayı sorun yaşanan her yerde, insanların telaşını, hatta yaşadığı paniği verdikleri bilgiyle dengeleyen ayı yönetim programlarının kritik bir önemi vardır. Ayıların ya-kınımızdaki varlıkları hayatlarımızı zenginleştirir, ama bu durum aynı zamanda kendi türümüzle ayı türü arasındaki sorunları azaltacak birtakım etmenleri değerlendirmemizi gerektiriyor. Ne kadar iddialı olursa olsun ayılara yaşayacak yer temin etmek için alınacak hiçbir önlem, çevrelerini bu büyük yırtıcılarla paylaşacak olan yerel halkın samimi desteği olmadan başarıya ulaşamaz.

“Ormana hoş geldin, küçük kardeş.”
The Billy Bang Book, 1928.

Son Söz

Ayılar günümüzde dünyanın büyük bölümünde birtakım nedenlerle zor durumdadırlar. İnsanların ayı bedeninin şu ya da bu şekilde kullanmadığı hiçbir parçası yoktur. Bazı mutfaklarda ayı pençeleri lezzetli bir yiyecek olarak takdir edilir. Ayrıca bu hayvanın çeşitli parçalarından oluşan uzun bir tıbbi kullanım listesi vardır. Birçok insan hâlâ ayı safrasının neredeyse hemen her rahatsızlığa iyi geldiğine inanıyor. Safradaki etken madde –Urso-deoksikolik asid (UDCA) ya da tıp alanındaki kullanımıyla kısaca *urso*– artık sentetik olarak üretiliyor olsa da, Güneydoğu Asya’da bölgelerinde hakiki ayı safrasına hâlâ rağbet var ve kârlı bir iş olduğundan ayı safrası temini bu bölgede büyük bir sektör halini aldı. Özellikle Tayland, Çin ve Vietnam’da kurulan ayı çiftliklerinde –Buda’yı anımsatan bir biçimde oturushlarıyla tanınan– Malay ya da diğer ismiyle “güneş” ayıları dar kafeslerde tutuluyor ve safra keselerinden şant düzeneği kullanılarak düzenli olarak safra alınıyor. Bu uygulama kuşkusuz gaddarca olduğu kadar acı vericidir.

Vahşi doğadaki ayılar daha iyi durumda olabilirler, ama onların da temel sorunu hayatta kalmalarının çok zor olması. Bir ayı hayat alanı, bütün yıl boyunca güvenilir besin kaynağı ve bu hayvanların rahatsız edilmeden yaşayabilecekleri kadar mahremiyet sağlayabilmelidir. Boz ve siyah ayılarının kış uykusuna yatabilecekleri bir yere gereksinimi vardır. Avrupa’da yalnızca dağ ormanları ayıların gereksinimlerini karşılayabilecek durumdadır. Tabii yürüyüş parkurları, dinlenme bölgeleri ile insanların yoğun olarak orman meyveleri, çam kozalakları ve ceviz toplamasının bu hayvanları olumsuz yönde etkilememesi şartıyla...

Kuzey Amerika’da ayılar genellikle birbirlerinden otobanlarla, yayılan banliyölerle, sanayi bölgeleri ve çiftliklerle koparılıyorlar. Bu nedenle ayılar ayrı ayrı adalarda yaşıyor olabilirler. Genetikçiler, bu yalıtımın ayıların hayatta kalması için kritik bir önemi olan genetik bilgilerin değiş tokuşuna ket vurmasından kaygı duyuyor. Artık bilim insanlarının bildiği gibi, aynı soydan çiftleşmek hayvanlarda yalnızca gözle görülür derecede benzer işaretler taşımaya yol açmıyor, aynı zamanda kemik deformasyonları ve doğurganlıkta düşüşe neden oluyor. Ama bu kapalı alanlarda yaşayan ayıların genetik malzemesi, ancak ayılar birbirlerine ulaşabilirlerse dolaşıma girebilir. Y2Y adlı örgüt –*Yellowstone to Yukon*– ayıların bir koruma alnından diğerine ulaşabilmelerini sağlamak için vahşi hayat köprüleri ve otoban altgeçitleri inşa ediyor.

AYILAR YALNIZCA, İNSANLARIN vahşi hayat alanlarına tecavüzü tehdidiyle karşı karşıya değildirlere. Kaçak avlanma ve kutup ayılarının bile olumsuz etkileyecek kadar etkili olan çevre kirliliği tehditleriyle de yüz yüzeler. Bununla birlikte belki de ayıların karşısındaki en büyük tehlike bizim onları algılayış biçimimizdir. Bizim ayıları görüş biçimimizi hangi kültürel filtreler bozuyor acaba? Bu hayvanlar, sevmeye değer oyuncak ayılar mıdır, kurtarılması gereken soyu tükenmekte olan canlılar mıdır, yoksa korkmamız gereken hayvanlar mıdır? Önceki kuşakların ayılara yüklediği çoğu özelliğin bir temeli yok ve bunun neden yapıldığı anlaşılacak gibi değil, ama bizim kendi önyargılarımız ve varsayımlarımız da aynı derece zayıf temellere dayanıyor olabilir.

Ayıların bizim için oynadığı roller arasında “sevimli” ya da “komik” olmayanı yok gibidir. Ayı imgesi, aklınıza gelebilecek hemen her türlü ürünün reklamında kullanılmış ve sayısız hediyelik ürünün ambalajını süslemiştir. İnsan özelliklerini ayılara yükleme eğilimi neredeyse evrenseldir ve bunun nedenini anlamak zor değil. Gücü ve en azından arada

sırada arka ayakları üzerinde dikilmesi kaçınılmaz olarak, en azından Kuzey Yarımküre’de insanların ayıları vahşi ikinci benlikleri olarak görmelerine teşvik etmiştir. Ama bu akrabalık duygusu iki ucu keskin bıçak gibidir. Ayılarla kendimizi özdeşleştirmemiz bizim onlara değer vermemize yol açarken, bu aynı zamanda onları gerçekten anlamamızı engelleyen bir neden haline de gelebiliyor. Ayılar nasıl canlılardır? Günümüzde ileri teknolojiyle üretilmiş donanımlarla izleyebilmemize, DNA’larını inceleyebilmemize karşın bu soruyu tam olarak yanıtlayamıyoruz. Ancak bir şey kesin; o da, ayıların her şeye karşın pek de bize benzer canlılar olmadıklarıdır.

Ayrıca ayılara olan tutkunluğumuz, bakışları ve yürüyüş şekli her ne kadar dostça gelse de aslında ayıların insanlarla ilgilenmediğini anlamımızı zorlaştırıyor. Ama ayıların bu aldırmaazlığı, dünyamızı paylaşan ayılara hayranlık, saygılı bir merak ve kaygı duymaktan alıkoymamalı.

İnsanlarla ayıların birlikte yaşamasını sağlayacak zekice yöntemler bulma yeteneğimize güvenmek istiyorum. Aynı zamanda bu kitabın, onlardan saygılı bir uzaklıkta bulunmamız gerektiğini açıkça ortaya koyduğunu umuyorum. İnsanbiçimci yaklaşımdan tamamen sakınmak olanaklı değilse bile, belki de ayıların ormanda kendilerine özgü bir hayat tarzları olan ve bunu yalnızca kendilerine saklamak isteyen uzak akrabalarımız olduklarını düşünebilir ve onlardan bu şekilde söz edebiliriz. Ayıların bu konuda bir şey yapamayacak olmalarından hayal kırıklığına uğramak yersizdir. İnsanlarla ayılar arasındaki çatışmayı, yalnızca onların yoluna çıkmamayı öğrenebilirsek engelleyebiliriz. Bunun dışındaki her yol hayal ürünüdür.

KAYNAKÇA

- Alexejenko, J. A. 1963, *Der Bärenkult der Keten (Jenissei-Ostjaken)*. Edited by V. Diószegi. *Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker*. Budapest.
- Aucapitaine, Baron Henri, 1860, "Sur la question de l'exis-tence d'ours dans les montagnes de l'Afrique septentrionale." *Comptes rendus de l'Academie des Sciences*. Cilt 50, s. 655-656.
- Bachofen, Johann Jacob, 1863, *Der Baer in den Religionen des Alterthums*, Basel: Meiri.
- Baker, Steve, 2001, *Picturing the Beast. Animals, Identity, and Representation*, Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.
- Baratay, Eric, ve Elisabeth Hardouin-Fugier, 2002, *Zoo: A History of Zoological Gardens in the West*, Londra: Reaktion Books.
- Bekoff, Marc (ed.), 2004, *Encyclopedia of Animal Behavior*, Westport, Connecticut, ve Londra: Greenwood Press.
- Bethlenfalvy, Ernst, 1937, *Die Tierwelt der Hohen Tatra*, Spisské Podhradie: Printed by Edmund Schustek.
- Bieder, Robert E., 2005. *Bear*. London: Reaktion Books.
- Bingley, William, 1802, *Animal Biography, Or Popular Zool-ogy: Comprising Authentic Notes of the Economy, Habits of Life, Instincts; and Sagacity, of the Animal Creation*. Londra.
- Boas, Franz, 1888, *The Central Eskimo, Sixth Annual Report of the Bureau of American Ethnology for the Years 1884- 1885*, s. 339-669. Washington, D.C.: The Smithsonian Institution.
- Bobbé, Sophie, 2002, *L'ours et le loup, Essai d'anthropologie symbolique*,. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, Institut National de la Recherche Agronomique.
- Bobbé, Sophie, ve Jean-Pierre Rafin, 1997, *L'ABCdaire de l'ours*, Paris: Flammarion.
- Bolte, Johannes (ed.), 1930-1933, *Handwörterbuch des Deutschen Märchens*,

- Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter.
- Bourguignat, Jules René, 1867, "Note sur un ursus nouveau découvert dans la grande caverne du Thaya," *Annales des Sciences Naturelles*, Cilt 8.
- Brander, Michael, 1964, *The Hunting Instinct. The Development of Field Sports over the Ages*, Londra: Oliver ve Boyd.
- Brown, Gary, 1993, *Great Bear Almanac*, New York: Lyons ve Burford.
- Carson, Gerald, 1972, *Men, Beasts and Gods. A History of Cruelty and Kindness to Animals*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Comte de Buffon, Georges-Louis Leclerc. 1837. *Buffons Sämtliche Werke*. Cologne.
- Corbin, George A. 1988. *Native Arts of North America, Africa, ve the South Pacific*. New York: Harper ve Row.
- Daigl, Christoph. 1997. "All the World Is But a Bear-baiting." *Das englische Hetztheater im 16. und 17. Jahrhundert*. Berlin.
- Day, David. 1981. *The Doomsday Book of Animals. A Natural History of Vanished Species*. Londra.
- Dekkers, Midas. 2000. *Dearest Pet: On Bestiality*. New York: Verso.
- Della Porta, Giovanni Battista. 1586. *De Humana Physiognomia*. Naples.
- Diamond, Jared. 1997. *Guns, Germs, and Steel. The Fates of Human Societies*. New York: Vintage.
- Dillon, Richard. 1966. *The Legend of Grizzly Adams. California's Greatest Mountain Man*. Reno: University of Nevada Press.
- Durant, John and Alice. 1957. *Pictorial History of the American Circus*. New York: A. S. Barnes.
- Esper, Johann Friedrich. 1774. *Ausführliche Nachricht von neuentdeckten Zoolithen unbekannter vierfüßiger Thiere*. Nürnberg: Georg Wolfgang Knorrs seel. Erben.
- Feldhamer, George A., Bruce C. Thompson, ve Joseph A. Chapman (eds.). 2003. *Wild Mammals of North America. Biology, Management, and Economics*. Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press.
- Frobenius, Leo. 1954. *Kulturgeschichte Afrikas*. Zürich: Phaidon.
- Fudge, Erica (ed.). 2004. *Renaissance Beasts. Of Animals, Humans, and Other*

- Wonderful Creatures*. Urbana ve Chicago: University of Illinois Press.
- Gass, Patrick. 1807. *Journal of the Voyages and Travels of a Corps of Discovery, Under the Command of Capt. Lewis ve Capt. Clarke of the Army of the United States*. Pittsburgh: David McKeehan.
- Gessner, Conrad. 1563. *Thierbuch*.
- Gimbutas, Marija. 1982. *The Goddesses and Gods of Old Europe*. Berkeley: University of California Press.
- Godman, John D. 1828. *American Natural History*. Philadelphia: Carey ve Lea.
- Golowin, Sergius. 1964. *Magische Gegenwart. Forschungsfahrten durch den modernen Aberglauben*. Bern veMunich: Francke.
- Greve, Carl. 1895. "Die geographische Verbreitung der jetzt lebenden Raubthiere." *Verhandlungen der Kaiserlichen Leopoldinisch-Carolinischen Deutschen Akademie der Naturforscher*. Cilt 63, Band, Halle.
- Hachet-Souplet, Pierre. 1898. *Die Dressur der Thiere*. Leipzig: Klemm.
- Hallowell, A. Irving. 1926. "Bear Ceremonialism in the Northern Hemisphere." *American Anthropologist*. Cilt 28, no. 1.
- Hancocks, David. 2002. *A Different Nature: The Paradoxical World of Zoos and Their Uncertain Future*. Berkeley: University of California Press.
- Harlow, Henry J., et al. 2001. "Muscle Strength in Over-wintering Bears." *Nature*. Cilt 409, s. 997.
- Harper, Francis. 1945. *Extinct and Vanishing Mammals of the Old World*. New York: American Committee for International Wildlife Protection.
- Hearne, Samuel. 1795. *A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay, to the Northern Ocean*. Londra: A. Stra-han ve T. Cadell.
- Hediger, Heini. 1979. *Beobachtungen zur Tierpsychologie im Zoo und im Zirkus*. Berlin: Henschel.
- Herrero, Stephen. 2002. *Bear Attacks: Their Cases and Avoidance*. Guilford, Connecticut: The Lyons Press.
- . 2005. "During 2005 More People Killed by Bears in North America Than in Any Previous Year." *International Bear News*. Cilt 14, no. 4.
- Hildebrandt, Paul. 1904. *Das Spielzeug im Leben des Kindes*. Berlin: Söhlke.
- Jans, Nick. 2005. *The Grizzly Maze. Timothy Treadwell's Fatal Obsession with*

- Alaskan Bears*. New York: Dutton.
- Kaczensky, P., et al. 2006. "Activity Patterns of Brown Bears (*Ursus Arctos*) in Slovenia and Croatia." *Journal of Zoology*. Cilt 269, s. 474–85.
- Kameda, Masato, et al. 2005. "Human Dimensions of Brown Bear Management in the Oshima Peninsula, Hokkaido, Japan." Informational paper.
- Kausch, Matthias G. 1998. *Der Bär. Seine Bedeutung in der zeitgenössischen indianischen Literatur Nordamerikas*. Würzburg: Königshausen und Neumann.
- Kilham, Benjamin, ve Ed Gray. *Among the Bears. Raising Orphan Cubs in the Wild*. New York: Henry Holt, 2002.
- Knight, John (ed.). 2000. *Natural Enemies. People-Wildlife Conflicts in Anthropological Perspective*. Londra ve New York: Routledge.
- Knight, John (ed.). 2003. *Waiting for Wolves in Japan. An Anthropological Study of People-Wildlife Relations*. Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Krashennikoff, Stepan. 1764. *The History of Kamtschatka and the Kurilski Islands with the Countries Adjacent*. Gloucester.
- Krementz, A. 1888. *Der Bar. Ein Beitrag zur Naturgeschichte desselben und zur Jagd auf Barwild*. Berlin: Baensch.
- Kurtén, Björn. 1975. *The Cave Bear Story. Life and Death of a Vanished Animal*. New York: Columbia University Press.
- LaHontan, Baron. 1703. *New Voyages to North America*.
- Lajoux, Jean-Dominique. 1996. *L'homme et l'ours*. Grenoble: Glénat.
- LaRue, Mabel Guinnip. 1927. *The Billy Bang Book*. New York: Macmillan.
- Leroi-Gourhan, Andre. 1980. *Die Religionen der Vorgeschichte. Paläolithikum*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Lopez, Barry Holstun. 1978. *Of Wolves and Men*. New York: Simon ve Schuster.
- Linnaeus, Carl. 1811. *A Tour in Lapland*. Londra: White and Cochrane.
- Magnus, Olaus. 1555. *Historia de Gentibus Septentrionalibus (Description of the Northern Peoples)*. Roma.
- Manlius, Nicolas. 1998. "L'ours brun en Egypte." *Ecologie*. Cilt 29, no. 4.

- McClellan, Catharine. 1975. *My Old People Say: An Ethnographic Survey of Southern Yukon Territory, Part 1*. Ottawa: National Museums of Canada.
- McCracken, Harold. 1957. *The Beast That Walks Like Man. The Story of the Grizzly Bear*. Londra: Olbourn Press.
- Meyer, Stephen M. 2006. *The End of the Wild*. Cambridge, Massachusetts, ve Londra: MIT Press.
- Meyer-Holzapfel, Monika. 1957. "Das Verhalten der Bären (Ursidae)." *Handbuch Zoologie*. Cilt 8, no. 10.
- Mills, Enos A. 1973. *The Grizzly. Our Greatest Wild Animal*. New York: Ballantine Books. First published 1919.
- Miquel, André. 1994. *Les Arabes et l'ours*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Morris, Ramona and Desmond. 1982. *The Giant Panda*. New York: Penguin.
- Mullan, Bob, and Garry Marvin. 1998. *Zoo Culture*. Champaign: University of Illinois Press.
- Newton, Michael. 2002. *Savage Girls and Boys. A History of Feral Children*. New York: Picador.
- Niethammer, Jochen, and Franz Krapp (eds.). 1993. *Handbuch der Saugetiere Europas*. Wiesbaden: Aula-Verlag.
- Nowak, Ronald M. 1999. *Walker's Mammals of the World*. Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press.
- Oberländer, Karl. 1905. *Im Lande des braunen Bären. Jagd und Reisebilder aus Rußland*. Neudamm: J. Neumann.
- Paproth, Hans-Joachim. 1976. *Studien über das Bärenzeremoniell. Bärenjagdriten und Bärenfeste bei den tungusischen Völkern*. Uppsala: Religionshistoriska institutionen i Uppsala.
- Rabeder, Gernot, et al. 2000. *Der Höhlenbär*. Stuttgart: Thorbecke.
- Reebs, Stephan. 2003. "Experiment of the Month." *Natural History*. Cilt 6, s. 16.
- Reichenbach, Anton Benedikt. 1835. *Bildergalerie der Thierwelt oder Abbildungen des Interessantesten aus dem Thierreiche*. Leipzig: Gebhardt und Reisland.

- Rockwell, David. 1991. *Giving Voice to Bear. North American Indian Rituals, Myths, and Images of the Bear*. Niwot: Roberts Rinehart.
- Roosevelt, Theodore. 1885. *Hunting Trips of a Ranchman*. New York ve Londra: G. P. Putnam's Sons.
- Rosenmüller, Johann Christian. 1799. *Beschreibung merkwürdiger Höhlen. Ein Beitrag zur physikalischen Geschichte der Erde*. Leipzig: Breitkopf und Härtel.
- Sage, Dean, Jr. 1935. "In Quest of the Giant Panda. An Account Describing the Work of the Sage West China Expedition in the Highlands of Szechwan Province, Near the Borders of Tibet." *Natural History*.
- Scheitlin, Peter. 1840. *Versuch einer vollständigen Thierseelenkunde*. Stuttgart und Tübingen: Cotta.
- Schneider, Karl Max. 1933. "Zur Jugendentwicklung eines Eisbären, II. Aus dem Verhalten: Lage, Bewegung, Saugen, stimmliche Äußerung." *Der Zoologische Garten*. Cilt 12.
- Servheen, Christopher, Stephen Herrero, ve Bernard Peyton. 1999. *Bears. Status Survey and Conservation Action Plan*. Gland, Switzerland, ve Cambridge, United Kingdom: IUCN.
- Shepard, Paul ve Barry Sanders. 1985. *The Sacred Paw. The Bear in Nature, Myth, and Literature*. New York: Arkana.
- Simpson, Jacqueline, ve Steve Roud. 2000. *A Dictionary of English Folklore*. Oxford: Oxford University Press.
- Snyder, Susan. 2003. *Bear in Mind: The California Grizzly*. Berkeley: Heyday Books.
- Stefansson, Vilhjalmur. 1925. *Das Geheimnis der Eskimos. Vier Jahre im nördlichsten Kanada*. Leipzig: Brockhaus Verlag.
- Stimpson, George. 1946. *A Book About a Thousand Things*. New York: Harper and Brothers.
- Tänzer, Johann. 1734. *Der Dianen hohe und niedere Jagdtgeheimniß*. Leipzig: Weidmann.
- Tennent, J. Emerson. 1861. *Sketches of the Natural History of Ceylon*. Londra: Longman.
- Topsell, Edward. 1607. *The History of Four-footed Beasts*. Londra: William

Laggard.

Tschudi, Friedrich von. 1872. *Das Thierleben der Alpenwelt*. Leipzig: Weber.

Volmar, Friedrich August. 1940. *Das Barenbuch*. Bern: Haupt.

Von Schrenck, Leopold. 1858. *Reisen und Forschungen im Amur-Lande in den Jahren 1854-1856 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg*. St. Petersburg.

Wenzel, George W. 2005. "Nunavut Inuit and Polar Bear: The Cultural Politics of the Sport Hunt." *Senri Ethnological Studies*. Cilt 67, s. 363-388.

Williamson, Thomas. 1807. *Oriental Field Sports*. Londra: William Bulmer.

Wood, John George. 1877. *Nature's Teachings. Human Invention Anticipated by Nature*. Londra: Daldy, Isbister.

Zell, Theodor. 1911. *Riesen der Tierwelt. Jagdabenteuer und Lebensbilder*. Berlin: Ullstein.

DİZİN

- Abbe Poiret, 68
Adams, John, 149
Ahenobarbus, Domitius, 67
Ainu, 98, 99, 100, 102
Alabama, 25
Alaska, 121, 122, 124, 153, 155, 156
Alekseyenko, J. A., 97, 98
Almanya, 39, 47, 53, 126, 127, 168, 174, 194, 195
Alpler, 44, 73, 130, 132, 194
Amerikan yerlileri, 25
Amerikan Yerlileri
 Abenaki, 11
 Arikara, 22
 Cree, 11, 55, 133
 Çeroki, 25
 Kiowa, 25
 Kwakiutl, 27
 Ojibway, 25
 Penobscot, 11
 Tahltan, 11
 Tlingit, 25, 26
 Tsimshian, 11
 Yavapi, 25
 Yuchi, 26
Amundsen, Roald, 170
Amur, 97, 107
Arap Yarımadası, 69, 70
Aristoteles, 17, 53, 85
Arizona, 25, 135
Arkas (Kallisto'nun oğlu), 24
Arngrim, Holm'lu, 28
Artemis, 24
Asya, 15, 16, 17, 27, 104, 127, 199
Aucapitaine, Baron Henri, 67
aus dem Winckell, Georg Frans Dietrich, 85
Avrupa Sirk Birliği, 176
Avusturya, 42, 194
ayı çocuk, 98
ayı sopalamak, 129
Ayı Üniversitesi, 101
Ayı Yogi, 187
Aylar
 Boz ayı, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 40, 43, 49, 51, 58, 62, 69, 86, 87, 89, 90, 92, 103, 104, 115, 122, 123, 159, 183, 192, 199
 gözlüklü ayı, 15, 81
 grizzly ayısı, 16, 18, 19, 21, 26, 52, 69, 75, 76, 80, 81, 82, 103, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 134, 135, 136, 138, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 188
 güneş ya da Malay ayısı, 15, 16,

- 104, 199
- kış uykusu, 45, 46, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 199
- Kodiak, 118, 175
- kutup ayısı, 15, 17, 18, 21, 28, 40, 56, 62, 79, 80, 86, 88, 118, 121, 132, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 159, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 177, 178, 200
- mağara ayısı, 17, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47
- panda, 15, 16, 20, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 172, 173
- siyah ayı, 15, 16, 18, 20, 21, 26, 59, 66, 67, 89, 90, 96, 104, 118, 120, 121, 122, 136, 138, 151, 152, 153, 159, 193, 199
- taksonomi, 17, 18, 19
- tembel ayı, 15, 16, 48, 119, 120, 163
- ursavus, 16, 19
- ursus crowtheri, 67
- ursus etruscus, 16, 17
- ursus faidherbianus, 68
- ursus minimus, 16
- ursus nouveau, 68
- Balo, 183, 184
- Bangkok, 104
- Barnum, P. T., 154
- Bartram, John, 53
- Bavyera, 43, 128, 194, 195
- Bear Ceremonialism in the Northern Hemisphere (Hallowell) [Kuzey Yarımküre'de Ayı Töreni Kuralları], 10
- Beauty and the Beast, 33
- Berenstain Ailesi, 187
- Berg, Hermann, 185
- Berlin Hayvanat Bahçesi, 79
- Bern, 170, 171
- Berserker, 28
- Bingley, William, 56, 85, 92
- Blank, Joseph Bonavita, 56
- Blasius, Johann H., 102
- Boas, Franz, 142, 144, 145
- Bourguignat, Jules René, 67, 68
- Böttcher, Ursula, 158, 168
- Brackenridge, H. M., 75
- Brehm, Alfred, 76, 77, 78, 165
- Brideshead'e Son Gidiş, 187
- Brooke, J. W., 63
- Bruford, Michael, 66
- Bruno, ("JJ1"), 194, 195
- Buchenwald Toplama Kampı, 161
- Buryatlar, 118
- Butina, Elisatewa, 135
- Büyük Göller Bölgesi, 25
- Castang, Reuben, 170

- Cangıl Kitabı, 183
 Cezayir, 67, 68
 Chicago Hayvanat Bahçesi, 65
 Comte de Buffon, Georges-Louis
 •Leclerc, 18
 Conklin, George, 166
 Connor, Bernard, 30
 Crowther, 67
 Curtis, Edward S., 22

 Çin, 15, 61, 62, 64, 65, 66, 104,
 107, 110, 172, 199
 Çin Vahşi Hayatı Koruma Derneği,
 173
 Çingeneler, 29, 103, 162

 Dapper, Olfert, 66
 Darwin, Charles, 20, 21, 54
 David, Armand, 62, 63, 67
 de La Fontaine, Jean, 181
 de Saint Pierre, Jacques Henri
 Bernardin, 74
 della Porta, Giovanni Battista, 73
 Denali Ulusal Parkı, 122
 Descartes, Rene, 74
 Diamond, Jared, 103
 Disney, Walt, 183
 Dittrich, L., 51
 Doğa ve Doğal Kaynakların
 Korunması için Uluslararası
 Birlik (UCN), 147
 Donahue, Seth W., 59
 Dragon Mağaraları, 42
 dubber (ayının Arapçası), 69

 Dufthak, 28
 Düprat, 92
 Dürer, Albrecht, 49, 51

 Endonezya, 104
 Esper, Johann Friedrich, 39, 40, 41
 Estonya, 11, 57
 Estridsen, Svend, 29
 Etiyopya, 69
 Ezop, 181

 Faidherbe, Louis Leon Cesar, 68
 Fas, 67, 68, 69, 164
 Fransa, 45, 46, 159, 168, 174,
 184, 196
 Frobenius, Leo, 102

 geciktirilen implantasyon, 50, 51
 Georgia, 25
 Gessner, Conrad, 18, 55
 Geyer, Johann Daniel, 29, 30
 Gilyak, 97, 102, 106, 107, 110,
 111
 Gimbutas, Marija, 55
 Glacier Ulusal Parkı, 117
 Godman, John D., 117
 Golowin, Sergius, 187
 Gordianus, 159
 Gottfried, Christian, 66
 Graber, David, 89
 Grizzly Man (Herzog'un belgeseli),
 156
 Güney Kore, 105

- Habeşistan, 66
Hagenbeck, Carl, 165, 170
Hagenbeck, Willy, 167
Hallowell, Irving, 10, 23
Hamburg Hayvanat Bahçesi, 77, 165
Hanson, Martin, 176
Harlow, Henry J., 59
Harnlett, G. W. D., 51
Hayvanlara Karşı Zalimliği Önleme Derneği, 161
Hayvanların Tarihi Üzerine, 17
Hearne, Samuel, 20, 99
Heck, Ludwig, 79
Hediger, Heini, 169
Heidrek's saga, 28
Heinrich Rudolf Schinz, 67
Herbst, G., 51
Herrero, Stephen, 120, 121, 122
Herzog, Werner, 156
Hıristiyanlık, 23
Hırvatistan, 92
Hildebrant, Paul, 184, 185
Hindistan, 104, 113, 114, 119, 129
History of Four-Footed Beasts, 49
Hittell, Theodore H., 152, 153
Hofreiter, Michael, 47
Hokkaido, 98, 192
Howard, Carl, 115
Hörman, Konrad, 43
Hubert, Morris, 161
Hudson Körfezi, 99, 146
Huguenard, Amie, 156
Humane Society of the United States, 193
Huzullar, 11
Hylton, Jack, 167
iklim değişikliği, 47
İngiltere, 159, 161, 187
İnuit, 141, 142, 143, 144, 145, 146
İran, 15, 96
İsfahan, 96
İskandinavya, 28, 127
İspanya, 46, 159, 168, 196
İsviçre, 34, 73, 115, 127, 130, 131, 132, 170
İtalya, 194, 195, 196
Jäger, Gustav, 78, 118
Jans, Nick, 122
Japonya, 13, 15, 61, 98, 168, 174, 191, 192
Jean de l'Ours", "Juan del Oso" ya da "Gian dell'Orso, 31
John Adams, 149
Kaempfer, Engelbert, 96
Kaliforniya, 61, 133, 135, 150, 155, 161
Kaligula, 159
Kalm, Pehr, 53
Kamçatka, 96, 107, 136
Kamienski-Dłuzzyk, Adam, 97
Kanada, 20, 21, 25, 89, 133, 136, 138, 146, 147, 174

- Kaptan Hall, 141
 Kar Beyaz ve Kırmızı Gül, 32, 182
 Karnaval Ayısı, 34, 36
 Karpatağları, 117
 Katmai Ulusal Parkı, 155
 Ketler, 11, 27, 97
 Kilham, Benjamin, 90, 91
 Kipling, Rudyard, 183
 Knight, John, 191, 192
 Knodt, Emil, 166
 Kolby, Felix, 44
 Korbinian, 23
 Kossmeyer, Adolf, 169
 Kremetz, A., 78, 89, 101, 115, 116
 Kronberger, H., 51
 Kuckuck, E., 168
 Kuril takımadaları, 98
 Kurten, Björn, 44

 Lady Washington, 151, 152, 153
 Lajoux, Jean-Dominique, 188
 Laponyalı, 11, 127, 128
 Leipzig Hayvanat Bahçesi, 86
 Leroi-Gourhan, André, 44
 Lewis ve Clark, 114
 Linnaeus, Carolus, 18, 50, 53, 127, 128, 129
 Lituanya, 29
 Lolo'lar, 63, 65
 Londra, 160, 167
 Londra Ayı Bahçesi, 160
 Lorenz, Konrad, 187
 Lübna, 70

 Macaulay, Babington, 161
 Madya Pradeş, 119
 Magnus, Albertus, 18
 Magnus, Olaus, 95
 Mangun'lar, 107
 Manlius, Nicolas, 69
 Martell, Jim, 21
 Martin, Phillip Leopold, 85, 175
 Mason, Georgia, 178
 Massachussets, 137, 138
 Maximovicz, Carl, 107
 McClellan, Catharine, 26
 Merriam, D. C., 19
 Merriam, Hart, 19
 Messner, Reinhold, 35
 Mısır, 41, 69, 76
 Michtom, Rose ve Morris, 185, 186
 Middendorf, Aleksandr Fiyodoroviç, 92
 Mills, Enos A., 80, 81, 82, 91
 Milne-Edwards, Henry, 63, 67
 Minnesota, 121
 Möhl, Jeppe, 143
 Munthe, Axel, 101

 Nabuka, Mataka, 35, 37
 Netsilik, 143, 144, 145
 New Hampshire, 90, 91
 New Jersey, 193
 New York, 154, 185, 190
 New York, Central Park Hayvanat Bahçesi, 171
 Northumberland Kontu Siward, 29
 Norveç, 10, 28, 101, 170, 171, 195

- Nunavut, 146
- Oberländer, Karl, 80
- Odd, 28
- Ohio ırmağı, 25
- Oken, Lorenz, 53, 54
- Olsen, Jack, 117
- Ord, George, 18
- Oregon, 135
- Oriental Field Sports, 113
- Otto, Adolph W., 57
- Pakistan, 161
- Pallenberg, Cate, 167
- Paris, 50, 63, 171
- Peter'in Mağarası, 43
- Pezon, Jean Baptiste, 166
- Pireneler, 44, 196
- Plinius, Büyük, 49, 50, 52, 66, 67
- Pockocke, Richard, 69
- Polo, Marco, 62
- Polonya, 30, 34, 97, 130, 196
- Prunelle, Clément François Victor Gabriel, 57
- Putz, Leo, 183, 184, 185
- Radziwill Prensi Wilhelm, 59
- Rasmussen, Knud, 144
- Ratnayeke, Şyamala, 120
- Reichenbach, Anton B., 51, 56, 85, 98, 130
- Rockwell, David, 26, 133
- Roosevelt, Kermit, 64
- Roosevelt, Theodore, 75, 186
- Roosevelt, Theodore (Teddy), 64
- Rosenmüller, Johann Christian, 40, 41
- Rusya, 13, 27, 29, 77, 80, 98, 101, 107, 130, 135, 153, 160
- Sahalin yarımadası, 98
- Saint Ursula, 23
- Saint-Hilaire, Etienne Geoffroy, 10
- Samoyed'ler, 11
- San Francisco, 152, 153, 177
- Schäfer, Lilo, 167
- Scheitlin, Peter, 74, 75
- Schinz, Heinrich Rudolf, 52, 67
- Schneider, Karl Max, 86, 87, 88
- Sekoya ve Kral Kanyonu, 89
- Seneca, 95
- Seton-Thompson, Ernest, 91
- Seylon, Fred, 166
- Sezar, 159
- Sibirya, 11, 27, 40, 90, 96, 97, 102, 107, 118, 129, 135, 164, 173
- Sichuan, 63, 64
- Sierra Nevada, 150, 154
- Singala'lar, 119
- Sketches of Natural History in Ceylon, 119
- Slovenya, 92, 194, 195, 196
- Sri Lanka, 119, 120
- Steffansson, Vilhjalmur, 174
- Steiff şirketi, 185
- Steiff, Margarete, 185
- Steiff, Richard, 185

- Steller, Georg Wilhelm, 96
 Storolf, 28
- Takahaşı, Yoşiteru, 37
 Tüntzern, Johann, 53, 54
 Tayland, 199
 teddy bear, 12, 185
 Teksas, 134, 135
 Temple, Shirley, 180
 The Billy Bang Book, 198
 The Central Eskimo, 142
 The Night of the Grizzlies, 117
 Tibet, 35, 63, 64, 65
 Topsell, Edward, 49, 50, 73
 Treadwell, Timothy, 154, 155,
 156, 157
 Tunus, 67, 69
 Türkler, 30
 Türlerin Kökeni, 20
- Ufen, Hermann van, 169
 Ulusal Hayvanat Bahçesi
 (Washington D. C.), 173
 Uluslararası Ayı Araştırmaları ve
 Yönetimi Derneği (IBA), 178
 Urso-deoksikolik asid, 199
 Utah, 135
- Vietnam, 199
 Vogul'lar, 27
 von Humboldt, Alexander, 107
 von Müller, Baron John, 76
- von Schrenck, Leopold, 107, 108,
 110, 111
 von Strahlenberg, Philip Johan, 97
 von Tinizong, Giatgen Spegnas,
 135
 von Tschudi, Friedrich, 77, 116,
 117, 132
 Votyak, 32
- Washington, 19, 173, 185
 Waugh, Evelyn, 186
 Weigold, Hugo, 64
 Wenzel, George, 145, 146
 Williamson, Thomas, 113, 114,
 163
 Winnie the Pooh, 187
 Wintergarten, 167
 Wood, John George, 141, 142
 Wotan (Odin), 28
 Wrangell-St. Elias Ulusal Parkı, 155
- Yakut halkı, 55
 Yellowstone Ulusal Parkı, 19, 118,
 138
 Yeti, 35, 37
 Yukon bölgesi, 26
- Zähler, Julius, 100
 Zell, Theodor, 80, 118
 Zeus, 24
 Zimmermann, W. E. A., 42
 Zooloji Müzesi (Berlin), 175

Bu kitap; tarihte, bilimde, edebiyatta, dini inanışlarda, ritüellerde ve tabii ki mitolojide daima yer bulan ayılarla ilgili son derece ilginç, kolay okunabilen ve neşeli bir çalışma.

İnsanlar tarafından bir yandan korkulan, bir yandan saygı gören ama çokça da acı çektirilen bu hayvanları araştıran Bernd Brunner yüzlerce yıllık arşivleri taramış, araştırmasını illüstrasyonlar ve fotoğraflarla zenginleştirmiş.

Ayılar Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya, Rusya, Güney ve Güneydoğu Asya kültürlerinde yeni ve az bilinen gerçekleri, hikayeleri ve mitleri açığa çıkarıyor.

ISBN 978-975-390-285-4

9 789753 902854